

Микола Посівнич

**СТЕПАН БАНДЕРА –
життя, присвячене свободі**

ЛІТОПИС УПА
СЕРІЯ “ПОДІЇ І ЛЮДИ”

КНИГА 3

LITOPYS UPA
Series "Events and People"
Book 3

Mykola Posivnych

**Stepan Bandera –
Life Dedicated to Freedom**

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ
Серія “Події і люди”
Книга 3

Микола Посівнич

**СТЕПАН БАНДЕРА –
життя, присвячене свободі**

УДК 94 (477.83) (092)
ББК 63.3 (4УКР) 6–8
П 61

Микола ПОСІВНИЧ

СТЕПАН БАНДЕРА – ЖИТТЯ, ПРИСВЯЧЕНЕ СВОБОДІ

Пропоноване дослідження присвячене життю та діяльності Провідника ОУН та ЗЧ ОУН Степана Бандери в 1920–1959 рр. На основі спогадів та документів у книзі висвітлено боротьбу і роль ОУН і ЗЧ ОУН та її лідера у тогочасних суспільно-політичних процесах. Крім того, тут читач зможе довідатися про родинне, шкільне, студентське оточення, в якому формувалася особистість майбутнього Голови проводу ОУН та ЗЧ ОУН.

Mykola Posivnych. *Stepan Bandera-Life Dedicated to Freedom*. This study is devoted to life and activities of the OUN and ZCh OUN Leader Stepan Bandera in the years 1920-1959. Based on memoirs and documents the book throws light on the struggle and role of the OUN and ZCh OUN and its leader in the socio-political processes of that time. Here also the reader will find information about the family, school and university environment in which the personality of the future Head of the OUN and ZCh OUN was formed.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР
Петро Й. ПОТІЧНИЙ

ISBN 978-966-2105-10-0 (Ukraine)
ISBN: 978-1-897431-12-2 (Canada)

© Літопис УПА, 2008
© Litopys UPA, 2008

Степан Бандера

ВСТУП

Роль особистості в історії досі є однією з найбільш дискусійних проблем для вчених. Проте важко заперечити, що воля та діяльність окремої людини здатні переломити, здавалося б, закономірний хід подій. Життя багатьох історичних осіб є яскравим підтвердженням цього факту. Минуле українського народу багате на визначні фігури. Недаремно цілі етапи національно-визвольної боротьби окупанти пов'язували з його провідниками, називаючи українців за іменем їхнього лідера “мазепинцями”, “петлюрівцями”, “бандерівцями”. Тому знищення саме цих людей, причому повне знищення – як фізичне, так і політичне – було головним завданням ворога у придушенні цього руху. Одним із найважчих періодів в історії нашого народу було минуле двадцяте століття. Саме в цей нелегкий час український визвольний рух досягнув свого апогею, бо з'явилися на політичній арені особи, що своєю діяльністю змінили долю нації. Симон Петлюра, Євген Коновалець, Степан Бандера гідно продовжували справу своїх попередників, а отже, стали мішенню для ворогів. Навесні 1926 року від куль агента гине головний отаман УНР Симон Петлюра, через дванадцять років бомба агента НКВД перериває життя Провідника Організації Українських Націоналістів Євгена Коновальця, але цими вбивствами зупинити поступ українців до волі не вдалося. На боротьбу піднялося нове покоління, що представило свого лідера – Степана Бандеру.

Однією з найменш вивчених постатей українського визвольного руху, як не дивно, залишається й досі постать Провідника ОУН Степана Бандери. Визначний життєвий шлях борця за волю поки що не здобув під сучасну пору належної йому уваги з боку істориків в незалежній Україні і якому в основному, присвячено публіцистичні твори, невеликі статті та енциклопедичні довідки.

Він, як і багато його ровесників, пережив становлення польської окупаційної влади. Небажання й надалі терпіти такий стан речей приводило молодь до лав УВО й ОУН. Цей старт відіграв для Бандери визначальну роль у формуванні світо-

гляду майбутнього революціонера. Ці організації ставали першою школою навчання суворой дисципліни й азів революційної діяльності. Доля поставила перед Бандерою й тисячами інших юнаків і дівчат вибір – жити рабом або боротися за свободу до останнього подиху. Вони обрали останнє й повністю присвятили себе служінню ідеї Української Державності. В постійних утисках і переслідуваннях гартувалася воля, мужнів дух. З кожною новою перемогою зростало бажання продовжувати боротьбу і протидіяти ворогові, навіть ризикуючи власним життям. Так шліфувався новий тип української людини – патріота-революціонера. Саме вони віддано працювали на різних ділянках національно-освітньої й організаційної діяльності українського суспільства.

Степан Бандера – особитість, що стала символом боротьби за незалежність та волю України. Для сучасного покоління він є взірцем патріота, організатора і керівника визвольного руху.

РОДИНА

Родина Бандер походить з міста Стрия у Львівській області, де проживала в передмісті Лани та в переважній більшості займалася рільництвом. Дідо Степана Бандери був дяком у церкві Благовіщення Пренепорочної Діви Марії. Щодо походження прізвища Бандера існує багато версій. За найбільш поширеною дослівно означає “прапор”; можливо мало значення – “керівник”, “провідник”, “проводир”, “той, що попереду”¹.

Отець Андрій, батько Степана Бандери (11.XII.1882, Стрий, Львівська обл. – 10.VII.1941, Київ) був відомим громадсько-політичним діячем, священником УГКЦ у селах Старий Угринів і Бережниця Калуського повіту (1913-19, 1920-33), Волі Задеревацької (1933-37) та Тростянці (1937-41). Співпрацював із журналом “Молода Україна”. У 1918 організатор встановлення української влади у Калуші, формував військові загони з селян. Депутат Української національної ради ЗУНР у Станиславові. У 1919 був військовим капеланом 9 полку 3 Бережанської бригади II корпусу УГА. Разом з військами відступив за Збруч. У 1920 повернувся. Член УВО. У 1928 і 1930 був заарештований разом із сином Степаном. 22.V.1941 за звинуваченням у переховуванні члена ОУН М. Стефанишина був заарештований НКВД разом із доньками Володимирою і Оксаною, вивезений до Києва. На слідстві визнав себе націоналістом, прихильником збройної боротьби проти радянської влади. 8.VII.1941 засуджений до страти. Розстріляний у Києві. 8.II.1992 реабілітований прокуратурою України.

Дружина о. Андрія **Мирослава** (???-1890 – ???-1921, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.) була дочкою священника УГКЦ Володимира Глодзінського. Мати сімох дітей: Марти, Степана, Олекси, Володимири, Василя, Оксани, Богдана, Мирослави (померла немовлям). Померла навесні 1921 від туберкульозу горла.

Усі діти о. Андрія і Мирослави Бандерів були послідовними продовжувачами національної-визвольної боротьби своїх батьків:

¹ Дзюбан Р. Звідки рід Степана Бандери // Народознавчі зошити. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. – Зошит 1 (25). – С. 11-13.

Марта-Марія (22.VI.1907, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – 13.XI.1982, смт. Сухобузіню, Сухобузінський р-н, Красноярський край, Росія) – громадська діячка, педагог. Після закінчення Стрийської учительської семінарії брала активну участь у громадсько-культурній діяльності. В 1936 вступила в ОУН, співпрацювала із М. Стефанишиним, М. Андрусівим, керувала Долинським районим проводом жіночої сітки. 22 травня 1941 її без суду і слідства відправили етапом на Сибір. Від липня 1941 до 9 лютого 1942 перебувала з сестрою Оксаною на спецпоселенні у с. Живий Ключ Козачинського р-ну Красноярського краю. Обидві працювали різноробочими в колгоспі “Серп і молот”. Згодом проживали у с. Шуликово, а від 1953 – у Сухобузіню Красноярського краю. У 1953 в Москві пробули два місяці. Протягом цього часу сестер допитували, шантажували й вимагали засудити діяльність брата та звернутися до учасників Збройного підпілля ОУН з проханням припинити боротьбу. Не добившись бажаного результату, КГБ відправило Марту і Оксану на заслання. Зі спецпоселення М. Бандера звільнена 4.III.1960, але й після цього їй не дозволили повернутися в Україну. У 1990 її останки перевезли спочатку до Львова, у катедральний собор св. Юра, а потім перепоховали на цвинтарі в с. Старому Угриніві.

Олександр (25.III.1911, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – кінець липня 1942, Освенцім, Польща) – активний діяч ОУН, доктор економічних наук. Закінчив Стрийську гімназію й агрономічний факультет Львівської політехніки. Член ОУН з 1933. Тоді ж виїхав до Італії, де продовжив навчання у Римській вищій школі економічно-політичних наук, де успішно захистив дисертацію. Працював у Римській станиці ОУН. Після проголошення 30 червня 1941 Акта про відновлення Української держави переїхав на Львівщину. Для влаштування на роботу його викликали у Львів в “Arbeitsamt”, де він був заарештований гестапівцями. Допитували його в тюрмах Львова і Кракова. З 22.VII.1942 – в концтаборі Освенцім, в’язничний номер 51020. Його катували ті ж самі польські фольксдойчі, які вбили В. Бандеру. Своєю смертю спричинився до полегшення становища українських політв’язнів. Його дружина-італійка звернулася до свого уряду, який надіслав запит до Берліна. Це змусило адміністрацію концтабору в Освенцімі розмістити українців в окремому приміщенні, виводити окремою брига-

дою на роботу, щоб таким способом унеможливити зіткнення з поляками.

Володимира (10.III.1913, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – 11.VII.2001, Стрий, Львівська обл.) – громадсько-культурна діячка. Після смерті матері (22.IV.1921) нею опікувалася тітка Катерина Антонович. У 1932 закінчила Стрийську гімназію і повернулася до рідного села. У 1933 з батьком переїхала до с. Воля Задеревацька. Того ж року вийшла заміж за священника Федора Давидюка. Разом із чоловіком працювала в селах Стільське Миколаївського р-ну Львівської обл. (1934-38), Брошнів Долинського р-ну Івано-Франківської обл. (1938-40), Голинь Калуського р-ну Івано-Франківської обл. (1940-44), Биличі Горішні Старосамбірського р-ну Львівської обл. (1944-45), Тершеві того ж р-ну (1945-46). В січні 1946 Давидюки переходять на парафію до Борислава Львівської обл. Подружжя бере активну участь у громадсько-культурному житті, працює в товаристві “Просвіта”, таємно підтримує діяльність ОУН і УПА. 23.III.1946 їх заарештували, а шестеро їхніх дітей відправили до дитячого будинку. 7.IX.1946 Володимира Бандера-Давидюк разом із чоловіком була засуджена військовим трибуналом МВД на 10 років виправно-трудових таборів і 5 років позбавлення прав з конфіскацією майна. Покарання відбувала на станції Ришоти в Красноярському краю. Через 6 років переведена до табору “Карабас” у Казахстані. Звідси направлена на цементний завод, а відтак до Спаського табору. У 1953 етапована до Москви і просиділа в камері-одиночці шість місяців. Від неї та сестер Марти і Оксани, яких також привезли туди, на допитах у Лефортовській тюрмі домагалися осуду діяльності Степана Бандери. Жодна з них не погодилася. Після цього Володимиру Бандеру повернули в Спаськ, де вона перебувала до закінчення терміну ув’язнення. Звільнена 29.II.1956, але ще три місяці поневірялася на спецпоселенні в Караганді. Повернувшись в Україну у червні 1956, проживала з дочкою Мирославою в с. Козаківці Долинського р-ну Івано-Франківської обл. У березні 1995 переїхала до Стрия, де мешкала разом із сестрою Оксаною. Похована на стрийському кладовищі.

Василь (12.II.1915, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – 21.VII.1942, Освенцім, Польща) – провідний діяч ОУН. Закінчив Стрийську гімназію, агрономіч-

ний факультет Львівської політехніки та філософський факультет Львівського університету. Протягом 1937-39 рр. – член Львівського повітового проводу ОУН. В'язень концтабору Береза Картузька. Наприкінці жовтня 1939 разом з С. Бандерою перебрався до Кракова. Учасник II ВЗ ОУН. Після проголошення Акту відновлення Української держави в 1941 – референт СБ Станіславівського обласного проводу ОУН. 15.IX.1941 разом із членами цього проводу Романом Малащук, Євгеном Лозинським, Богданом Рибчуком був заарештований гестапо. Перебував у тюрмах Станіслава, Львова, Монтелюпіх у Кракові. 20.VII.1942 потрапив до німецького концтабору в Освенцімі, в'язничний номер 49721. Зі згоди гестапівського офіцера Грабнера його вбили польські фольксдойчі Юзеф Краль і Сташек Подкульський.

Оксана (22.XII.1917, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.) – громадський діяч, педагог. Після смерті матері (22.IV.1921) виховувалась у тітки Людмили, дружини о. Чарторійського, у с. Кобиловолоках Тербовлянського р-ну Тернопільської обл. У 1933 повернулася до батька у Старий Угринів. Навчалася у Стрийській гімназії. У 1936 з Тростянця разом із членом ОУН Миколою Стефанишиним, сестрою Мартою та іншими здійснила похід на гору Маківку. У 1939-41 учителювала у с. Тростянець Долинського р-ну Івано-Франківської обл., брала активну участь у діяльності “Просвіти”. Уночі з 22 на 23.V.1941 НКВД провело обшук у помешканні батька, у якого вона проживала разом із сестрою Мартою. Усіх було заарештовано й відправлено в Долину. Оксану заслали у Красноярський край. У 1953 її разом із Мартою привозили на допити в Москву. Протягом двох місяців змушували виступити з прилюдною заявою про незгоду з діяльністю С. Бандери та звернутися до учасників Збройного підпілля ОУН за проханням припинити боротьбу. Формальне звільнення зі спецпоселення одержала 23.II.1960, але повертатися в Україну під різними приводами їй не дозволяли. До Львова О. Бандера прибула 5.VII.1989. Деяко пізніше вона переїхала до дружини брата Василя в Івано-Франківськ, а незабаром оселилася в сестри Володимири, яка мешкала разом з дочкою М. Давидюк у с. Козаківці Долинського р-ну. Від 1995 – почесний громадянин Стрия, де нині й проживає. Указом Президента України Віктора Ющенка від 20.I.2005 р. нагороджена орденом княгині Ольги III ступеня.

Богдан – “Митар” (4.IV.1919, с. Старий Угринів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. – ???) – член ОУН. Навчався у Стрийській та Рогатинській гімназіях. Від листопада 1939 – у підпіллі. Нелегально перейшов радянсько-угорський кордон. Рік навчався у Холмській гімназії. В 1940 – член Станиславського обласного проводу Юнацтва ОУН. У червні 1941 взяв участь у проголошенні в Калуші Акту відновлення Української держави. Учасник похідних груп ОУН на південно-східну Україну (Вінниця, Київ, Дніпропетровськ, Херсон). Можливо, керував Херсонським обласним проводом ОУН. Достовірних відомостей про останні роки життя Б. Бандери не знайдено. Найбільш поширена версія про те, що його розстріляли у 1943 в Херсоні німецькі окупанти. За іншими даними, його бачили в листопаді 1944 в Чорному лісі.

Дядько (стрий) Степана Бандера **Осип** (2.I.1896, м. Стрий, Львівська обл. – 7.XI.1981, Ґастонбург, штат Конектикут, США) був активним громадсько-політичним діячем. Навчався у Стрийській класичній гімназії, член “Пласту” з 1912 р. (гурток під проводом Віктора Коваля). В 1914 вступає в УСС у перший полк у ранзі підхорунжого. Брав участь в боях біля сіл Попелі – Сілець (1914), над річками Гнила Липа та Золота Липа (1915), на горі Лисоня (1916). 30.IX.1916 попав в полон. Етапом відправлений в Симбірськ (суч. м. Ульяновськ). У квітні 1917 р. перейшов в Київ. Улітку 1918 р. підвищений у званні до хорунжого та відправлений з Кошем УСС на Херсонщину. Під час українсько-польської війни 1918-19 рр. воював в IV Золочівській бригаді УГА, був поранений в боях. Приймав участь в боях УГА на Східній Україні. Арештований більшовиками, пізніше поляками. Закінчив Віденський університет (1925), за фахом інженер. У 1926 р. одружився з Марією Антонович. Працює в Стрию торговельним референтом в Повітовім союзі кооперативів. З 1932 відкрив галантерейну крамницю. У 1941-44 рр. працює посадником м. Стрия. У червні 1942 р. арештований гестапо. Влітку 1944 родина емігрує до Німеччини, а згодом в США. Спершу працює сторожем у школі, згодом в Українському коперативному банку. Активний член товариства “Стрийщина” та Братства Січових Стрільців. Діти: Ярослав (1929), Володимир (1932), Ірина.

Син Осипа Бандера **Володимир-Микола** (11.XII.1932, м. Стрий, Львівська обл.) також став активним громадсько-

політичним діячем. Закінчив початкову школу в Стрию. З 1944 року в еміграції. Продовжував навчання в українських таборах для переміщених осіб у Німеччині, матуральний іспит здав у Мюнхені в 1949. Там познайомився з двоюрідним братом Степаном Бандерою і за його порадою почав студіювати економіку. З 1950 в США. Працював на тютюнових плантаціях. Закінчив Конектикутський університет в 1954. Захистив докторат на тему “Чужинецькі капітали в Східній Європі” в Каліфорнійському університеті (1960). Працював доцентом, професором (1960-72 рр.) Бостонського коледжу та університету Темпл у Філадельфії з 1972. Член Наукового Товариства ім. Т. Шевченка (НТШ) з 1970 року. Досліджує міжнародні економічні відносини, економіку Галичини між двома світовими війнами та України в складі СРСР. Більше тридцяти років в НТШ спільно з іншими дослідниками підготує матеріали про українську діаспору. Автор статей і один з редакторів економічної частини англomовної “Encyclopedia of Ukraine”. Влітку 1992 викладав у Інституті менеджменту при Львівському університеті імені Івана Франка курси міжнародної економіки та бізнесу. Активно опікується меморіальними музеями Степана Бандери².

ДИТИНСТВО. ГІМНАЗІЯ. ПЛАСТ

Життєвий шлях майбутнього Провідника був типовим для більшості представників національно свідомої молоді Західної України. Народився Степан Бандера 1 січня 1909 року в селі Старий Угринів, тепер Калуського району Івано-Франківської області, у сім'ї греко-католицького священика. Дитячі роки пройшли під впливом події Першої світової війни, національно-визвольних змагань 1917-20 рр. та діяльності Української Військової Організації (УВО). Так, почувши розповідь про героїзм члена УВО Ольги Басараб, яка загинула під час тортур у

---

² Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920 – 1930 роки / За ред. С. Ленкавського (відп. ред.), Д. Штикала, Д. Чайковського. – Видання третє / Автори і упорядники доповнень: О. Дарованець, В. Мороз (відп. ред.), В. Муравський, М. Посівнич. – Київ: Українська видавнича спілка, 2007. – 1006 с.; Арсенич П., Федорів Т. Родина Бандерів: До 90-річчя від дня народження та 40-річчя трагічної смерті Провідника ОУН Степана Бандери (1909 – 1959). – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1998. – 103 с.; Визвольний шлях. – Київ, 1999. – Кн. 10 (619). – С. 1154-1279.

польській тюрмі у Львові, 14-річний Степан Бандера почав проводити над собою такі самі тортури, які застосовувала польська поліція щодо Басараб. Свій вчинок він пояснював бажанням перевірити свою витривалість і силу волі та підготувати себе до майбутньої боротьби³. Також в подальшому він себе підготував до майбутніх знущань та катувань. Так за спогадом Романа Руденського, який мешкав у гуртожитку в Дублянах разом із Степаном Бандерою під час навчання на агрономічному факультеті Львівської політехніки, тодішня поведінка співмешканця видавалася дуже дивною: “Пригадую собі, як він кілька разів у моїй присутності бичував свої плечі військовим ремінним поясом із залізною пряжкою, приговорюючи при тому сам до себе: “Якщо не поправишся, будеш знову битий, Степане! Ти собі занадто вже розібрав!” Немов сьогодні бачу того 22-річного юнака, який затискав до крові свої пальці, вклавши їх між двері й одвірки, або з допомогою гранчастого олівця, що його він всував поміж пальці. Припікаючи свої руки до скла нафтової лампи, Степан кричав до себе: “Признайся, Степане!”

І тут же давав собі відповідь: “Ні, не признаюся!...”

Одного разу бачив я, як він зібрав розливу на долівці зупу й примусив себе з’їсти її.

– “Іж, Степане, – заохочував він себе, – бо і таку юшку може ще доведеться тобі колись їсти”. Не знаючи про те, що Степан уже тоді належав до УВО, а згодом до ОУН, ці його вчинки видалися мені просто несамовитими, і я ніяк не міг збагнути, чому він це робить. Щойно пізніше я зрозумів, що так наказував йому твердий закон українського революціонера, якого “ані просьби, ані грозьби, ні тортури, ані смерть не приневолять зрадити тайни”; і тоді в мене зродилася до мого друга велика пошана і респект (повага – М. П). Бо це була людина великої посвяти, загартована до великої майбутности, з сильною, сталевою силою духа, великою витривалістю і непохитним характером”⁴.

У 1919-27 рр. Степан Бандера навчався у Стрийській гімназії. За споминами його дядька (стрия) Осипа: “У 1919 році привезли малого Степана до наших родичів у Стрию, і тут по-

---

³ Кульчицький І. Замолоду готувався до найважчих випробувань // Воля і Батьківщина. – Львів, 1999. – Чис. 1 (14 / 30). – С. 111-112.

⁴ Руденський Р. Так гартувався він // Шлях Перемоги. – Мюнхен, 7 січня 1960 (рік VII). – Ч. 1-2 (306-307).

чався його гімназійний період. У перші місяці хлопець почувався зле, бо в хаті, крім діда, бабусі та прислуги, не було з ким розважитися, до того ж тужив за селом і товаришами, з якими зростав в Угринові. У наступних роках приїжджали інші діти, і в хаті було гамірно й весело. Усі вони були пильні та здібні й без труднощів кінчали школу. Степан вступив до “Пласту” та інших гімназійних гуртків, був товариський і радо помагав товаришам у науці. У вільні хвилини теж радо допомагав бабусі в домашній господарці, й родина любила його, а особливо бабуся. На вакації та рокові свята діти виїжджали до батька на село, помагали йому в господарці, головно в саду та на пасіці, де було 120 пнів (вуликів – М. П.), а також улаштовували прогулянки в карпатські верхи. Не цуралися також села: читали доповіді, оживили аматорський гурток і були душею читальні “Просвіти”⁵.

Ярослав Рак так розповідає про свою першу зустріч зі Степаном Бандерою: “Я вперше стрінув Бандеру в році 1922 по вакаціях (канікулах – М. П.), коли я з родиною перенісся до Стрия. Я застав його в клясі 4-й “Б”, в Українській бурсі, на другому поверсі, остання кляса на полудне від вулиці Крашевського [...] Стефко Бандера сидів у передостанній лавці при вікні. Він мав таку звичку, що тим людям, яким він не вірив і до яких ставився з погордою, не дивився в очі, лише дивився якраз у вікно. Він був низького росту, шатен, на бік зачесаний, дуже бідно одягнений. Ходив він між іншим у такій, ніби пластовій сорочці, з яскраво зеленими гудзиками, у рейтузах-райтках, попелястого кольору, штруксових, і в “штуцах” (підколінках – М. П.), без краватки. Все те дуже бідно виглядало. Сам він був низький, непоказний, мав непропорційно довгі ноги і, здається, після якогось запалення колін чи суглобів, якимось так ненормально ходив. То не впадало так дуже в очі, але коли ближче було приглянутися, то було видно, що його хід був ненормальний”.

Описуючи Стрийську гімназію і шкільних товаришів, Ярослав Рак зазначає: “Бандера був найліпшим учнем, найкраще вчився [...] Але всі професори були проти Бандери, бо він ворожо до них ставився, нікому не хотів придобрюватися, завжди все знав, як кажуть, усіх мав під зап’ятком, і не любив професорів. Отже вони його війтом (старостою – М. П.) кляси не вибра-

---

⁵ Бандера О. Відійшов як справжній революціонер // Степан Бандера: документи й матеріали (1920-1930 рр.) / Упор. Микола Посівнич. – Львів: Афіша, 2006. – С. 48-50.

ли. Хоч засадничо сам Бандера не любив ставати до професора, виступати в обороні всіх чи пискувати [...] Коли професор його запитав, він відважно відповідав, говорив, не ніяковіючи, але ніколи не висувався першим. Але професори Бандеру респектували, бо він був здібний і мав пошанівок у своїх товаришів [...] Ми не раз мали нагоду бачити цього юнака, як ставав в обороні покривдженого товариша чи друга. У нас родився респект (повага – М. П.) до нього, а в професорів пошанівок. Кожний крок, що його передумував наш друг, був завершений, на дешеву емоцію він не йшов. Бувало, наприклад, що деякі учителі любили ставляти запитання “хто знає”, щоб учні підносили руки вгору. Він ніколи цього не робив, хоч запитаний, виявляв, що знає те, про що йшло професорові. З-поміж акцій, які треба було вести в клясі, звичайно такі, що не мали апробати (затвердження – М. П.) нашого друга, могли не вдатися, а зате ті, що їх він передумав, беручи аргументи “за” і “проти”, вдавалися. Не вважав себе “героєм” у часі вдачі і других остерігав перед такою назвою, але з невдачі вмів витягнути висновок і бачити, що треба поправити”⁶.

Через важку хворобу (ревматизм колінних суглобів) його протягом двох років не приймали до “Пласту”. Бували моменти, що хлопець зовсім не міг ходити. І лише завдяки надзвичайним зусиллям над собою він переміг біль і здав необхідні для вступу фізичні вправи. 1 жовтня 1922 р. Бандеру зарахували до гуртка “Вовк” 5-го пластового куреня імені князя Ярослава Осьмомисла у Стрию. Складаючи 26.II.1923 р. пластовий іспит, у графі навпроти ощадливості юнак зробив запис: “За заощаджені гроші купив собі пластовий однострій та мандоліну”. До цього куреня належали Ярослав Спольський, Осип Тюшка, Ярослав Рак, Ярослав Рудницький, Євген Пеленський, Остап Каратницький та інші. Завданням “Пласту”, за словами С. Бандери, було плекати дух братерства серед своїх членів і виховувати їх за своєю програмою скаутингу⁷.

---

⁶ Рак Я. Юний такий, як ви // Шлях Перемоги. – Мюнхен, 7 січня 1960 (рік VII). – Ч. 1-2 (306-307).

⁷ Бандера С. Мої життєписні дані // Воля і Батьківщина. – Львів, 1999. – Чис. 1 (14 / 30). – С. 7; Круковський О. Архівні джерела про Степана Бандеру – пластуна // Воля і Батьківщина. – Львів, 1999. – Чис. 1 (14 / 30). – С. 78; Протокол допиту Провідника КЕ ОУН Степана Бандери (16 червня 1934 р. – 4 лютого 1935 р.) // Степан Бандера: документи й матеріали (1920-1930 рр.) / Упор. Микола Посівнич. – Львів: Афша, 2006. – С. 147-148.

19 грудня 1929 р. у Львові, в Академічному Домі, на Другій Курінній Раді Загону “Червоної Калини” було обрано: отаманом – Ярослава Рака, генеральний суддею – Володимира Ерденберґера, канцлер – Осипа Тюшку, генеральний підскарбій – Степана Бандеру. Велику ініціативу під час різних свят, імпрез і виступів для здобуття “пластового заробітку” виявляв Степан Бандера як генеральний скарбник, виготовляючи з іншими невеликі срібні пластові відзнаки, які мали великий попит та приносили прибуток⁸.

З 1 липня 1929 відбувся трьох тижневий мандрівний табір Загону “Червоної Калини” за маршрутом крізь табір на “Соколі”, Високу, Ігровище, Сивулю, Кливу, Попадю, Спіскову, Яворову, Кичеру, Мшану, Яйце, Людвиківку, Магуру, Либохору, Маківку. В ньому взяли участь Степан Охримович, В. Ерденберґер, С. Бандера, Б. Чехут, Лев Сенишин, Осип Грицак, Ярослав Падох, Є. Пеленський, Роман Яримович, Ярослав Петріна, О. Каратницький, Степан Янів, Іван Галій, Степан Ґеник, Михайло Грицишин, О. Карачевський, Степан Новицький, Остап Верхола, Остап Савчинський, Володимир Дармохвал, Ярослав Спольський, Іван Стефанів. С. Бандера ходив із пластунами з Загону “Червоної Калини” на панахиди, що відбувалися щороку в першу неділю серпня на могилах Січових Стрільців на горі Маківці. В липні 1930 р. відбувся одномісячний табір за участю Бандери і ще 28 членів біля с. Крушельниця Сколівського району Львівської області. Він закінчився маршем на г. Маківку, де було відправлено панахиду на гробах полеглих вояків УСС. Комendanтом табору був Я. Рак, бунчужним С. Новицький, писарем і референтом ватр Я. Падох, кухарем В. Ерденберґер, референтом піонерки та таборовим лікарем Б. Чехут, військовими референтами були О. Карачевський і М. Поточняк, диригентом Я. Рудницький⁹.

Після заборони польською владою Пласту С. Бандера активно включився в діяльність ОУН. Після відновлення діяль-

---

⁸ Падох Я. Загін “Червона Калина” // Загін Червона Калина. Ювілейне видання пластового Загону “Червона Калина”. – Стрий – Нью-Йорк, 2000. – С. 29.

⁹ Падох Я. Загін “Червона Калина” // Загін Червона Калина. Ювілейне видання пластового Загону “Червона Калина”. – Стрий – Нью-Йорк, 2000. – С. 27; Протокол допиту Провідника КЕ ОУН Степана Бандери (16 червня 1934 р. – 4 лютого 1935 р.) // Степан Бандера: документи й матеріали (1920-1930 рр.) / Упор. Микола Посівнич. – Львів: Афіша, 2006. – С. 147.

ності Загону “Червоної Калини” по завершенні Другої світової війни він відновив своє членство та до своєї смерті підтримував постійний зв’язок з куренем.

НАВЧАННЯ В ЛЬВІВСЬКІЙ ПОЛІТЕХНІЦІ

В 1928-34 рр. С. Бандера навчався на агрономічному відділі Львівської політехніки. Під час допитів польської поліції Бандера так описував своє навчання: “У вересні 1928 р. я записався в Українську господарську академію в Подебрадах у Чехо-Словаччині. Однак на початку шкільного року довідався, що академію ліквідували і записи стали недійсними. Записатися до Львівської політехніки я не міг, бо термін запису вже минув, тож поїхав до Кракова, де запис іще тривав. У Кракові я днів зо п’ять жив у свого шкільного товариша Івана Сондея, тоді студента Ягеллонського університету в Кракові, а зараз магістра права в Калуші. Проте зі Львові мені повідомили, що незважаючи на спізнення ще можна буде записатися до Львівської політехніки. Тому я забрав заяву з університету в Кракові й, повернувшись до Львова, записався на сільськогосподарське відділення Львівської політехніки, оселившись в Укр. [аїнському] акад.[емічному] домі. Під час навчання у Львівській політехніці, тобто у 1928-29 і 1929-30 рр., я мешкав переважно на квартирі, а в Українському академічному домі жив тільки на початку або вкінці періоду перед святами або канікулами. На квартирі жив разом із товаришами Осипом Тюшкою, Юрком Левицьким, братом Олександра, і Вациком Василем. У той час я був членом “Пласту”, “Просвіти”, “Рідної школи”, Товариства прихильників освіти, а також “Основи”, товариства самопомочі студентів Львівської політехніки. У цьому товаристві я займався суспільною та освітньою роботою і час від часу їздив з доповідями по навколишніх селах; політичною діяльністю не займався. Я ще належав до Філії Науково-педагогічного товариства ім. Петра Могили. Під час святкових канікул я перебував у свого батька в Старому Угринові, де займався освітньою і суспільною працею у “Просвіті” та “Лузі”, а крім того, був членом співочого студентського гуртка при Філії “Просвіти” в Калуші. У грудні 1928 р., коли я був на святкових канікулах у Старому Угринові, мене заарештував дільничний

державної поліції в Новиці за звинуваченням у розповсюдженні листівок ОУН. Потім мене доправили до міського суду Калуша, а звідти – до окружного суду в Станіславові. Десь через тиждень мене звільнили, а через три місяці повідомили, що слідство припинене за браком доказів”¹⁰.

У 1930-31 рр. в начальному році С. Бандера проживав у Дублянах спочатку в одного сільського господаря, а потім, як і в наступному навчальному році аж до лютого 1932 р. в студентському гуртожитку. У лютому 1932 р. разом із Ярославом Стецьком поселився у Львові на вул. Львівських дітей (тепер Героїв УПА). Після звільнення з слідчого арешту польської поліції в червні 1932 р. Бандера поїхав до свого батька в Старий Угринів, де пробув аж до жовтня, а тоді переїхав до Львова й разом із Василем Лопатнюком мешкав на вул. Захаревича, 1 (тепер Архітекторська) у шкільного сторожа Волошина. Харчувався переважно в їдальні Українського академічного дому. У Політехніку записався тільки на II півріччя, бо перше закінчив у 1931 р. Протягом I півріччя 1932 р. ліквідував академічні заборгованості попередніх років, а крім того, давав приватні уроки. У той час він товаришував з Осипом Тюшкою, Осипом Машаком та Юрком Левицьким. У жовтні 1933 р. Бандера повернувся до Львова й мешкав у Волошина. До Політехніки він не записувався, тільки готувався до іспитів, відвідуючи деякі лекції та бібліотеку Політехніки. Окрім цього, давав приватні уроки учням, а також допомагав товаришам у навчанні. З лютого 1934 р. Бандера перебрався до Українського академічного дому в кімнату № 56 на вул. Супінського, 21 (тепер М. Коцюбинського), де мешкав разом з Іваном Равликом¹¹.

Про спільне проживання в студентському гуртожитку в споминах згадує Григор Мельник так: “По двох роках студій у Львівській політехніці наш рільничо-лісовий відділ був перенесений до Рільничої академії в Дублянах. І цим разом теж, як я прийшов до Дублян, застав уже там Степана, який мав там уже своє засиджене місце. Зустрічалися ми знову на викладах і на лабораторних вправах, де я не раз виручав його, коли він мусив на той час їхати до Львова. По якомусь часі, коли ми ра-

---

¹⁰ Протокол допиту Провідника КЕ ОУН Степана Бандери (16 червня 1934 р. – 4 лютого 1935 р.) // Степан Бандера: документи й матеріали (1920-1930 рр.) / Упор. Микола Посівнич. – Львів: Афіша, 2006. – С. 148-150.

¹¹ Там само. – С. 150-152, 153.

зом верталися з викладів, Степан запропонував мені вступити до його кімнати. Тут він підігрів на машинці (примусі) чай і витягнув дещо закусити, як він казав, “з Угринова Старого”. В часі дальшої розмови він, усміхаючись, запитав мене, чи відома мені така-то й така кличка. Це була кличка, яку я отримав був від мого старшого товариша Євгена-Юліяна Пеленського, який у той час жив у Конюхові і був близьким товаришем Степана Охримовича. Коли ж ми тепер обмінялись зі Степаном тими кличками, між нами зник останній бар’єр, який ще до певної міри відокремлював нас. Тепер ми почувалися далеко свobodніше і справді по-братерськи обговорювали всі біжучі справи. Тоді ж ми вирішили, що я переносюся на помешкання до Степанової кімнати. Так ми знайшлися нарешті, як-то кажуть, вдома. Я швидко переніс всі свої речі до Степанової кімнати, і ми почали спільно господарити. Він діставав харчові посилки з Угринова Старого, а я – з Конюхова. Але мої пакунки переходили через Академічний дім, де Олекса Гасин постійно і “законно” забирав з кожної посилки “мито” для своєї групи, вкладаючи до надібраного пакета посвідку з підписами свідків, що і скільки надібрано в Академічному домі, а що висилається далі до Дублян. Степан мав на таку практику своє окреслення: “Присхло (присохло – М. П.) до своїх” [...] Наша кімната зимою була мало опалювана або й зовсім не ogrіта. В такий час ми спали разом в одному ліжку, бо так було тепліше, і мали подвійне накриття. Нашою кухнею був примус на столі, де стояла теж нафтова лампа до освітлювання кімнати”¹².

Поряд із навчанням Бандера провадив активну громадсько-політичну діяльність, зокрема був членом товариств “Просвіта”, “Луг”, “Основа”, “Сокіл”, “Сільський господар” та інших¹³. Про ці роки свого життя Степан Бандера писав: “Найбільше часу й енергії я вкладав у своєму студентському періоді в революційну, національно-визвольну діяльність. Вона полоноувала мене щораз більше, відсуваючи на другий плян навіть завершення студій [...] До моїх спортивних занять належали біги, плавання, лещетарство (лижі – М. П.), кошиківка (баскет-

---

¹² Мельник Г. Степан Бандера (Причинки до характеристики особи) // Степан Бандера: документи й матеріали (1920-1930 рр.) / Упор. Микола Посівнич. – Львів: Афiша, 2006. – С. 110-111.

¹³ Бандера С. Мої життєписні дані // Воля і Батьківщина. – Львів, 1999. – Чис. 1 (14 / 30). – С. 5-7.

бол – М. П.) і передусім мандрівництво. У вільний час я залюбки грав у шахи, крім того співав у хорі та грав на гітарі і мандоліні. Не курив і не пив алкоголю”¹⁴.

У ВИРІ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ

Світогляд Степана Бандери, як і всієї західноукраїнської молоді, формувався під впливом націоналістичних ідей, які пропагував “Літературно-науковий вісник”. Як спротив польській окупаційній політиці на Західній Україні масово виникають молодіжні націоналістичні організації – Група української державницької молоді (ГУДМ) на чолі зі Степаном Охримовичем, Юліаном Вассияном, Іваном Ґабрусевичем, Богданом Кравцівим та Організація вищих класів українських гімназій (ОВКУГ). У Стрию її очолювали Степан Бандера, Олекса Гасин, Степан Новицький та Осип Карачевський. У 1926 р. вони об’єдналися у Союз української націоналістичної молоді (СУНМ)¹⁵.

1927 р. Степана Бандеру прийняли до лав Української Військової Організації (УВО), де він був зачислений до розвідувального відділу, а згодом переведений у реферантуру пропаганди. Юний Бандера займався поширенням націоналістичних ідей, розповсюдженням підпільних видань та підтриманням зв’язку, проводив організаційно-вишкільну роботу, бойкотуванням польських товариств тощо. За це в Калуші у грудні 1928 р. був заарештований польською поліцією¹⁶. У 1928-30 рр. С. Бандера був одним із дописувачів щомісячного гумористичного журналу “Гордість нації”, який редагував Данило Чайковський – “Мормон”. Свої сатиричні статті Бандера підписував літературним псевдонімом Матвій Гордон¹⁷.

Розростання націоналістичного руху та його неорганізованість спонукали розрізнені структури до об’єднання. Тому ціл-

---

¹⁴ Бандера С. Мої життєписні дані // Воля і Батьківщина. – Львів, 1999. – Чис. 1 (14 / 30). – С. 7-8.

¹⁵ Бандера С. Мої життєписні дані // Воля і Батьківщина. – Львів, 1999. – Чис. 1 (14 / 30). – С. 7-8; Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. Історія та ідеї. – Дрогобич, 1994. – С. 58-59.

¹⁶ Бандера С. Мої життєписні дані // Воля і Батьківщина. – Львів, 1999. – Чис. 1 (14 / 30). – С. 7-9.

¹⁷ Мірчук П. Нарис історії ОУН / За ред. Ленкавського С., Штикала Д., Чайківського Д. – Мюнхен – Лондон – Нью-Йорк: Українське Видавництво, 1968. – С. 485.

ком логічним і закономірним стало виникнення 2 лютого 1929 р. Організації Українських Націоналістів. Своєю головною метою – незалежності України – ОУН збиралася досягти за допомогою національної революції, тобто шляхом збройного повстання проти польських і радянських окупантів¹⁸. ОУН відкидала легальні й еволюційні методи боротьби з Польщею, бо за допомогою цієї тактики українським політичним партіям і громадським організаціям не вдалося добитися навіть автономії, не кажучи вже про незалежність України. Тому було вирішено застосовувати радикальніші методи – революцію та конспірацію¹⁹.

До прийняття в ОУН Степана Бандеру рекомендував його давній товариш Степан Охримович. Ось як характеризує Бандеру цього періоду відомий історик і діяч ОУН Лев Шанковський: “Незабутнього друга Степана я знав від найменших літ. Я памятаю добре Степана з його гімназійних літ, а потім, як студента й завзятого націоналіста. Зустрічав його в сл.[авної] пам.[м’яті] Степана Охримовича, мого кузена, сусіда і приятеля, який часто мені говорив: “З цього Степанка будуть ще люди!”. Зустрічав його в сл.[авної] пам.[м’яті] Олексі Гасина в Конюхові і памятаю добре дискусії з цим повним внутрішнього горіння українським націоналістом молодшої генерації, який уже на заранні своїх молодих літ, свого юнацтва, яке посвятив всеціло справі, проявив оці риси характеру, що видвигнули його на пост провідника українського націоналізму. Так наші дороги дуже часто сходилися із сл.[авної] пам.[м’яті] Степаном Бандерою, сином незабутнього о. Андрія – оцього революціонера в рясі, який своєму Синові передав всю свою палку любов до українського народу та до справи його визволення”²⁰.

Спочатку Бандеру призначили відповідальним за загальноорганізаційний стан ОУН у Калуському повіті та роботу студентських осередків. Одночасно він був задіяний у реферантурі пропаганди. У 1930 р. очолював технічно-видавничий відділ, згодом розповсюдження підпільних видань на західноукраїнських землях. В 1931 р. у відання Бандери передали відділ поста-

¹⁸ Від Конгресу Українських Націоналістів // Розбудова Нації. – 1929. – № 3-4. – С. 133.

¹⁹ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 1020. – Арк. 4.

²⁰ Лист Лева Шанковського до Орача [Ярослава Стецька] від 2.11.1959 р. [Машинопис] // Копія зберігається в Архіві Центру досліджень визвольного руху у місті Львові (перебуває в стадії формування). – С. 1.

чання підпільних видань з-за кордону. Того ж року Бандера був призначений референтом пропаганди в Крайовій Екзекутиві ОУН, яку на той час очолював Степан Охримович, а 1932 р. – заступником Крайового Провідника (далі – КП) ОУН. За цей період Бандеру п'ять разів арештували: 1) 14.XI.1930 р. – заарештований разом із батьком за антипольську пропаганду; 2) влітку 1931 р. – затриманий на декілька днів у с. Войнилів біля Калуша за спробу переходу польсько-чеського кордону; 3) 1931 р. – просидів три місяці у слідчій тюрмі у зв'язку із замахом на комісара бригади політичної поліції у Львові Е. Чеховського; 4) 10.III.1932 р. – затриманий у м. Тешин; 5) 2.VI.1933 р. – заарештований у м. Тчев під час поїздки зі Львова до Данціґа²¹.

У 1931-34 рр. спеціальним зв'язковим, який керував усіма кур'єрами між КЕ ОУН на ЗУЗ (західноукраїнські землі) та закордонним Проводом, був Ярослав Рак – “Мортек”. Він розробляв маршрути переправлення нелегальної літератури через кордони Литви, Чехо-Словаччини, Румунії та міста Данціґа²². Для провідних діячів ОУН Микола Климишин виробив посвідчення членів польського туристичного товариства, що давали право вільно перетинати польсько-чеський кордон. Із цими документами провідні члени КЕ ОУН могли з 1932 р. безперешкодно приїздити на наради ПУНу²³. Одними з перших такі посвідчення отримали Степан Бандера та Ярослав Рак, які дуже тісно співпрацювали.

Набагато важче відбувалося транспортування газети “Сурма” у Галичину, що супроводжувалося постійним ризиком потрапити до рук чеської, польської чи румунської поліції. Щоб зберегти в таємниці місце друкування, із Каунаса по чергово висилали поштові пакунки до кількох пунктів за кордоном, зокрема до Данціґа, Берліна й Праги. З Данціґа часопис переправляли в Галичину, а з Берліна й Праги пересилали до Тешина і далі, на Закарпаття. Було розроблено три маршрути доставки “Сурми” із Чехо-Словаччини до Львова. Перший пролягав через Студене, Лавочне, Стрий; другий – через Воро-

---

²¹ Климишин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 109, 129; Бандера С. Мої життєписні дані // Воля і Батьківщина. – Львів, 1999. – Чис. 1 (14 / 30). – С. 9.

²² Макар В. Спомини і роздуми. – Торонто – Київ, 2001. – Т. 3. – С. 186.

²³ Климишин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 78-79.

нянку; третій проходив через Карпати²⁴. Однак перший напрямок поліція дуже швидко заблокувала, перехопивши майже всі транспорти літератури, які у 1931 р. організував Богдан Кордюк²⁵. Із Праги на Закарпаття “Сурму” висилали більшими пакунками на адреси членів ОУН, які приносили їх до кордону і там закопували в умовлених місцях. Через деякий час приходили зв’язкові з Польщі і забирали передачі. Ще один перехід існував у найвіддаленішій частині Горган через Чорноріцький верх. Туди можна було дістатися шляхом з Осмолоди до Дарова попід гору Грофу, далі через гору Попадю²⁶. Протягом 1931–34 рр. Микола Климишин та Ярослав Карпинець – “Циган” займалися переправкою нелегальної літератури з міст Тешин і Бельско. Ці пункти переправки було організовано за наказом Степана Бандери²⁷. За його ж розпорядженням Я. Карпинець – “Циган” організував хімічну лабораторію в Кракові, отримавши на це у 1932 р. 150 злотих особисто від С. Бандери²⁸.

Щоб зменшити ризик перехоплення літератури і пришвидшити її прибуття до пунктів призначення, Крайова Екзекутива ухвалила рішення організувати підпільні видавництва на місцях. Наприкінці 1930 р. у селі Завадів Стрийського повіту було створено ще одну підпільну друкарню, яка згодом була перенесена в село Монастирець. Матриці виготовляли в одній із львівських друкарень під наглядом членів редакційної колегиї на чолі з Ярославом Старухом, а потім перевозили до криївки. За видання матеріалів відповідав Олекса Гасин – “Сук”, який співпрацював із референтом пропаганди КЕ ОУН С. Бандерою. Їхнім зв’язковим був Григорій Мельник, в обов’язки якого входило постачання паперу, фарби, нафти, харчів тощо²⁹. Гроші на потреби друкарні й транспортування літератури Г. Мельникові передавав сам Бандера, інколи його заступники Іван Малюца

²⁴ ДАЛО. – Ф. 108. – Оп. 1. – Спр. 336. – Арк. 142 зв; – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 733. – Арк. 1.

²⁵ Ревера Б. Часопис УВО “Сурма” (1927 – 1934): проблеми видання і розповсюдження // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – Вип. 9 / 10. – Львів, 2002. – С. 221.

²⁶ Там само.

²⁷ Климишин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 64–69, 78.

²⁸ Там само. – С. 79, 83.

²⁹ Дем’ян Г. Генерал УПА Олекса Гасин – “Лицар”. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2003. – С. 71–73; Мельник Г. Друкарня ОУН на Стрийщині (1930–1934 рр.) // Макар В. Спомини і роздуми. – Торонто – Київ, 2001. – Т. 3. – С. 86.

чи Ярослав Стецько – “Березовський”. З ініціативи Бандери улітку 1931 р. Г. Мельник привіз друкарську машину³⁰. Підпільна друкарня працювала, поки 17 січня 1934 р. її не викрила поліція. Там виготовляли брошури, листівки, відозви, декларації. Листівки приурочувалися здебільшого певним історичним датам, як-от: річниці Листопадового чину, Акту злуки українських земель, смерті бойовиків Біласа і Данилишина, Ярослава Любовича, Григорія Пісецького, Свято могил та інші. Кожну велику акцію – шкільну, саботажну, відплатну тощо – ОУН супроводжувала виданням відозв і звернень. Наклад листівок і брошур коливався від декількох десятків до 100 тисяч. Тільки під час шкільної акції було розповсюджено 98 тисяч листівок “Український народ”, “Українські школярі” та 6 тисяч брошур “У боротьбі за душу української дитини”³¹. Інколи за допомогою довірених осіб летючки видавали у державних або приватних друкарнях Львова (“Час”, “Слово”, НТШ, “Вікторія”)³².

24 грудня 1932 р. у Львові поляки стратили бойовиків ОУН Василя Біласа – “Оса” та Дмитра Данилишина. С. Бандера разом із Романом Шухевичем організував пропагандистську акцію: о 6 год., у момент повішення бойовиків, по всіх українських церквах Львова били дзвони. По всій Галичині реферантурою пропаганди були організовані служби Божі за упокій душ страчених бойовиків³³. Також на знак протесту ОУН провела по цілій Західній Україні антимонопольну кампанію, спрямовану проти вживання алкогольних і тютюнових виробів. Крайова Екзекутива розраховувала, що антимонопольні акції завдадуть державному бюджетові великих збитків і принесуть користь українському населенню. Боротьбу з курінням і пияцтвом Організація проводила передусім серед своїх членів, а на громадськість впливала через легальні товариства “Просвіту” й “Відродження”. Кількамісячне утримання від тютюну й алкоголю було масовим явищем, унаслідок чого польська держава зазнала значних втрат³⁴.

Члени ОУН суворо дотримувалися конспірації, дисципліни та військової субординації. Це давало змогу застосовувати

³⁰ Мельник Г. Друкарня ОУН на Стрийщині (1930–1934 рр.)... – Т. 3. – С. 86-88.

³¹ Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 331.

³² ДАЛО. – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 869. – Арк. 174-176 зв.

³³ ДАЛО. – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 844. – Арк. 74-77.

³⁴ Савчук Б. Корчма: алкогольна політика і рух тверезості в Західній Україні у XIX – 30-х роках XX ст. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 188-192.

найрізноманітніші методи боротьби проти польської окупаційної влади: масові політичні демонстрації, студентські протести, робітничі страйки, бойкот польських товарів, шкільні акції тощо. Найдійовішими вважалася збройна та революційна боротьба. З моменту створення ОУН бойова активність і вправність молодих націоналістів постійно зростали. У середовищі Академічного дому, яке представляли Степан Бандера – “Лис”, Степан Ленкавський, Дмитро Мирон – “Орлик”, Ярослав Стецько – “Карбович”, Я. Старух, Зенон Коссак – “Тарнавський”, Михайло Колодзінський – “М. Будзьяк”, Іван Мітринга – “Сергій Орелюк” та інші, виробили свою тактику. Вона лягла в основу концепції “перманентної (постійної – М. П.) революції”, згідно з якою український народ міг здобути свободу тільки шляхом збройної боротьби. Тому ОУН мала підготувати суспільство до всенародного повстання. Для цього потрібно було організувати широку пропаганду ідей революції та безкомпромісної боротьби, що мала виховати в народі нестримне бажання здолати свого ворога. Морально-психологічна мобілізація мас – перше завдання для ОУН.

Другим напрямом діяльності ОУН було повсякчасне й непохитне протистояння польській окупаційній системі. Кожен метр української землі повинен був горіти під ногами ворога. Це, у свою чергу, мало налаштовувати широкі верстви українського суспільства на боротьбу, гартувати його військовий дух і спонукати до безпосередніх дій. Організація намагалася виховати в учасників революційного руху вольову стійкість, надати добру військову підготовку для успішного проведення повстання проти польської держави³⁵.

Отже, головними напрямками перманентної революції, згідно з концепцією ОУН, мали бути:

- 1) підвищення політичної освіти населення, пропаганда ідеї відновлення УССД – головної мети української революції;
- 2) активізація на українських землях бойових дій проти польської окупаційної влади;
- 3) розгалуження мережі ОУН, організаційне та політичне її зміцнення;
- 4) поступове підсилювання революційних настроїв народу аж до проривного моменту – повстання³⁶.

³⁵ Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 138-139.

³⁶ Баган О. Націоналізм і націоналістичний рух. Історія та ідеї. – Дрогобич: Відродження, 1994. – С. 36.

Якби Польща розпочала війну проти своїх сусідів, ОУН скористалася б цією ситуацією для створення Української держави та потужної армії. У разі потреби ОУН вступила б у конфлікт і боролася би проти польських окупантів усіма можливими способами³⁷. Таку позицію націоналісти виробили в результаті зустрічей членів ОУН із Євгеном Коновальцем, що, згідно з даними польської поліції, відбувались у серпні 1931 р. у Карлсбаді (Чехо-Словаччина). У них брав участь і С. Бандера³⁸. У 1932 р. він був учасником Віденської конференції ОУН, яку з метою конспірації провели у Празі. 1933 р. у Данцігу та Берліні Бандера мав декілька зустрічей з Євгеном Коновальцем, під час яких вони обговорювали тактику революційно-визвольної боротьби на ЗУЗ.

В ОУН С. Бандера зарекомендував себе як талановитий стратег, організатор та конспіратор, що давало йому змогу досягати вражаючих успіхів. Після того як у січні 1933 року, а у червні вже офіційно КП ОУН став Степан Бандера – “Лис” (також користувався псевдами Степанко, Малий, Сірий, Баба)³⁹, бойова діяльність Організації зазнала деяких змін. Експропріація державних установ і кас тепер припинилася, а всі бойові акти скеровувалися проти найзначніших представників польської державної адміністрації на західноукраїнських землях та польських прислужників, а також проти популяризаторів радянофільства⁴⁰. Переїнявши керівництво ОУН на ЗУЗ, новий Провідник дещо змінив і розширив особовий склад Крайової Екзекутиви. Організаційним референтом став І. Малюца – “Чорний”, який досі був заступником З. Коссака. Ідеологічно-політичну референтуру було розділено: політичним референтом залишився Володимир Янів, а його заступником після виходу з тюрми в 1933 р. став Б. Кравців; керівництво ідеологічної референтури перебрав Я. Стецько – “Карбович”. У віданні

³⁷ Детальніше див.: Посівнич М. Ставлення ОУН до Польщі у міжвоєнний період // Український визвольний рух. – Львів, 2003. – Зб. 2. – С. 39-52.

³⁸ ДАЛО. – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 1020. – Арк. 17 зв; Бандера С. Мої життєписні дані // Воля і Батьківщина. – 1999. – Ч. 1 (14 / 30). – С. 8.

³⁹ Варшавський акт обвинувачення Степана Бандери та товаришів / Упорядник: Микола Посівнич. – Львів: “МС”, 2005. – С. 55, 58, 128; Климишин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 133; Центральний державний історичний архів України у місті Львові (далі – ЦДАУЛ). – Ф. 371. – Оп. 1. – Спр. 75. – Арк. 202.

⁴⁰ Мірчук П. Степан Бандера – символ революційної безкомпромісності. – Нью-Йорк, 1961. – С. 26.

окремої пропагандистської референтури залишилися тільки справи розповсюдження підпільної літератури, видаваної на ЗУЗ і за кордоном. Цю референтуру очолив Ярослав Спольський – “Бір”, а його заступниками стали Осип Николишин – “Голота” та Андріян Горницький⁴¹.

Бойова діяльність ОУН базувалася на принципах, сформульованих у 1929 р. й опублікованих у газеті “Сурма”⁴². Зокрема, Організація мала застосовувати революційний терор як засіб самооборони. Він був найстрашнішою зброєю в руках підпільної організації, її останнім і найвагомим аргументом, коли всі інші були вже випробувані. Революційний терор ОУН має моральне виправдання, тому що він був відповіддю на насильство ворога. Безперечно, це був не надто ефективний спосіб боротьби проти польської влади, але достатньо дійовий, коли йшлося про самозахист. Політичне значення революційного терору полягало в тому, що він створював атмосферу напруженості й нестабільності, перешкоджаючи ворожій владі утвердитися на чужій території. Дії оунівців підривали авторитет і силу противника і підтримували дух поневоленого народу. Крім того, українські націоналісти використовували революційний терор і як засіб ідеологічного впливу:

а) на власний народ, змушуючи його мислити політично;

б) на окупантів, переконуючи в тому, що український народ веде постійну боротьбу проти Польщі й не припинить її, доки не здобуде самостійності;

в) на світову громадськість, показуючи таким чином, що український народ є окремим об’єктом і прагне своєї незалежності⁴³.

З ініціативи С. Бандери було проведено резонансну Шкільну акцію, метою якої стало повернення української мови в школи. У 1933 р. заходами КЕ ОУН було надруковано 98 тисяч листівок і відозв та 6 тисяч брошур. У листівці “Українські батьки й матері” КЕ ОУН зазначала: “Ми мусимо перейти від оборони до рішучого наступу проти польського панування, то є проти польської держави й польського духа на всіх ділянках нашого життя, в першу чергу в школах”⁴⁴.

---

⁴¹ Баган О. Націоналізм... – С. 96.

⁴² Терор – як засіб самооборони // Сурма. – 1929. – № 16.

⁴³ Терор – як засіб агітації // Сурма. – 1929. – № 17-18.

⁴⁴ ДАЛО. – Ф. 121. – Оп. 1. – Спр. 339. – Арк. 10.

У відозві “Молоді друзі! Українські школярі!” керівники ОУН зверталися до учнів: “Поляки хочуть через школу і при помочі вчителів зробити з Вас вірних рабів, слухняних і покірливих горожан Польщі; вони хочуть Вас навчити ненавидіти все українське й кохати все польське. Вони хочуть зробити Вас зрадниками Українського Народу [...] Тому не дайте, щоб з Вас вороги зробили яничарів! Не дайте, щоб ляхи обернули Вас у своїх слухняних рабів! Ви маєте бути лицарями й борцями за волю України! Перед Вами велика свята боротьба”⁴⁵.

Важливим напрямком роботи пропагандистської референтури було розповсюдження друкованої продукції, без якого видавнича діяльність не мала сенсу. У 1933-34 рр. були створені два додаткові осередки переправки літератури – у Кракові (під керівництвом Миколи Климишина, Ярослава Карпинця, Левка Зацного) і на Гуцульщині (під керівництвом Миколи Левицького та Євгена Онищука)⁴⁶. Центром, куди звозилась література і де проходив її розподіл, був Львів. Тут існувало декілька конспіративних квартир, власники яких переховували цілі партії нелегальних видань. Так, наприклад, у березні 1934 р. на центральному пункті розподілу літератури пропагандистсько-політичної референтури КЕ ОУН, що знаходився у Львові в помешканні священика Теодозія Андруховича на вул. Кривчицькій, № 95, зберігались 1653 примірники підпільної літератури, фінансові документи, матриці. Тоді поліція затримала кур’єрів, які прибули за літературою, – Мирославу і Марію Голувко та Мирославу Крохмалюк. 15 березня того ж року на львівському вокзалі було заарештовано кур’єра Николишина, у якого вилучили 272 одиниці нелегальної преси⁴⁷.

Завдяки оунівським кольпортерам (розповсюджувачам – М. П.) ця література вчасно потрапляла до читача. Певна кількість видань за зазвінками С. Бандери переправлялась на Волинь, Холмщину, Буковину, надсилалася на адреси радянських наукових і культурних установ. Окремі екземпляри потрапляли навіть на Кубань⁴⁸.

23 травня 1934 р. поліція завдала ОУН дошкульного удару, випадково викривши осередок пропагандивної референту-

⁴⁵ ДАЛО. – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 866. – Арк. 9-9 зв.

⁴⁶ Климишин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 136; Малащук Р. З книги мого життя. – Торонто, 1987. – Т. 1. – С. 66.

⁴⁷ ДАЛО. – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 866. – Арк. 357-359.

⁴⁸ Н. Н. Лист до редакції // Розбудова Нації. – 1934. – № 3-4. – С. 206.

ри Крайової Екзекутиви, що знаходився у Львові у помешканні Стефанії Куйбіди. Там було знайдено 10 матриць (дві з них мали запис “На зелені свята”), 26 нотаток, записи, листи, друкарські машини. Тоді ж було заарештовано працівниць референтури Галину Танчаківську, Дарію Дацько й Ольгу Чемеринську. Під час обшуку на квартирі Галини Танчаківської поліція конфіскувала дві записані матриці, призначені для видання “Бюлетеня КЕ ОУН на ЗУЗ” № 4 – 5 на квітень – травень 1934 р., та летючки “Визволи нас з лядської неволі”⁴⁹. Бюлетень так і не з’явився друком. Створенню нових матриць перешкодили арешти у червні 1934 р., які охопили майже весь провід ОУН.

Розрив усталених зв’язків фатально позначився на діяльності Організації. Особливо постраждала ідеологічна ділянка роботи. Унаслідок ліквідації підпільних друкарень перестали виходити “Бюлетень КЕ ОУН на ЗУЗ”, “Юнак”, “Юнацтво”. Майже припинилося надходження нелегальної літератури з-за кордону. 14 червня 1934 р. поліція викрила кольпортерську станицю ОУН у Кракові, за активну участь у роботі якої були заарештовані її члени М. Климишин і Я. Карпинець. Також було ліквідовано пункти розподілу літератури, затримано багато редакторів, видавців, технічних працівників підпільних друкарень, розповсюджувачів⁵⁰.

У той час одним із найважливіших напрямків діяльності ОУН стала боротьба з комуністичними впливами. Маючи фінансову підтримку з-за кордону, Комуністична партія Західної України (КПЗУ) активізувала свою діяльність. У журналі “Розбудова нації” зазначалося, що ОУН буде поборювати ідеологію протилежних політичних угруповань та вживати рішучі заходи проти всіх ворогів, передусім проти своїх найбільш крайніх противників – “угодовців-хрунів” та “радянфілів-ікродів”⁵¹.

Політичну пропаганду як засіб боротьби проти більшовизму було розвинено до найширших меж. Як легальна українська преса, що перебувала під впливом ОУН, так і вся підпільна преса присвятили цій справі максимум уваги, з’ясовуючи суть більшовизму і демаскуючи його як новітню форму московського імперіалізму, представляючи західноукраїнських радянофілів як національних запроданців, що своєю роботою допома-

---

⁴⁹ ДАЛО. – Ф. 121. – Оп. 3. – Спр. 866. – Арк. 259.

⁵⁰ Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 435.

⁵¹ Розбудова Нації. – 1932. – № 7-8. – С. 174.

гають Москві зміцнити своє панування на Східній Україні. Крім того, всі члени ОУН на ЗУЗ отримали вказівку якнайширше використовувати осередки “Просвіти”, “Рідної школи” та інших легальних організацій для того, щоб за допомогою доповідей і дискусій ознайомити український народ із суттю й цілями більшовизму та радянофільства, небезпекою, яку вони становлять для нації.

У 1932-33 рр., під час голодомору, організованого комуністичним режимом у Східній Україні, ОУН проводила потужну роз’яснювальну антибільшовицьку кампанію, трактуючи загибель мільйонів українців на східноукраїнських землях як наслідок спланованої акції, з допомогою якої радянська влада прагне ослабити український народ. КЕ ОУН на чолі з С. Бандерою доручила найліпшим оунівським пропагандистам виголосити в усіх студентських осередках спеціальні доповіді. Користуючись мережею легальних українських товариств і організацій, ОУН у зазначений час провела політичну кампанію, спрямовану на викриття злочинних дій СРСР. Ця акція оунівців ударила по радянських позиціях у Західній Україні. Боротьбу за допомогою усного й друкованого слова доповнювали акти індивідуального терору щодо комуністів. Оунівці переслідували не лише високопоставлених радянофілів. Одночасно зі знищенням прибічників комуністичного режиму на верхах ОУН розгорнула таку саму акцію й на низах. Про це ставало відомо всій окрузі й зацікавлювало навіть тих, хто був байдужим до того, хто такі советофіли-комуністи і чим вони можуть зашкодити українцям. У декількох місцевостях, де КПЗУ мала сильні позиції, дійшло до масових сутичок, зокрема на Дрогобиччині, в Яворові та інших місцях⁵².

У період, коли Крайовим Провідником був С. Бандера, важливим аспектом діяльності ОУН стали антирадянські агітаційно-пропагандистські та бойові акції. На знак протесту проти штучного голодомору 1932-33 рр., влаштованого радянською владою, 22 жовтня 1933 р. Микола Лемик вчинив замах на високопоставленого чиновника і розвідника НКВД Олексея Майлова, який працював на той час у радянському консульстві у Львові. Актентат було здійснено з наказу С. Бандери⁵³.

⁵² Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 451.

⁵³ Науменко К. Генеральне консульство СРСР у Львові // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України. – Львів, 2000. – Вип. 7. – С. 397.

12 травня 1934 р. відома активістка ОУН Катерина Зарицька заклала бомбу під редакцію газети “Праця”⁵⁴. З наказу С. Бандери Я. Карпинець виготовив у Кракові спеціальні повітряні балони для переправлення й розкидання оунівських відозв і лєточок над Східною Україною. Також було виготовлено два радіоприймачі для зв’язку з організаційними кур’єрами⁵⁵.

Саме за рекомендацією С. Бандери Євген Коновалець до-рочив Івану Мітринзі – “Сергій Орелюк” – “Бирон” організацій-ний зв’язок зі Східною Україною. Мітринґа очолив референтуру з підсоветських справ (згодом був призначений спеціальним референтом із соціальних питань*) і діяв окремо від основної мережі ОУН. Він особисто підібрав у референтуру помічників, безпосередньо контактував із Коновальцем. Працівники ре-ферентури переправляли нелегальну літературу в радянську Україну та отримували звіди потрібну інформацію⁵⁶.

Проти українських націоналістів польська поліція викорис-товувала різні методи, зокрема підсилала своїх агентів, вер-бувала донощиків та провокаторів. У той час, коли КЕ керував С. Бандера, ОУН розгорнула нещадну боротьбу з “хрунлями-угодовцями”, тобто тими українцями, які добровільно йшли на співпрацю з польською владою⁵⁷. Особливого розголосу набу-ло вбивство директора Львівської гімназії Івана Бабія, що ста-лося 25 липня 1934 р., о 7.30, на вулиці Личаківській. Смерт-ний вирок, винесений революційним трибуналом ОУН, виконав Михайло Цар⁵⁸. Значний резонанс у суспільстві викликав замах на Якова Бачинського, вчинений 31 березня 1934 р. Після три-вального стеження суд ОУН виніс вирок, виконавцями якого ста-ли Роман Мигаль і Роман Сеньків.

Одним із найгучніших виступів, які виявляли ставлення ОУН до польської влади, було вбивство міністра внутрішніх справ Броніслава Перацького, скоєне 15 червня 1934 р. у Вар-

---

⁵⁴ ЦДІАУЛ. – Ф. 371. – Оп. 1. – Спр. 74. – Арк. 10; ЦДІАУЛ. – Ф. 371. – Оп. 1 – Спр. 75. – Арк. 147.

⁵⁵ Климишин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 85.

* З другої половини 1930 рр. члени цієї референтури згуртувалися на-воколо видавництва “Дешева книжка”.

⁵⁶ Бойко Ю. Націоналізм на східноукраїнських землях у добі Коноваль-ця // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен: Видання фундації ім. Є. Коно-вальця, 1974. – С. 611-612.

⁵⁷ Баган О. Націоналізм... – С. 99.

⁵⁸ ЦДІАУЛ. – Ф. 371. – Оп. 1. – Спр. 74. – Арк. 17.

шаві, на вул. Фоксаль, 3. За наказом Бандери атентат виконав бойовик ОУН Григорій Мацейко – “Гонта”, декілька разів вистрілюючи в урядовця⁵⁹.

Такі акції проводилися також із метою привернути увагу світової громадськості до нестерпного становища українців у Польщі. Так, після атентату на Голувка світ дізнався про підступні плани польського уряду щодо “тихої” колонізації українців. У зв’язку із замахом на комісара політичної поліції Чеховського міжнародна спільнота довідалась про середньовічні тортури, що їх зазнавали українські політичні в’язні.

У 1934 р. діяльність ОУН досягла найбільшого розмаху за міжвоєнний період. КЕ ОУН під проводом С. Бандери ухвалила рішення про організацію на ЗУЗ т. зв. “зелених кадрів”⁶⁰. Цей план виник у зв’язку з можливістю нової пацифікації та посилення терору. Усі розконспіровані члени ОУН мали перейти в глибоке підпілля й вести з окупантами непримиренну боротьбу, об’єднуючись у збройні партизанські загони⁶¹. На думку М. Климишина, проект Бандери зі створення зелених кадрів, передусім на Волині і в Карпатах, передував створенню УПА. Їхнім завданням мало бути визволення заарештованих членів ОУН⁶².

Один з найбільших опонентів С. Бандери в ОУН Лев Ребет так характеризував в спогадах його діяльність на посаді Крайового провідника: “Його організаційний сприт і реалістичний підхід до справ, що особливо корисно виділявся на тлі загального молодечого романтизму середовища ОУН, спричинили те, що (хоч він порівняно короткий час очолював організацію в Західній Україні і не вклав нічого особливо питоменного та основоположного) серед оточення “Академічного Дому” він зумів здобути тривкіше місце. Він попросту став символом піднесення цього середовища, а посередньо всієї молоді того часу, і цю позицію не змогли захитати ні пізніший великий провал апарату, за який він формально відповідав, ні довгі роки його неприязності в роботі ОУН”⁶³.

⁵⁹ ЦДІАУЛ. – Ф. 205. – Оп. 1. – Спр. 3125. – Арк. 10-12.

⁶⁰ Детальніше див.: Посівнич М. Військова підготовка Організації Українських Націоналістів у 1929-1939 роках // Визвольний шлях. – Київ, 2004. – Кн. 6. – С. 83-100.

⁶¹ Мірчук П. Степан Бандери – символ революційної безкомпромісовости. – Нью-Йорк, 1961. – С. 31.

⁶² Климишин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 161.

⁶³ Ребет Л. Світла і тіні ОУН. – Мюнхен: “В-во Український самостійник”, 1964. – С. 59.

У 1933 р. до рук польської розвідки потрапив т. зв. архів Сеника – 418 оригіналів та 2055 копій організаційних документів, унаслідок чого поліція провела масові арешти членів ОУН. Більшість керівного активу організації, у т. ч. і Степана Бандеру, було заарештовано 14 червня 1934 р., о 5-6 год. ранку, в Академічному домі у Львові⁶⁴. Під час поліцейських допитів на Бандеру постійно чинили психологічний та фізичний тиск. Так, його допитували з 9 год. 6 серпня до 20 год. 11 серпня 1934 р., не даючи змоги поспати⁶⁵. Але Провідник ОУН повадився гідно і був зразком для інших в'язнів.

У зв'язку із вдалим замахом на міністра внутрішніх справ Другої Речіпосполитої Броніслава Перацького протягом червня – листопада 1934 р. польська поліція заарештувала понад 800 осіб, серед них чимало членів ОУН, зокрема її чільних діячів. У цей же час влада створила концентраційний табір у Березі Картузькій, де перебувало понад 120 оунівців⁶⁶.

ВАРШАВСЬКИЙ ПРОЦЕС НАД БАНДЕРОЮ І ТОВАРИШАМИ

18 листопада 1935 р. у Варшаві розпочався судовий процес над членами ОУН. Він викликав жваве зацікавлення в Європі та Північній Америці, яке, до речі, підсилював суд над хорватськими усташами у Франції, котрі 9.XI.1934 р. вбили в Марселі короля Югославії Олександра I й міністра закордонних справ Франції Луї Барту. Іноземна преса жваво коментувала співпрацю між ОУН та усташами, називаючи Німеччину ініціатором цих терористичних актів.

Польська влада намагалася показати себе перед західним світом демократичною та правовою державою, дозволяючи публікувати у пресі промови підсудних і матеріали процесу. Вона передчувала триумф остаточного розгрому керівного апарату й структур ОУН та припускала, що промови членів органі-

⁶⁴ Климишин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 140; ЦДІАУЛ. – Ф. 371. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 33.

⁶⁵ ЦДІАУЛ. – Ф. 371. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 37.

⁶⁶ Wysocki R. Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939. Geneva. Struktura. Program. Ideologia. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2003. – S. 299-300; Żeleński W. Zabójstwo ministra Pierackiego. – Warszawa, 1995. – S. 97-99.

зації, які співпрацювали зі слідством, остаточно знищать авторитет націоналістів в українському суспільстві.

Однак процес, який мав стати останньою крапкою в історії ОУН, відіграв зовсім іншу роль. Закордонна й місцева (польська та українська) преса подавала реферовані промови обвинувачених, які зуміли схилити на свій бік ще більше людей і перетворити поразку на перемогу. Саме у 1935-36 рр., після двох гучних політичних процесів – Варшавського та Львівського – почав формуватися певний революційний міф, що дав змогу ОУН на початку 1940-х рр. стати провідною політичною силою на західноукраїнських землях, яка, налічуючи понад 20 тисяч членів, зуміла протистояти двом імперіям.

У ході Варшавського процесу (18.XI.1935 – 13.I.1936) судили дванадцятьох членів ОУН, зокрема Степана Бандеру, Богдана Підгайного, Миколу Лебеда, Ярослава Карпинця, Миколу Климишина, Дарію Гнатківську, Ярослава Рака, Якова Чорнія, Катерину Зарицьку, Івана Малюцу, Романа Мигалья і Євгена Качмарського⁶⁷. Оборонцями підсудних були Володимир Горбовий (С. Бандери, Якова Чорнія, Євгена Качмарського), Ярослав Шлапак (Я. Карпинця, І. Малюци), Лев Ганкевич (Миколи Лебеда, Дарії Гнатківської, Я. Рака, Богдана Підгайного), Олександр Павенський (М. Климишина, К. Зарицької). Обвинувачення представляли прокурор Варшавського апеляційного суду Казимир Рудницький і Владислав Желенський. Судові засідання проходили на вулиці Медовій, 15. Вів їх В. Посемкевич, якому допомагали судді Дембіцький і Вишневський. Офіційним стенографуванням процесу займалася Польська телеграфна агенція, а також акредитовані журналісти. Загалом матеріали слідства складали 25 томів, кожен з яких містив понад 400 сторінок машинопису⁶⁸. До процесу було залучено 144 свідки та 5 експертів⁶⁹. У своїх споминах акредитований на цьому процесі журналіст львівської газети “Діло” Іван Кедрин зазначав: “Формально головним прокуратором на розправі був прокуратор Апеляційного суду у Варшаві Казімеж Рудницький, але фактично обвинувачував, ставив запити і був головною

⁶⁷ Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 375-376.

⁶⁸ Żeleński W. Zabójstwo ministra Pierackiego... – S. 105, 116; Книш З. Варшавський процес ОУН на підлозжі польсько-українських відносин тієї доби. – Торонто: Срібна сурма, 1986. – Т. 1. – С. 209, 603.

⁶⁹ Juryś R., Szafar T. Pitoval polityczny 1918 – 1939. – Warszawa, 1971. – S. 413.

пружиною розправи Владислав Желенський. Трибунал із чотирьох суддів під проводом Посемкевіча, насправді [...] справна йшов по лінії, визначеній державною прокуратурою, яка з черги йшла по лінії національної політики, веденої на практиці органами безпеки, себто політичної поліції”⁷⁰.

Степан Бандера та його товариші перетворили Варшавський процес на форум пропаганди ідеї національно-визвольної боротьби. Вони звинувачували Польщу в знуванні над українським народом. С. Бандера був прикладом для інших підсудних, своїми демонстративними виступами надихав їх на активний спротив. За спогадами прокурора Желенського, юнак почав свій виступ такою заявою: “Як український громадянин, не підлягаю польським законам”, – і це накинув своїм товаришам. Було видно, що він їхній провідник і вони слухають його у всьому. За це [заяви – М. П.] Бандеру силою вивели із зали суду. Від нього біла невичерпна енергія та фантастична сила”⁷¹. Газета “Батьківщина” засвідчує загальне враження, яке підсудний справляв на українських журналістів: “Він низенького, маленького росту, худорлявий, лице молодого хлопчика, темноволосий, пристрижений, одягнений в чорне вбрання. Поводиться свobodно й починає зізнавати зрівноваженим голосом. Думки виявляє у ясній формі, з них видно, що це інтелігентна людина. Його зізнання роблять помітне враження. Ціла зала із зацікавленням слідує за зізнаннями Бандери. Відчувається, що ця людина цілком не подібна до більшості підсудних. На запит Бандера відповідає – до вини не почувается, свою революційну діяльність я вважав тільки сповненням мого обов’язку”⁷². Своєю чергою кореспондент “Газети польської” (“Gazeta Polska”) так описував Бандеру: “Він має досить непоказний вигляд, низького зросту, щуплий, мізерний. Виглядає щонайбільше на 20-22 роки. Втягнуте підборіддя, жорсткі риси, неприємний вираз обличчя, бістрі очі з легким жалем, нервові рухи, зімкнуті важкі уста”⁷³.

На Варшавському процесі підсудних обвинувачували передовсім у належності до ОУН. За обвинувальним актом, Степан Бандера, Крайовий провідник ОУН, наказав убити міні-

⁷⁰ Кедрин І. Життя – події – люди. Спомини і коментарі. – Нью-Йорк: Видавнича кооператива “Червона Калина”, 1976. – С. 231.

⁷¹ Żeleński W. Zabójstwo ministra Pierackiego... – S. 106.

⁷² Цит. за: Климишин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 148.

⁷³ Цит. за: Żeleński W. Zabójstwo ministra Pierackiego... – S. 106.

стра внутрішніх справ Броніслава Перацького; Микола Лебедь підготував атентат; Дарія Гнатківська допомагала Лебедеві в цьому; Ярослав Карпинець виготовив бомбу, яку мали використати при вбивстві; Микола Климишин допомагав Карпинцеві виготовляти вибухові пристрої, розповсюджував підпільну літературу; Богдан Підгайний відповідав за координування атентату з боку бойової референтури; Іван Малюца, будучи організаційним референтом, пересилав гроші для виконання у Варшаві атентату і влаштував Григорієві Мацейку втечу; Яків Чорній переховував Г. Мацейка у Любліні; Євген Качмарський допомагав Г. Мацейкові переховуватись у Львові; Роман Мигаль забезпечував організаційний зв'язок Г. Мацейка з І. Малюцою; Катерина Зарицька і Ярослав Рак допомогли Г. Мацейкові нелегально перетнути польсько-чехословацький кордон.

Початок процесу Микола Климишин у споминах змалював так: “В дні 18-го листопада 1935 року варшавська поліція мала повні руки праці. Всі вулиці, якими нас везли на розправу, були густо обставлені “сторожами публічного ладу” – поліціантами. Нас везли кожного окремо і в будинку суду ізолювали, поки ми не ввійшли до залі. І на лавах обвинувачених нас порозділювано так, що ледве можна було привітатися, і це ми зробили тільки користуючись замішанням. Напереді в першій лаві сидів Бандера, наліво від нього Лебедь, Гнатківська і Карпинець. В другій лаві за ними сидів я, а ліворуч від мене Підгайний, Малюца і Чорній. В третій лаві, за мною – Качмарський, Мигаль, Зарицька і Рак. Поміж нами сиділи поліцаї й уважали, щоб ми не говорили й не порозумівалися між собою, ані не оглядалися. Я привітався з Бандерою ще під час того, як входив до залі, і зразу таки нав'язав розмову з допомогою в'язничної азбуки. Я довідався, що і він протягом усього слідства сидів у кайданах, і що його арештовано у Львові... Я пояснив йому, що не хочу мати адвоката й що весь час буду ігнорувати суд, але він заявив, що з зарядження Крайової Екзекутиви моїм адвокатом буде д-р Павенський. У судовій залі перед нами сиділи адвокати, а по протилежному боці, звернені до нас обличчям, сиділи журналісти. Їх було дуже багато, тому для них майже не вистачало місця в лавках. По лівому боці залі сиділи батьки і рідні тих, що мали бути суджені. Входячи до залі, ми вітали їх, а вони нас, але тільки здалека кивком голови”⁷⁴.

⁷⁴ Климишин М. В похіді до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 139-140.

Перші дні судового процесу були присвячені офіційним заявам та організаційним справам, а згодом суд узявся до допиту підсудних. Їх вводили до зали засідань по одному, щоб вони не могли почути свідчення одне одного⁷⁵. На самому початку процесу всі підсудні, окрім Мигалья, відмовилися відповідати польською мовою, заявляючи, що добре нею володіють, але вважають, що мають право говорити українською. В. Посемкевич, голова суду, заборонив їм це і надалі відбулося тільки зачитування протоколів поліційних допитів⁷⁶. Право говорити рідною мовою обстоювали й свідки. Наприклад, Віра Свенціцька привітала підсудних: “Слава Україні!” – і стала відповідати на запитання голови суду українською мовою. За таку поведінку В. Посемкевич оштрафував її на 200 злотих, а за привітання “Слава Україні!” наказав покинути залу суду і покарав однією добою ув’язнення. Виходячи, Віра Свенціцька попрощалася: “Слава Україні!”. Так само повелися й інші свідки – Ірина Хом’як, Рома Чорна, Олена Чайківська, Роман Шухевич, Олександр Пашкевич, Дмитро Мирон, Осип Нидза, Осип Мащак. Їх було покарано, як і Свенціцьку⁷⁷.

Деякі зі свідків-українців намагалися відповідати рідною мовою, але на вимогу голови суду погоджувалися говорити по-польськи, для того щоб відкликати свої зізнання, складені під час слідства. Так, наприклад, Андріян Горницький (заступник референта пропаганди в КЕ ОУН), згодившись виступати польською мовою, заявив: “Під час слідства я зробив зізнання, що ними звинуватив деяких підсудних. Тепер заявляю, що ті зізнання вибили з мене поліційними тортурами, а саме: під час допиту мене тримали чотири дні на морозі. Тепер мені соромно, що я був таким слабким і що зробив такі ганебні зізнання. Вважаю це за злочин”⁷⁸. Після гучних націоналістичних заяв Посемкевич наказав вивести Горницького із зали. Виходячи, той крикнув: “Хай живе українська національна революція!”, а з підсудними попрощався окликом “Слава Україні!” Так само вчини-

---

⁷⁵ Книш З. Варшавський процес ОУН на підложжі польсько-українських відносин тієї доби... – Т. 1. – С. 210-249

⁷⁶ Żeleński W. Zabójstwo ministra Pierackiego... – S. 104-105.

⁷⁷ Книш З. Варшавський процес ОУН на підложжі польсько-українських відносин тієї доби... – Т. 1. – С. 273, 340-341, 354.

⁷⁸ Цит. за: Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 391.

ли й обвинувачені Ярослав Спольський (референт пропаганди КЕ ОУН) та Ярослав Макарушка (референт розвідки КЕ ОУН)⁷⁹.

Свідчити польською мовою погодилися Роман Мигаль та (дещо згодом) Іван Малюца. Перший розповів про атентати ОУН на Якова Бачинського та Івана Бабія. Другий підтвердив свої свідчення, які дав під час слідства. Поліція та деякі українські політичні партії роздрукували зізнання Малюци у великій кількості на циклостил і за їх допомогою намагалася дискредитувати ОУН в очах суспільства і відвернути молодь від її революційних дій – “самоспалення”⁸⁰.

Протягом усього Варшавського процесу головні обвинувачені – Бандера, Лебедь, Гнатківська, Карпинець, Климишин – поводитися дуже виключно, пропагуючи ідеї та гасла ОУН. Обвинувачених багато разів силоміць виводили із зали, суд карав свідків грошовими стягненнями та тюремним ув'язненням, відмовляв адвокатам, відхиляв їхні пропозиції й питання до свідків і підсудних, тим самим демонструючи свою повну зневагу та заборону висловлювати власні думки⁸¹. Польська газета “Роботнік” (“Robotnik”) писала: “В історії польського судівництва ще ніколи не записано, щоб суд відкинув стільки внесків оборони; ще ніколи літання відкинутих запитань оборони не займала цілих колонок у щоденниках. Суди не раз давали догану обороні, але рідкістю бувають так щедро присуджувані оборонцям грошові кари”⁸².

Після двомісячного процесу у Варшаві суд виніс обвинуваченим такі вироки:

Степанові Бандері, Миколі Лебедю й Ярославу Карпинцю – смертна кара, згідно з урядовою амністією замінена на довічне ув'язнення;

Миколі Климишину і Богданові Підгайному – довічне ув'язнення;

Дарії Гнатківській – п'ятнадцять років ув'язнення;

---

⁷⁹ Книш З. Варшавський процес ОУН на підлозжі польсько-українських відносин тієї доби... – Т. 1. – С. 354-356; Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 391-392.

⁸⁰ Ребет Л. Світла і тіні ОУН. – Мюнхен: “В-во Український самостійник”, 1964. – С. 77-78.

⁸¹ Книш З. Варшавський процес ОУН на підлозжі польсько – українських відносин тієї доби... – Т. 1. – С. 354, 383, 489, 492.

* Під час процесу адвокатів суд оштрафував сукупно на 700 злотих, а обвинувачених на 600.

⁸² Цит. за: Свобода. – 1936. – 10 січня.

Іванові Малюці, Романові Мигалю та Євгеніві Качмарському – дванадцять років ув'язнення;

Катерині Зарицькій – вісім років ув'язнення;

Ярославу Ракові та Якову Чорнію – сім років ув'язнення⁸³.

Крім того, суд на десять років позбавив Д. Гнатківську, І. Малюцу, Є. Качмарського, Р. Мигалю, Я. Чорнію, Я. Рака і К. Зарицьку громадянських прав, зарахувавши їм слідчий арешт до 13 січня 1935 р.

Усі обвинувачені сприйняли вирок спокійно, а Степан Бандера та Микола Лебедь разом вигукнули: “Хай живе Україна!”. За таку поведінку їх було усунуто із зали суду на час зачитування обґрунтування вироку⁸⁴.

У відповідь на вирок ОУН оголосила у Західній Україні траур, який дотримували всі національно свідомі громадяни на знак солідарності з українськими політв'язнями. Заходами референтури пропаганди КЕ ОУН було видано спеціальні листівки з портретами учасників процесу та їхніми лаконічними висловами, сказаними під час судових засідань⁸⁵.

Протягом двох місяців хід процесу докладно висвітлювався в українській та закордонній пресі. Зокрема, львівська газета “Новий час” зазначала: “Преса цілого світу вислала до Варшави своїх кореспондентів. Як-не-як, а на лаві підсудних було 12-ть здогадних членів широко розгалуженої революційної організації. Всі відчули і зрозуміли, що Варшавський процес – це не тільки сенсація, але й історична подія”⁸⁶. Унаслідок проведення Варшавського процесу над оунівцями дещо змінилася думка польського суспільства та преси. Поляки значно об'єктивніше почали ставитися до українців та їхньої діяльності. Так, у “Літературних відомостях” (“Wiadomości literackie”) за 15 грудня 1935 р. було вміщено статтю Ксаверія Прушинського, у якій говорилося: “Ті люди вбили, бажаючи служити справі свого народу. Ми не думаємо, що таким способом вони їй добре служили. Успішно служать вони їй щойно тепер: три чет-

---

⁸³ Мірчук П. Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовости. – Нью-Йорк, 1961. – С. 49.

⁸⁴ Книш З. Варшавський процес ОУН на підложжі польсько-українських відносин тієї доби... – Т. 1. – С. 516; Żeleński W. Zabójstwo ministra Pierackiego... – S. 129.

⁸⁵ Життя і діяльність Степана Бандери: документи і матеріали / Ред. і упор. Микола Посівнич. – Тернопіль: Астон, 2008. – С. 77-79.

⁸⁶ Новий час. – Львів, 1935. – 1 грудня. – С. 1.

вертини польської преси, що протягом сімнадцяти років не хотіли знати слова “український”, протягом цих трьох тижнів навчилися цього слова і вже його не забудуть. А люди, які не писали інакше, як про “гайдамаків”, сьогодні соромляться того дурного баналу [...] 17 років товмачили нам, що поширювання, навіть з допомогою насильства, на окраїнах польської мови є рівнозначним із поширюванням польськості, заціплюванням любови до Польщі. А ось тут ці люди, хоч знають польську мову, не хочуть говорити по-польськи [...] Вчили нас, що ціла та “Україна” є штучним творивом, яке зникне з останніми слідами австрійської держави, твором якої вона була. А тим часом – це та “Україна” своєю ненавистю до нас бухає сьогодні сильніше, ніж за тих давніх, неспокійних часів [...] Треба, щоб усі в Польщі застановилися над загадкою тих контрастів. Звідомлення з процесу друкують всі щоденники в Польщі. Треба, щоб ми довгою чергою пройшли попри лаву обвинувачених, щоб заглянули глибоко в очі цих хлопців. Це мусіло бути щось важливе, коли уклад взаємин двох сусідніх народів і роля держави зуміли знищити в цих людей захоплення молодістю й життям, і замість того зродити думку про вбивання та про самопожертву. Треба було багато речей, щоб вони почали влаштовувати ті “хати”, студіювати хімічні сполуки вибухових речовин. Це не хлопчики, що не мали грошей на кіно й на горілку. Це хлопець, в душі якого вкорінилась щороку пригадувана ненависть листопадних днів, горда погорда до польської “вищости” і до заперечування йому навіть права на національне ім’я”⁸⁷.

Орган польських народовців “Просто з мосту” (“Prosto z mostu”) надрукував статтю “Справа найважливіша з важливих”, у якій підкреслювалося: “Ми, польські народовці, маємо обов’язок найголосніше казати про те, що існує український народ, що він живе і бореться за своє право на життя. Саме ми мусимо розуміти й цінити героїчне зусилля українського народу, який протягом сотень років не має своєї державности, що його русифікують, польонізують, роздирають, а він завжди триває. Хай українських націоналістів буде тільки жменька, проте напруження жертвовности, посвяти й героїзму тієї жменьки таке наявне велике, що його вистачає не лише на те, щоб воскресити, а навіть створити націю”⁸⁸.

⁸⁷ Цит. за: Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 397-398.

⁸⁸ Там само. – С. 398.

Польська католицька газета “Полонія” (“Polonia”), пишучи про Варшавський процес, визнала, що “доцільне є не писати “моральних поучень” про гріх “убивання ближнього”, як це в той час робила частина української католицької преси, а звернула б увагу на конечність справжньої об’єктивності й справедливості в підході суддів, кажучи, особливо в таких, як оцей, процес судді повинні пам’ятати, що мають судити людину, яка хоч і вчинила найважчий злочин, проте заслуговує на пошану, бо вона потоптала закони в боротьбі за ідею [...]”⁸⁹.

Цікаво на події процесу відреагувала Комуністична партія Західної України. На початку 1930-х рр. під впливом радянських репресій у Східній Україні та активної діяльності ОУН КПЗУ стала втрачати свої позиції. Після масових арештів оунівців у 1934-35 рр. комуністи, захочені натиском польської влади й поліції, вирішили й собі завдати націоналістам удару. Яскравим прикладом цієї боротьби є відозва Комуністичного союзу молоді Західної України “Друзі! Товариші!” від грудня 1935 р., де йдеться про події, які відбувалися під час Варшавського процесу над ОУН. У цій унікальній листівці комуністи фактично визнали членів ОУН борцями за свободу: “Молоді робітники, селяни, студенти! Ви йшли до ОУН, йшли з думкою боротьби за незалежну Україну, за Україну без “без хлопа й пана”, про яку співав, за яку боровся наш великий бунтар Шевченко й тисячі безіменних борців”⁹⁰. Цей документ є досить цінним свідченням того, як трактував діяльність ОУН її основний у підпілі суперник у Західній Україні.

Українська емігрантська преса констатувала: “Вбивство міністра і голосний процес над дванадцятьма членами ОУН довели польській спільноті, що українська проблема таки існує, коли молоді люди готові покласти своє життя задля добра українського народу. З іншого боку, терористичний акт проти впливового урядовця продемонстрував рішучість намірів ОУН та продемонстрував, що окрім угодовців є ще Україна повстанських загонів та бойових п’ятірок”⁹¹. На думку діаспорних журналістів, процес показав, що “одним з головних слабких місць Польської держави є українська проблема”⁹². Амери-

---

⁸⁹ Цит. за: Свобода. – 1936. – 30 січня.

⁹⁰ Документ зберігається в архіві Віталія Манзуренка у м. Львові.

⁹¹ Український націоналіст. – 1934. – Ч. 5. – С. 2.

⁹² Українське слово. – 1935. – 22 грудня. – С. 2.

канська газета “Свобода” зазначала, що Варшавський процес мав бути наступом не тільки проти ОУН, але також проти цілого українства. “Але вже тепер, – зазначалось у виданні, – поляки цей процес капітально програли. Бо до діла мають вони з сильним, організованим рухом, в авангарді якого ступає молодь”⁹³.

ЛЬВІВСЬКИЙ ПРОЦЕС НАД БАНДЕРОЮ І ТОВАРИШАМИ

Логічним продовженням Варшавського став Львівський процес (25.V – 26.VI.1936 р.). Щоправда, на відміну від Варшавського, судовий процес у Львові не викликав такого масового зацікавлення суспільства ні у Польщі, ні в Європі й Північній Америці. На Львівському процесі було 23 підсудні: Степан Бандера, Роман Шухевич, Володимир Янів, Ярослав Стецько, Ярослав Макарушка, Олександр Пашкевич, Ярослав Спольський, Богдан Підгайний, Іван Малюца, Богдан Гнатевич, Володимир Коцюмбас, Осип Мащак, Роман Мигаль, Євген Качмарський, Іван Ярош, Роман Сеньків, Катерина Зарицька, Віра Свенціцька, Анна-Дарія Федак, Осип Феник, Володимир Івасик, Іван Равлик, Семен Рачун. Усім їм інкримінували державну зраду. Крім того, перших дев'ятьох звинувачували у належності до Крайової Екзекутиви ОУН; Б. Гнатевича – у діяльності в ОУН; В. Коцюмбаса – у діяльності в бойовій референтурі ОУН; Р. Мигалья, Є. Качмарського, Р. Сеньківа, О. Мащака та І. Яроша – у причетності до вбивств Я. Бачинського та І. Бабія й до підготовки замаху на тюремного сторожа Кособудзького; Д. Федак, К. Зарицьку й В. Свенціцьку – у членстві в ОУН та діяльності її розвідувального відділу; І. Равлика – у тому, що він був Обласним провідником ОУН; В. Івасика – у діяльності в рефературі пропаганди ОУН, С. Рачуна – у підробці документів для бойовика ОУН М. Царя.

20 травня засуджених на Варшавському процесі членів ОУН під наглядом 24 поліцейських перевезли потягом до Львова. Обвинувачених обороняли одинадцять адвокатів: Володимир Старосольський – Яніва, Стецька, Федак, Коцюмбаса та Яроша; Степан Шухевич – Гнатевича, Шухевича й Феника; Володимир Горбовий – Бандеру й Равлика; Кость Паньківсь-

⁹³ Свобода. – 1936. – 19 січня. – С. 3.

кий – Макарушку й Пашкевича; Олександр Павенський – Підгайного й Зарицьку; Євген Давидяк – Сеньківа й Івасика; Степан Шевчук – Рачуна; Володимир Гриньовський – Малюцу; Пилип Евин – Качмарського; Іван Яримович – Мигалья; Н. Жизневський – Спольського; Володимир Загайкевич – Машака й Свенціцьку. Вів засідання суддя Дисевич, допомагали йому засідателі Біттнер і Стафінський, а прокурором був Прахтель-Морав'янський⁹⁴.

З першого дня процесу Бандера та інші підсудні у своїх виступах почали викривати злочини польської влади щодо України й українців. Обвинувачені розробили тактику поведінки на процесі: одна їх частина мала зізнатися в належності до ОУН і розкрити всі її ідеологічно-пропагандистські постулати, інша повинна була повністю заперечувати свою причетність до ОУН. Через “ґрипси” (таємні листи – М. П.) Бандера зв’язався з тими, хто дав свідчення поліції, щоб вони відкликали всі свої зізнання та пояснили свою поведінку українському суспільству⁹⁵. На відміну від Варшавського процесу, на Львівському польська влада визнала право підсудних говорити українською мовою. Обвинувачені не мовчали, як на Варшавському процесі, а свідчили, складали відповідні заяви й використовували право останнього слова. Замість оборони прав української мови приводом для демонстративних виступів підсудних стало питання громадянства. Коли на початку процесу заарештованих питали про громадянство, вони заявляли: “Українське”. Степан Бандера, крім цього, на запитання про його відношення до військової служби відповів: “Я є членом Української Військової Організації”⁹⁶.

Саму судову залу на вул. С. Баторого (тепер князя Романа, 1) охороняло 20 поліцейських. Навколо будинку судових засідань було багато агентів у цивільному: поліція побоювалася, що бойовики ОУН вчинять напад з метою звільнення товаришів. На самому початку процесу останнім до зали ввели Степана Бандеру. Коли він появився, усі підсудні встали з місць і при-

⁹⁴ Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 399-400; Книш З. Варшавський процес ОУН на підлозжі польсько-українських відносин тієї доби... – Т. 2. – С. 130-133; Шухевич С. Моє життя. Спомини. – Лондон: Українська видавнича спілка, 1991. – С. 523-524.

⁹⁵ Мірчук П. Степан Бандера – символ революційної безкомпромісовости. – Нью-Йорк, 1961. – С. 54-56.

⁹⁶ Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 400.

вітали провідника: “Слава Україні!”. За підсудними піднялися адвокати і глядачі, а за ними – судді, присяжні, журналісти й усі поліційні функціонери різних рангів. Ось як описав цю незвичайну подію у своїх спогадах адвокат С. Шухевич: “Вони якось механічно попідносилися в переконанні, що на залю увійшов суд або якийсь високий польський достойник. У цей спосіб ціла зала – як один муж – піднялися, щоб пошанувати молоденького Степана Бандеру, коли той входив на залю. “Пане, пане, – говорив я опісля до [судового] радника Тиньки, – ви дивуєтеся, що український нарід слухає Бандеру; коли ви самі віддаєте йому такі гонори: всі стаєте, коли він входить на залю судової розправи”⁹⁷. У Варшавському процесі за такі вигуки суд карав свідків і підсудних грошовими штрафами або тюремними ув’язненнями. Тут уже судді і прокурор спокійно сприймали такі демонстративні вигуки й залишали їх поза своєю увагою.

Члени ОУН, проти яких поліція не мала достатньо доказів (Д. Федак, В. Свенціцька, К. Зарицька, В. Івасик, І. Ярош, Р. Сеньків, В. Коцюмбас, І. Равлик, О. Феник і Р. Шухевич), повинні були послідовно заперечувати свою належність до організації. При цьому вони заявляли, що за своїми переконаннями є українськими націоналістами. Під час Львівського процесу Мигаль, Малюца, Підгайний, Макарушка та Спольський відкликали свої попередні зізнання, які обтяжували становище інших, і визнали їх не гідними націоналіста. Засуджуючи свою слабкодушність під час поліційних допитів, Роман Мигаль заявив, що тепер у своїх зізнаннях називатиме Степана Бандеру тільки Провідником, бо вважає себе не достойним вимовляти його прізвище⁹⁸.

Степан Бандера виступив на засіданні 5 червня 1936 р. як Крайовий провідник ОУН. Він пояснив розглядувані судом справи, відмовившись при цьому називати прізвища чи псевда членів ОУН. Підсудний засвідчив, що всі смертні вироки ухвалював революційний трибунал, а він лишень віддавав наказ виконати присуд. Так за антиукраїнську діяльність були вбиті Бабій, Бачинський, Майлов; планувалися замаху на старшину тюремної сторожі Кособудзького, волинського воєводу Юзефського, шкільного куратора Ґадомського. Під час своїх зізнань

---

⁹⁷ Шухевич С. Мое життя. Спомини. – Лондон: Українська видавнича спілка, 1991. – С. 529.

⁹⁸ Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 401.

Бандера намагався розкрити основні ідеологічні й політичні позиції ОУН, але голова суду кожного разу переривав його й не дозволяв продовжувати свій виступ⁹⁹.

Щодо справи Бандери його адвокат В. Горбовий у своїй останній промові сказав: “Під час не одного політичного процесу УВО чи ОУН прокурор не раз висував закид, що провідники висилають рядових бойовиків, а самі ховаються поза їхні плечі. Тепер став комендант українського революційного підпілля, мужньо відкрив свій шолом та признався, що прийняв на себе обов’язок здійснювати ідею своєї нації шляхом революції. Виринає питання, чи Бандера винуватий за вчинки, що їх закинув йому прокурор [...] Підсудний Бандера прийняв обов’язок провідника з внутрішньої конечности боротися за українську державу. Якщо б ви, панове присяжні судді, вставилися б у його положення, напевно прийшли б до переконання, що він не винен”¹⁰⁰.

У своєму завершальному виступі на процесі Степан Бандера виголосив такі тези: “Прокурор сказав, що “на лаві підсудних засідає гурт українських терористів та їхній штаб”. Хочу сказати, що ми, члени ОУН, не є терористами. ОУН огортає своєю акцією всі ділянки національного життя. Про ці акції мені не дали змоги говорити, навіть про мою власну діяльність. Тому я мусів обмежитися тільки до тих окремих фактів, які є предметом цієї розправи. В звіті говорилося, що комісар Кособудзький стосує супроти українських політв’язнів спеціальні методи, вживає шикан (утисків) і репресій і що в’язні плянують перевести, як протиакцію, голодівку. Я дав наказ зібрати докладний матеріал і, маючи в руках докази, що комісар Кособудзький не тільки організував, не тільки репрезентував, але й сам у першу чергу виконував ці всі репресії, я на проект голодівки не згодився і заборонив її, стоячи на становищі, що коли пристосовується терор супроти українських політичних в’язнів, то невказане є, щоб тягар боротьби з цим упав на плечі тих товаришів, які є безборонні і з якими в’язнична адміністрація може зробити, що схоче. Я вважав, що Організація має обов’язок взяти тих товаришів в оборону і з цієї причини я дав наказ виконати атентат

---

⁹⁹ Книш З. Варшавський процес ОУН на підлозжі польсько-українських відносин тієї доби.... – Т. 2. – С. 185-192.

¹⁰⁰ Цит. за: Книш З. Варшавський процес ОУН на підлозжі польсько-українських відносин тієї доби.... – Т. 2. – С. 234, 236.

на комісара Кособудзького. Суду не було. Я сказав уже, що Організація судила тільки українців; коли ж йшло про представників польської влади, чи польських державних інституцій, то суду ми не переводили.

Щодо замаху на волинського воєводу Юзефського, то цей атентат мав те саме тло, що й плянований атентат на куратора Гадомського і виконаний атентат на міністра Перацького. Воєвода Юзефський мав згинати не тому, що – як каже прокурор – хотів зближення двох народів, а тому, що метою цілої політики польського уряду, зокрема на Волині, яку репрезентував Юзефський, була державна й національна асиміляція українців.

На директора Бабія і на Бачинського Револуційний Трибунал видав присуд смерти за злочин національної зради. Прокурор сказав, що я не дав тут доказів вини директора Бабія та Бачинського. Я навіть не намагався цього робити, бо те, чи вони винні, чи невинні, розглядав Револуційний Трибунал, який, на підставі конкретних даних і матеріялів, видав присуд. Я тільки назвав тут ті злочини і провини тих людей, за які їх засудили. Кожний зрозуміє, що з конспіративних мотивів я тут не міг переводити доказів вини тих людей. Ми стоїмо на становищі, що обов'язком кожного українця є підпорядкувати свої особисті справи і ціле своє життя інтересам і добру нації. Коли ж хтось добровільно і свідомо співділає [співпрацює – М. П.] з ворогами в поборюванні, і то фізичними методами, українського визвольного руху, ми стоїмо на становищі, що за такий злочин національної зради належить лише кара смерти. Суд, якщо ті засуди смерти видав, мав мандат від ОУН.

Третя справа – це справа протибольшевицької акції. Прокурор сказав, що бодай побічним мотивом при вирішуванні атентату на советський консулят у Львові було те, що Організація хотіла зареагувати теж на налаштованні польсько-большевицьких взаємин, що хотіла їх попсувати. Я сам про цей атентат вирішив, я дав наказ його виконати і заявляю, що ми абсолютно не брали до уваги того моменту. Не тільки з практичних, але в першу чергу з засадничих мотивів. ОУН у своїй політичній програмі відкидає орієнтацію на кого-небудь. ОУН відкидає концепцію відбудови української держави при нагоді польсько-большевицького конфлікту. Польсько-большевицькі взаємини не можуть вирішувати про наші політичні розрахун-

ки. Зрештою, з історії знаємо, що всякі такі концепції діставали в лоб і що коли йде про Україну, то Польща з Москвою завжди погоджувалися. Всі бойові акти, які розглядано в цій залі, є тільки фрагментом і то не цілої революційної, але навіть самої бойової діяльності.

З розправи виходило б, що ОУН цілу свою діяльність зводить головно до бойової акції. Заявляю, що ні програмово, ні якщо йде про кількість членів у поодиноких ділянках організаційної праці, бойова акція не є єдиною, не є першою, але рівнорядною з іншими ділянками. Тому, що в цій залі розглядали атентати, що їх виконувала Організація, міг би хтось думати, що Організація не числиться з життям людини взагалі і навіть з життям своїх членів. Коротко скажу: люди, які весь час у своїй праці є свідомі, що кожної хвилини самі можуть втратити життя, такі люди, як ніхто інший, вміють цінити життя. Вони знають його вартість. ОУН цінить вартість життя своїх членів, дуже цінить; але – наша ідея в нашому понятті є така велична, що коли йде про її реалізацію, то не одиниці, не сотні, а мільйони жертв треба посвятити, щоб її таки зреалізувати. Вам найкраще відомо, що я знав, що накладу головою, і відомо вам, що мені давали змогу своє життя рятувати. Живучи рік з переконанням, що я втрачу життя, я знав, що переживає людина, яка має перед собою перспективу в найближчому часі втратити життя. Але впродовж цілого того часу я не переживав того, що я переживав тоді, коли вислав двох членів на певну смерть: Лемика і того, хто вбив Перацького...”¹⁰¹. На цьому місці голова суду перервав С. Бандеру і не дозволив йому закінчити своєї промови.

“Політичні “проступники”, – говорив у своїй завершальній промові на судовому процесі адвокат Пилип Евин, – це, звичайно, найкращі члени суспільности, ідейні й характерні люди, що для добра своєї батьківщини присвячують усе, навіть власне життя. І нерідко трапляється, що засуджені за політичні “злочини” вже наступного дня займають міністерські фотели [крісла – М. П.]. Перед такими людьми всі ми мусимо схилити голови. Тим-то в культурних державах політичні в’язні мають різні полегші в тюрмі, щоб пошанувати в них людяність і людину”¹⁰².

---

¹⁰¹ Чит. за: Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 407-408.

¹⁰² Чит. за: Книш З. Варшавський процес ОУН на підложжі польсько-українських відносин тієї доби... – Т. 2. – С. 201.

Пізно вночі судді оголосили такий вирок:

Степан Бандера і Роман Мигаль – досмертне тюремне ув'язнення;

Богдан Підгайний, Іван Малюца, Євген Качмарський, Роман Сеньків і Осип Мащак – 15 років ув'язнення;

Ярослав Спольський – 7 років ув'язнення;

Ярослав Макарушка – 6 років ув'язнення;

Катерина Зарицька, Володимир Янів, Ярослав Стецько, Іван Равлик, Осип Феник, Володимир Івасик, Олександр Пашкевич та Іван Ярош – 5 років ув'язнення;

Роман Шухевич, Богдан Гнатевич і Володимир Коцюмбас – 4 роки ув'язнення;

Семен Рачун – 6 місяців ув'язнення;

Віру Свенціцьку й Анну-Дарію Федак звільнили. На підставі урядової амністії всім засудженим до 5 років було зменшено термін покарання на половину, а засудженим на строк від 5 років до 15 – на одну третину¹⁰³.

Про Львівський процес провідний діяч ОУН Микола Сціборський так писав у паризькій газеті “Українське слово” від 21 липня 1936 р. у статті “Клонім голови”: “Героїчною поставою своїх представників – Бандери і товаришів – націоналізм продемонстрував перед цілим світом силу своєї моралі, ідейну непримиримість, внутрішню здоровість і організаційно-політичний розмах [...] А вже справді гігантською в своїй духовій силі, моральній красі, непримиримості й героїчності виростає постать Провідника ОУН на ЗУЗ – Бандери! Того Бандери, що кинув гасло: “Згинути, а не зрадити!”¹⁰⁴.

Про поведінку Бандери на процесі писав у своїх мемуарах М. Климишин: “Він не мав змоги належно виявитися на варшавському процесі, за те у Львові він виступив у всій своїй особовості, як революціонер-провідник. Це вже не був молодий хлопець. Це був провідник революційної організації, який не тільки знав, що він зробив і чому, а й умів це гідно, по-державницькому вяснити, згідно з рацією поневоленого українського народу, який в безкомпромісовій боротьбі з окупантами української землі революційним шляхом іде до

---

¹⁰³ Мірчук П. Нарис історії ОУН... – С. 411; Книш З. Варшавський процес ОУН на підложжі польсько-українських відносин тієї доби... – Т. 2. – С. 265-269.

¹⁰⁴ Говорять архівні знахідки // Воля і Батьківщина. – Львів, 1999. – Ч. 1 (14 / 30). – С. 66.

своєї державної самостійности. Він знав, що належить сказати, що промовчати, чого домагатися і від чого категорично відмовитися”¹⁰⁵.

Під час Варшавського та Львівського процесів авторитет і популярність Степана Бандери зросли настільки, що народ почав складати пісні й легенди про нього¹⁰⁶. Зрештою, він став справжнім героєм, незламним борцем за права й честь нації. Своїм ставленням до себе і ворогів Степан Бандера заслужив собі непохитну шану українського суспільства, а серед членів ОУН та УПА здобув позиції безконкурентного Провідника на майбутнє.

В'ЯЗЕНЬ ПОЛЬСЬКИХ ТЮРЕМ

Про своє ув'язнення Степан Бандера в автобіографії згадавав: “Після того [Варшавського і Львівського процесів] я сидів у в'язницях “Свенти Кшиж” коло Кельць, у Вронках коло Познаня і в Берестю над Бугом до половини вересня 1939 р. П'ять і чверть року я просидів у найтяжчих в'язницях Польщі, з того більшу частину в суворій ізоляції. За той час провів я 3 гододівки по 9, 13 і 16 днів, одну з них спільно з іншими українськими політичними в'язнями, а дві – індивідуально, у Львові й Бересті [Бресті]”¹⁰⁷.

Про перебування С. Бандери в тюрмі розповідає в спогадах Микола Климишин: “Досі ми звичайно боролися за права політичних в'язнів при кожній нагоді. Тому я, заки мене зачали стригти (а вже було виразно видно, про що йдеться), пробував протестувати. Та Бандера дав мені знак, з якого я зрозумів, що тут мусимо прийняти все, чим нас “погостять”, без спротиву. Після обстриження дістав я страшно подерту білизну та в'язничну уніформу. До того дістав я дерев'яні черевики. З тим усім у руках за наказом зійшов я босо до пивниці стрімкими сходами та став розглядатися.

---

¹⁰⁵ Климишин М. В поході до волі. – Торонто, 1975. – Т. 1. – С. 144-145.

¹⁰⁶ Про це див. докладніше: Дем'ян Г. Вибрані зразки оповідного фольклору про Степана Бандеру та його родину // Воля і Батьківщина. – Ч. 1 (14 / 30). – Львів, 1999. – С. 86-90; Луцько Є. Степан Бандера в пісенному фольклорі Яворівщини // Там само. – С. 114-121.

¹⁰⁷ Бандера С. Мої життєписні дані // Воля і Батьківщина. – Львів, 1999. – Чис. 1 (14 / 30). – С. 9.

Високо в стелі за ґратами світилася жарівка, яка тьмяно освітлювала всю пивницю, але було видно, що вікон не було. Був тільки отвір у стіні дуже високо, заґратований грубими залізними ґратами, який виходив на той коридор, звідки я прийшов. Між тим отвором і дверима була округла висока піч, що могла б зовсім добре бути прототипом теперішньої космічної ракети. Отвору не мала. Потім показалося, що в ній палиться з коридору. Обійшовши піч, побачив я характеристичний для тюрми на “Святім Хресті” кібель (парашу). Це був великий, проміром на дві треті метра, валець, високий на три чверті метра. Тому що був з грубого металу, був сильний і тяжкий. Зверху мав менший отвір зі щільною накривкою, який був у більшій на цілий промір накривці, що відкривався при випорожнюванні кібля. Це була вся обстановка нашої келії, яка була біля п’ять метрів довга й так само широка [...] Та найгірше був скривджений Бандера. Він увійшов до келії останній. Він найдовше начекався, щоб “оформили”, й дуже змерз, чекаючи на свою чергу. Йому дали широкі штани й дуже велику блюзу, а все таке страшно подерте і подірявлене, що годі було на нього дивитися. А ще обстригли!... Відколи його пам’ятаю, він все мав гарно зачесане на бік темно-блонд [русьяве – М. П.] волосся. А тепер – це ж був один глум над людиною! Його страшно опоганили. Це був вид страшного пониження людини. Але ми це прийняли по-своєму, з гумором. Коли він ступив на сходи, його “черевики” поскакали вниз по сходах, як і кожному іншому. Він станув, усміхнувся й подивився на кожного з нас. Напевно, у нього було таке саме враження, як і в кожного з нас, але він не виявив того. Жартуючи, зійшов вниз, підніс свої капці, й ми зачали заміну своїх лахів, щоб хоч дібрати до величини. Так-то ми стали в’язнями “Святого Хреста”¹⁰⁸.

Після 10 денного карантину Бандеру разом з Лебедем було відправлено в камеру № 14, згодом в № 21. Спільно з Бандерою сиділи: Карпинець, Підгайний, Качмарський, Григорій Перегійняк, Юрій Батіг, Луциняк. Про це Климишин згадує: “По переході в іншу келію в нас почалася нова сторінка нашого життя. Досі жили ми більш індивідуально, а від того часу зачали ми жити групою. На тому ми скористали дуже багато, бо кож-

---

¹⁰⁸ Климишин М. Спогади про Провідника ОУН Степана Бандеру // Степан Бандера: документи й матеріали (1920-1930 рр.) / Упор. Микола Посівнич. – Львів: Афіша, 2006. – С. 73-74.

ний з нас мав свої приватні книжки, а Бандера й Лебедь мали дозвіл на українські газети й могли собі лишати по одній картці на папір, якого нам усе було замало. Найбільшим для мене здобутком була тритомова “Українська загальна енциклопедія”, яку мав Бандера. З неї міг я робити такі комплекти, як історія України, географія України, історія української літератури, мистецтва й інші. Всі харчі давали ми до спільної торби, якою завідував спочатку Лебедь, і їли ми спільно, ділячи по рівній пайці кожному без огляду на те, що він діставав з дому. Це були ще добрі часи, коли можна було діставати стільки харчів, скільки приходило, а також можна було собі виписувати з тюремної кантини, скільки хто хотів і скільки мав грошей. Ми діставали великі посилки від Комітету допомоги українським політичним в’язням, а крім того, від батьків і знайомих”¹⁰⁹.

Перед Різдвом 1937 року С. Бандера організував хор для підготовки співаної Служби Божої перед приїздом капелана українських політичних в’язнів о. Йосипа Кладочного. Через нього Бандера підтримував постійний зв’язок з зовнішнім світом й Проводом ОУН за допомогою ґрипсів, які заклеювали в олівці та розмов під час сповіді. Отець Кладочний сповідав С. Бандеру тричі на рік. За спогадами о. Кладочного Бандера: “був побожний, релігійний, сповідався, приступав до святого Причастя все, коли я був у в’язниці, і хоч ми були під сильною обсервацією [наглядом – М. П.], – він сим не зраджувався і змушував надзирателів в часі сповіді бути на приличній віддалі [...] Від него біла сила волі і стремління поставити на своєму. Якщо є іберменш (надлюдина), то він власне був такої рідкісної породи – іберменш, і він був тим, який ставив Україну понад усе”¹¹⁰.

В тюрмі Бандера з іншими членами ОУН організував 16 денну голодівку на знак протесту проти утисків в’язничної адміністрації. Про останню голодівку Микола Климишин пише: “Восьмого дня нас почали кормити примусово: водили до адміністраційного будинку й там намагалися влити в нас корм в рідкому стані. Я протестував, і тому мене прив’язали до кріс-

¹⁰⁹ Климишин М. Спогади про Провідника ОУН Степана Бандеру // Степан Бандера: документи й матеріали (1920-1930 рр.) / Упор. Микола Посівнич. – Львів: Афіша, 2006. – С. 86.

¹¹⁰ Шкраб’юк П. Виноградник Господній. Історія життя о. д-ра Йосипа Кладочного. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1995. – С. 69.

ла шнуром за руки й ноги, й тоді, як я не хотів відчинити уст, принесли вузьку рурку й крізь дірку в носі вцідили мені пляшку рідкого корму. Першого й другого дня мені вдалося корм вернути, але в дальших днях шлунок збунтувався й уже не хотів віддавати того, що захопив. Нас водили поодинці, щоб ми не могли стрінутися. Попри мою келію ходив Бандера і, здається, Лебедь. Бандера був дуже зісох. Він під кінець голодівки ходив попри стіну, щоб мати за що держатися. Карпинець і Качмарський сиділи в таких келіях, що попри мою келію їх на годування не водили. Нам дозволяли не ходити на прохід і залишатися в келії. На апелі я стояв, але мені дуже темніло в очах. Загалом кожний рух дуже багато коштував. Тому я все сидів, як тільки було можна”¹¹¹. Після неї адміністрація пішла на поступки політичним в’язням.

Коли в 1938 році С. Бандеру перевели в тюрму у Вронках і за ініціативою З. Коссака, І. Равлика, Р. Шухевича Михайлу Куспісю – “Терену” запропонували організувати втечу. Він підкупив в’язничних сторожів Петра Заборовського, Яна Йозьвіка, Віцента Куявського, але з низки причин та арешту в’язничних сторожів втечу відмінили. Тодішній провідник КЕ ОУН на ЗУЗ Л. Ребет у своїх споминах писав, що оточенню полковника Андрія Мельника Бандера був небажаний, тому припускалося, що це може бути польською провокацією, щоб його вбити¹¹².

Після цих подій Бандеру було переправлено в тюрму м. Бреста (тепер Білорусія).

ПРОВІДНИК РЕВОЛЮЦІЙНОГО ПРОВоду ОУН

З початком Другої світової війни, 13 вересня 1939, у воєнному хаосі Степан Бандера втікає разом з іншими в’язнями з польської тюрми з м. Брест через Волинь і Сокальщину. В Сокалі він зустрівся з провідними членами ОУН того терену: Дмитром Маївським – “Тарасом”, Іваном Климівим – “Легендою”, Василем Вавруком – “Ватюгою” та іншими. Згодом разом з Дмитром Маївським відправляється до Львова, куди

---

¹¹¹ Климишин М. Спогади про Провідника ОУН Степана Бандеру... – С. 92.

¹¹² Ребет Л. Світла і тіні ОУН. – Мюнхен: “В-во Український самостійник”, 1964. – С. 77-78.

прибув 27 вересня та мешкав в будинках собору св. Юра. Протягом двох тижнів він налагоджує підпільну діяльність ОУН, зустрічається з українськими суспільно-політичними діячами, зокрема, з митрополитом УГКЦ Андреем Шептицьким¹¹³.

Про цей період свого життя Степан Бандера згадував в автобіографії: “Спільно з членами Крайової Екзекутиви й іншими провідними членами, які були в той час у Львові, ми устійнили пляни дальшої діяльності ОУН на українських землях і її протибольшевицької боротьби. На першому місці поставлено: розбудову мережі й дії ОУН на всіх теренах України, що опинилися під більшовиками; плян широкої революційної боротьби при поширенню війни на території України і незалежно від розвитку війни; протиакцію на випадок масового знищування більшовиками національного активу на ЗУЗ. Я зразу мав плян залишитися в Україні й працювати в безпосередній революційно-визвольній дії ОУН. Але інші члени Організації настоювали на тому, щоб я вийшов за кордон большевицької окупації і там вів організаційну працю. Остаточно перерішив цю справу прихід кур’єра від Проводу з-за кордону з такою самою вимогою. У другій половині жовтня 1939 р. я покинув Львів і разом з братом Василем, який повернувся до Львова з польського концтабору в Березі Картузькій, та з 4-ма іншими членами перейшов советсько-німецьку демаркаційну лінію окружними дорогами; частково пішком, частково поїздом прибув до Кракова”.

В Кракові у місцевій греко-католицькій церкві, парохом якої був о. П. Хрущ, 3.VI.1940 Бандера одружується з Ярославою Опарівською, дочкою священника УГКЦ о. Василя і Юлії Ганківської. Їх весілля було дуже скромне, з участю не більш як десять осіб. Вони деякий час мешкали в одному з таборів на вул. Лютеранській. Після цього в 1940 році, з вимог конспірації, вони виїхали на два тижні до Варшави на винайняту М. Лебедем квартиру під прізвиськом Гуцул¹¹⁴.

---

¹¹³ Бандера С. Мої життєписні дані // Воля і Батьківщина. – Львів, 1999. – Чис. 1 (14 / 30). – С. 9; Малащук Р. З книги мого життя. – Торонто, 1987. – Т. I. – С. 198; Степан Бандера та його родина в народних піснях, переказах і спогадах / Записи і упор. Г. Дем’яна. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006. – С. 444.

¹¹⁴ Малащук Р. З книги мого життя. – Торонто, 1987. – Т. 1. – С. 203-203, 212; Кук В. Родина Опарівських // Степан Бандера та його родина в народних піснях, переказах і спогадах / Записи і упор. Г. Дем’яна. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006. – С. 186.

Про цей період згадує М. Климишин: “Після одруження Степана Бандери, якихось особливих змін в його життю не зауважувалося. Жив він дуже скромно. Мав дуже скромну кімнату. Там часто відбувалися наради Проводу, зустрічався він з людьми. Бував я також часто в цій хаті, де жила його сім’я. Одно можна сказати, що в него кімната і вся ця хатня обстановка була просто бідна, скромніша, ніж у кого-небудь іншого. Треба мати на увазі, що ніхто не трактував оті свої помешкання, як щось постійне. Це було просто тимчасове, що він повинен тут деякий час побути і може кожного дня відійти в Україну, і тому те помешкання якось обставляти не було ніякого змислу. Ну, й не було за що, бо всі жили бідно. З таких ріжних конспіративних причин і тому, що все-таки аґентура большевицька дуже слідкувала за всіма, і Бандера вже був досить розконспірований, і щоби на нього не виконали атентату, не вбили, Провід порекомендував йому виїхати з Кракова. І він виїхав з Кракова до Варшави”¹¹⁵.

В 1939-40 рр. Степан Бандера здійснив ряд поїздок в організаційних справах у Піщане (Словаччина), Відень, Рим. У одному з міст північної Італії відбулась зустріч з полковником Андрієм Мельником на якій обговорювалися концепції розвитку ОУН. Подальша конфронтація в середині ОУН між двома поколіннями призвела до створення 10 лютого 1940 р. в м. Кракові Революційного Проводу (далі – РП) на чолі з С. Бандерою. В його склад увійшли провідні крайові члени ОУН: Роман Шухевич, Ярослав Стецько, Володимир Тимчій, Степан Ленкавський, Микола Лебедь, Дмитро Мирон, Олекса Гасин, Дмитро Грицай, Іван Ґабрусевич, Микола Климишин, Василь Турковський, Василь Кук, Іван Равлик, Володимир Гринів. Для відрізнення від ОУН на чолі з полк. А. Мельником була прийнята офіційна назва ОУН-революційна (ОУН-р), згодом деякий час в 1942-43 рр. іменувалася ОУН-Самостійників Державників¹¹⁶.

---

¹¹⁵ Климишин М. В поході до волі. Спомини. – Детройт, 1987. – Т. 1. – С. 273-274.

¹¹⁶ Кук В. Степан Бандера (1909-1999 рр.) – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – С. 11-12, 23-24; Климишин М. В поході до волі... – Т. 1. – С. 269-270; Мірчук П. Революційний змаг за УССД. Хто такі “бандерівці”, “мельниківці”, “двійкарі”. – Нью-Йорк – Торонто – Лондон: Союз Українських Політв’язнів, 1985. – Т. 1. – С. 120; Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто – Львів: Видавництво Літопис УПА, 1995. – Т. 24: Ідея і Чин. Орган Проводу ОУН. – С. 134; 178; 222-223.

Для полагодження конфлікту в ОУН була створена “Окрема комісія”, до складу якої входили Ріко Ярій, Омелян Сенік (від ПУНу) та Роман Шухевич, Іван Габрусевич та Степан Ленкавський (від РП ОУН). Але у червні 1940 р. А. Мельник категорично відхилив її пропозиції, і конфлікт переріс пізніше у відкриту конфронтацію¹¹⁷.

За спогадами В. Кука: “Засідання Проводу відбувалися у приватних помешканнях: Степана Бандери, Олекси Гасина, Миколи Лебеда. Постанови й рішення приймалися колегіально, узгіднені, після всебічного їх обговорення, без голосування. За виконання прийнятих постанов та інструкцій відповідали референти і звітували про це на засіданнях Проводу, а в міжчасі – Провідникові. Діяльність Проводу була завжди дуже ділова, конкретна й тому результативна [...] Під керівництвом Бандери вироблено конкретний оперативний план діяльності Організації. Згодом він доповнювався і уточнювався і на початку травня 1941 року в завершальному вигляді був оформлений як Інструкція РП ОУН “Боротьба й діяльність ОУН під час війни” [...] Провідна ідея цих інструкцій – революційно-повстанська боротьба за відновлення Української держави в оперті на власні сили українського народу. Отже, головне завдання: всебічна розбудова власних сил, а це, в першу чергу, зміцнення і поширення діяльності ОУН на всі українські землі й одночасна підготовка членів Організації до повстанських форм боротьби, їх військовий вишкіл та організація військових штабів усіх рівнів. А під час війни – організація військових відділів, повстанська боротьба, і на звільненій від окупантів території – проголошення відновлення Української Держави та утворення центральних і місцевих органів влади [...] Іншими словами, якщо німецький уряд не визнає за українським народом права на незалежну державу, то ОУН вважатиме німців окупантами й буде проти них боротися”¹¹⁸.

31 березня – 3 квітня 1941 року в Кракові на Другому Великому Зборі ОУН Степана Бандеру було обрано Головою Проводу. Бачучи неминучості війни між окупантами Польщі – Гітлером

---

¹¹⁷ Лист Степана Бандери до Андрія Мельника від 10 серпня 1940 р. // Життя і діяльність Степана Бандери: документи і матеріали / Ред. і упор. Микола Посівнич. – Тернопіль: Астон, 2008. – С. 261-297.

¹¹⁸ Кук В. Степан Бандера (1909-1999 рр.) – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – С. 24-25.

і Сталіном – Бандера вважав, що у цьому збройному конфлікті можна буде здобути вимріяну його поколінням Українську державність. 23 червня 1941 від імені ОУН за підписом Степана Бандери і Володимира Стахівача було вислано на 14 сторінках Меморандум до Гітлера в якому всіляко підкреслювалося, що основним завданням ОУН є відновлення незалежної Української Держави¹¹⁹. В меморандумі зазначалося: “Якщо навіть німецькі війська при вмарші в Україну будуть спершу привітані, очевидно, як визволителі, то це наставлення може швидко змінитися коли Німеччина прийде до України без відповідних обіцянок щодо свого наміру відновити Українську Державу [...] українці сповнені рішимости створити умови, які гарантуватимуть національний розвиток у самостійній державі. Кожна влада, яка переслідує свої власні інтереси в побудові нового порядку на східноєвропейському просторі, мусить взяти до уваги цю резолюцію”¹²⁰.

Провідник ОУН не пішов на тісну співпрацю із новим окупантом українських земель – нацистською Німеччиною на чолі з Адольфом Гітлером. Замість зрадницького союзу Степан Бандера – “Сірий” – “Бийлихо” обрав шлях безкомпромісної революційної боротьби. З тактичних міркувань Бандера і Провід ОУН весною 1941 р. домовився з німецьким військовим командуванням про вишкіл Дружин Українських Націоналістів (батальйони “Нахтігаль” і “Роланд”), які мали воювати на території України проти СРСР за відновлення державності. Вони створювалися з розрахунком, що у майбутньому зможуть стати базою для формування регулярної української армії¹²¹. Так на початку німецько-радянської війни Похідні групи ОУН-р проголошують створення органів місцевої влади в містах і селах залишених радянською адміністрацією. Німецьку адміністрацію та війська ставили перед фактом, що вже місцеве населення обрало своїх голів міст, сільських вїтїв, сформували українську по-

---

¹¹⁹ Гунчак Т. ОУН і нацистська Німеччина: між колабораціонізмом і резистансом // Український визвольний рух. – Львів, 2007. – Зб. 11. – С. 65-66. (Див. також: Гунчак Т. ОУН – між колабораціонізмом і резистансом проти нацистської Німеччини // Дзеркало тижня. – Київ, 19-25.01.2008. – №2 (681), або <http://www.dt.ua/3000/3150/61724/>).

¹²⁰ Цит за: Гунчак Т. ОУН і нацистська Німеччина: між колабораціонізмом і резистансом... – С. 66.

¹²¹ Дружини українських націоналістів у 1941 – 1942 роках. – Без місця видання, 1953. – С. 6, 109-110; Кальба М. Дружини Українських Націоналістів. – Детройт, 1992. – С. 45-53.

ліцію, а у Львові 30 червня 1941 року ОУН проголосила Акт відновлення Української Державності та створено уряд – Українське Державне Правління. Роль і значення Бандери в проголошенні Акту 30 червня була однією з основних: він був співавтором тексту, ініціатором його оприлюднення та взяв на себе відповідальність за його суть перед німецькою окупаційною владою.

ПОЛІТВ'ЯЗЕНЬ НІМЕЦЬКИХ ТЮРЕМ І КОНЦТАБОРІВ

В планах становлення “Нової нацистської Європи” про таку державу, як Україна не могло бути й мови. Уряд на чолі з Ярославом Стецьком гестапо заарештувало та відправило по тюрмах і концтаборах. 3.VII.1941 р. відбулися двосторонні переговори Степана Бандери, Володимира Горбового, Василя Мудрого, Степана Шухевича, Віктора Андрієвського із заступником державного секретаря Ернестом Кундтом, доктором Фюлем, суддею фон Бюлов і полк. Альфредом Бізанцем у Кракові з приводу Акту 30 червня¹²².

На погрози Кундта застосуванням репресій, якщо ОУН не припинить своєї державотворчої діяльності, Степан Бандера заявив:

– “Ми вступили у бій, що розгортається зараз, щоб боротися за незалежну і вільну Україну. Ми боремося за українські ідеї і цілі. Я дав розпорядження негайно організувати в окупованих німецькими військами районах адміністрацію та уряд країни. Я віддав цей наказ ще перед початком війни”. На подальші запитання Кундта відповів: “Я віддав наказ, будучи головою ОУН, тобто як провідник українських націоналістів, оскільки ця організація знаходиться у проводі українського народу. Я говорю тут від імені ОУН, як провідник українського народу. ОУН – єдина організація, що вела боротьбу, і вона має право, на підставі тої боротьби, творити уряд”.

– Кундт: “Це право належить німецькому вермахту і фюреру, який завоював цю країну. Тільки він має право назначати український уряд”.

---

¹²² Гунчак Т. ОУН і нацистська Німеччина: між колабораціонізмом і резістансом... – С. 70-71.

– Бандера: “Я хотів би ще раз ствердити і вияснити, що стосовно всіх наказів, які я видавав, я не покликався на жоден наказ, ані на жодне порозуміння з будь-якою німецькою службовою інстанцією. Даючи усі розпорядження, я не спирався на жодний наказ, ні на жодну згоду німецьких чинників, а лише на мандат, що його я отримав від українців. Будівництво і організація українського життя можуть бути зреалізовані в першу чергу лише українцями на замешкалій ними території...”¹²³.

Щоб схилити Бандеру до співпраці та відкликати Акт 30 червня, 5.VII.1941 р. гестапо взяло його під домашній арешт й згодом відправило в тюрму у Берлін на Принцрегентенштрассе та одночасно провели масові арешти членів ОУН на всіх окупованих німцями територіях в Україні і Європі¹²⁴.

З початком січня 1942 року його розмістили у камері-одиначці в концтаборі Саксенгаузен. Як пізніше згадував провідний член ОУН-м Дмитро Андрієвський, С. Бандера виявляв під час ув'язнення товариську, допомагав продуктами, тим хто був у скруті. Дізнавшись про смерть Ольжича, він запропонував уночі після другого дзвінка вшанувати його пам'ять хвилиною мовчання.

Про перебування в концтаборі Саксенгаузен полковник А. Мельник писав: “[...] важким ударом для мене була відомість у третім дні мого побуту в “зондербараку” Саксенгаузенського табору, що Ольжич закатований, згинув у цім же бараку несповна два місяці перед моїм перенесенням туди зі “зондергауз” ч. 3. Відомість цю отримав я дивним, як на тюремні тодішні умовини, способом в часі мого проходу. Місцем проходу був трикутник між двома крилами бараку, які прямовисно стояли до себе, і високим муром, що відділював барак від решти табору. Вже попереднього дня завважив я в однім з відхилених угорі вікон знаки хустиною і кінцями пальців. Наступного дня знаки ці повторились, щобільше, появились крейдою писані на шибці вікна написи: “Лапичак в шпиталі, Мушинський 26, Тарас Бульба 28” і дальші інформації про розміщення нашої націоналістичної групи в цім “зондербараци”. Під кінець на шибці бачу

---

¹²³ Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж – Нью-Йорк – Львів: НТШ, 1993. – С. 510.

¹²⁴ Кук В. Родина Опарівських // Степан Бандера та його родина в народних піснях, переказах і спогадах / Записи і упор. Г. Дем'яна. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006. – С. 188; Гунчак Т. ОУН і нацистська Німеччина: між колабораціонізмом і резистансом... – С. 73-75.

напис, від якого мені в очах потемніло: “Ольжич” і побіч цього хрестик. [...] Мов громом уражений цією вісткою, не видержую і на цілий голос питаю: “Хто ви?” і у відповідь появляється на шибці напис “Степан Бандера”.

– Ну, і здибались, – подумав я. – Це він перший системою відповідно наставлених дзеркал пізнав мене і перший поміг нав’язати контакт зі співтоваришами недолі: Андрієвським, Мушинським, Онацьким, Ждановичем і Костем Мельником. Це був останній прохід без вартового на цім подвір’ї, отже і остання нагода того своєрідного зв’язку мого зі Степаном Бандерою в німецькій тюрмі”¹²⁵.

Братів Бандери – Олександра і Василя було закатовано в концтаборі Авшвіц (Освенцім). В Херсоні гестапо розстріляло брата Богдана, а у львівській в’язниці також брата дружини, а тещу 26.VII.1944 р. боївка АК вбила лише за те, що донька була заміжня за Бандерою. Одночасно з нацистами НКВД розстріляло батька Бандери о. Андрія, а двох сестер Володимиру і Оксану вивезли в сибірські концтабори, плануючи їх зламати і в майбутньому використовувати проти рідного брата. Через таку рішучу відмову С. Бандера його близькі родичі загинули мученицькою смертю, а він сам опинився у нацистському концтаборі Саксенгаузен (до 27.IX.1944). В свою чергу український народ розпочав збройну боротьбу проти нових окупантів. Цей рух Опору переріс у справжню повстанську війну не тільки проти нацистського режиму, а й радянського тоталітарної системи розтягнувшись на довгі роки. Під іменем Степана Бандери вона набрала масштабності та запеклого характеру, а з його іменем окупанти індефікували і пов’язували весь український визвольний рух.

ПРОВІДНИК ЗЧ ОУН

Після завершення Другої світової війни Степан Бандера – “С.А.С” – “В. Тесляр” – “Ярич” – “Донат” – “Власт” опинився в еміграції у Німеччині. П’ятого лютого 1945 р. на нараді Проводу ОУН біля м. Бережан, Тернопільської обл. Бандеру було

---

¹²⁵ Мельник А. Пам’яті впадших за волю і велич України // Організація Українських Націоналістів. 1929-1954: Збірник статей у 25-ліття ОУН. – Б. м. в.: Видання Першої української друкарні у Франції, 1955. – С. 31.

обрано разом із Р. Шухевичем і Я. Стецьком до Бюро Проводу¹²⁶. Цей вибір підтвердила конференція Закордонних Частин ОУН у вересні 1947 р.¹²⁷ З моменту виходу з концтабору Бандера активно починає разом з іншими членами Організації налагоджувати роботу української політичної еміграції, розбудовує організаційний апарат та зв'язки з підпіллям в Україні, проводить активну публіцистичну діяльність, дає інтерв'ю журналістам. Основною фінансовою базою діяльності ЗЧ ОУН у визвольній боротьбі стали внески української діаспори. Степан Бандера був категорично проти повної орієнтації націоналістичного руху на будь-які держави, а виступав за опертя на власні сили та відстоювання власних інтересів¹²⁸. З метою налагодження контактів та діяльності структур українського визвольного руху Провідник ЗЧ ОУН здійснив ряд поїздок до Англії, Канади, Італії, Бельгії, Голландії, Франції, Іспанії. Також під час перебування в цих країнах Бандера зустрічався і налагоджував взаємовигідну співпрацю з чільними представниками влади та спецслужб.

За спогадами Степана Мудрика – “Мечника” Бандера створив так званий “Центральний апарат”, який складався з сектору: служби безпеки, розвідки і зв'язку з Україною. Вони були повністю законспіровані й підлягали безпосередньо С. Бандері, навіть членам Проводу точніше нічого не було відомо про їх діяльність. Боротьба з радянською агентурою і спецслужбами та підтримання постійного зв'язку з Україною в діяльності Закордонних Частин (ЗЧ) ОУН були одними з найважливіших завдань, але не завжди успішно виконувались. Степан Бандера в загальному займався розробленням страте-

---

¹²⁶ Лист Голови Проводу ЗЧ ОУН С. Бандери від 11 квітня 1951 р. до Дарії Ребет [Машинопис] // Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку. (Копія зберігається в Архіві Центру досліджень визвольного руху (далі – АЦДВР)). – С. 5-11; Дужий П. Степан Бандера – символ нації. – Львів: Галицька видавнича спілка, 1996. – Ч. 2. – С. 302-312; [Дужий П.] Три листи [Степана Бандери, Ярослава Стецька і Миколи Лебедея] з-за кордону (свідчення) // Шлях Перемоги. – Львів, 5 лютого 1994. За іншими даними такого рішення не було прийнято. Детальніше про це читай: Камінський А. Василь Охримович. Біографічний нарис. – Торонто – Нью-Йорк – Лондон: Видання ПР ОУН-з і Середовища УГВР, 1999. – С. 47-49; Ребет Д. На перехрестях визвольних змагань / Упор. О. Панченко. – Гадяч, 2003. – С. 549-553.

¹²⁷ Лист Голови Проводу ЗЧ ОУН С. Бандери від 11 квітня 1951 р. до Дарії Ребет [Машинопис] // Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку. (Копія зберігається в АЦДВР). – С. 7-11.

¹²⁸ Там само.

гічних напрямків діяльності організації, його два заступники – Ярослав Стецько та Степан Ленкавський – відповідали за зовнішню та внутрішню політику¹²⁹.

Про стиль роботи Провідника в своїх спогадах згадує Петро Мірчук так: “Після війни довелось мені співпрацювати зі Степаном Бандерою зразу на пості члена теренового проводу ОУН Німеччини, а опісля – як член Проводу ОУН, очоленого Степаном Бандерою. При цій нагоді я мав змогу пізнати з безпосередньої обсервації й інші позитивні прикмети Бандери. Перша з них – це його абсолютна діловитість. На всіх засіданнях Проводу Бандера звертав увагу на діловитість, не любив загальникових риторичних промов, сам ніколи не вживав пописового промовництва (пишномовства) й інших здержував від відходження від теми й закінчував кожну точку прийняттям остаточного рішення в даній справі і дорученням, хто відповідає за виконання даного рішення. Свій погляд висловлював накінці, після того як висловилися всі інші члени Проводу, і перед дискусією. Свій погляд у дискусії завзято обороняв, але по закінченні дискусії ставив внесок оформленого рішення на голосування, і коли траплялося, що його було переголосовано, він з респектом (повагою – М. П.) приймав рішення до відома як обов’язуюче його й ніколи самовільно його не міняв [...] Він кожну важнішу проблему ставив на обговорення Проводу, вимагав остаточної постанови Проводу і кожну постанову цілого Проводу респектував незалежно від того, чи вона була по лінії його погляду чи, навпаки, була переголосованням його думки. Другою додатньою прикметою Бандери був його щирий респект до кожного позитивного критика і нехить до кожного, хто підлабузнювався. Він радо слухав критичні думки і ніколи й тіні ворожості не виявляв проти того, хто хоч би й найгостріше, але строго ділово критикував його погляд чи його поставу в даному питанні. В 1957 році мені довелося полетіти з США до Німеччини у справах відшкодувань для українських “кацетників” (в’язнів концтаборів – М. П.) і, як виявилось, задержатись там на сім місяців для проведення справи через три інстанції німецького судівництва. Вже першого тижня Бандера запросив мене на обід у неділю до себе і постійно рішуче пригадував: “Пам’ятай, що на слідуочу неділю ти запрошений на обід до мене”. Після обіду ми грали в шахи і дис-

¹²⁹ Мудрик Степан – “Мечник”. Сторінками протоколів та щоденника. Спогад про Івана Кашубу. – Львів, 2002. – С. 84-85.

кутували, не раз дуже гарячо, якщо я мав інший погляд, як він, і ніколи не трапилось, щоб він обурювався чи ображувався і перестав після такої гарячої виміни думок пригадувати: “Не забудь, що на слідуючу неділю ти запрошений на обід до мене!”. Навпаки, він погірдливо ставився до кожного, хто підлабузнювався йому. “Чогось він від мене хоче”, – казав він про такого, хто став перед ним вихвалювати його. “Я хочу знати правду про кожну справу, а її найкраще подає відважний критик”, – пояснював Бандера [...] Врешті, і як Крайовий Провідник ОУН під польською окупацією, і як Провідник ОУН на еміграції Степан Бандера різко підкреслював конечність розрізнення: внутрі ОУН, підпільної організації на військовий лад, – військова побудова й дисципліна, а в громадській праці – щире шанування принципів демократичної побудови й праці”¹³⁰.

Аналізуючи суть конфлікту між Проводом ЗЧ ОУН на чолі з Степаном Бандерою та опозицією, що окрім програмно-ідеологічних розходжень, в основу протистояння було закладено особисті амбіції й взаємовідносини. В ході внутрішньої організаційної боротьби колишні соратники ставали запеклими противниками та направляли всю свою енергію на поборовання один одного. Такий розвиток подій був на користь і всіляко підтримувався радянськими спецслужбами, які таким чином відволікали увагу від визвольної боротьби проти ССРСР. На початковому етапі конфлікт розгорівся в 1946-48 рр. по лінії ЗП УГВР і ЗЧ ОУН та був нібито вирішений на Другій Надзвичайній Конференції ЗЧ ОУН 28-31.VIII.1948 в українському таборі в Міттенвальді (Німеччина) з представниками опозиції – Дарією і Левом Ребетом, Миколою Лебедем, Василем Охримовичем, Іваном Гриньохом, Мирославом Прокопом, Володимиром Стахівим. Але всупереч домовленостям суперечки розгорілися з новою силою в 1949-54 рр. Після проведення в Мюнхені Третьої Конференції ЗЧ ОУН було вирішено для урегулювання конфлікту вислати в Україну представників – опозиції (В. Охримовича) та від Проводу ЗЧ ОУН (Мирона Матвієйка).

22 серпня 1952 з метою подальшого не розколювання визвольного руху Степан Бандера залишає пост Голови Проводу ЗЧ ОУН та планував перейти нелегально в Україну для

---

¹³⁰ Мірчук П. Зустрічі з Степаном Бандерою // Степан Бандера: документи й матеріали (1920-1930 рр.) / Упор. Микола Посівнич. – Львів: Афіша, 2006. – С. 129-130.

продовження підпільної боротьби проти комуністичної режиму. Четверта і п'ята конференції ЗЧ ОУН 23-25 травня 1953 та 7-9 травня 1955 років відставку Бандери не приймали¹³¹. В січні 1954 р. на підставі отриманих з України двох повідомлень щодо реорганізації ЗЧ ОУН від Василя Кука та В. Охримовича були передані Левом Ребетом Степану Бандері. На їх базі була створена Колегія Уповноважених в складі Лева Ребета, Зенона Матли і Степана Бандери для полагодження суперечностей. В ході подальших переговорів конфліктуючі сторони не дійшли до порозуміння і 20 лютого 1954 року була створена ОУН-закордоном¹³².

Кожен із членів ОУН і УПА чітко усвідомлював, що воюючи за державну незалежність на нього чекає певна і неминуча смерть. Тому слова С. Бандери до членів Великого Збору, які обрали його в 1955 р. Головою Проводу ЗЧ ОУН видаються цілком логічними: “Я приймаю Ваш вирок смерті”. Він як і його сотні тисяч соратників бажали такої смерті, яка б у свою чергу породжувала все нових героїв та сприяла продовженню подальшої боротьби українського національно-визвольного руху.

АТЕНТАТИ МГБ-КГБ

Радянський уряд вбачав саме у Степані Бандері найзапеклішого ворога свого режиму. Шостого лютого 1946 року Микола Бажан як представник делегації УРСР на засіданні сесії Генеральної Асамблеї ООН у Лондоні вимагав від західних політичних лідерів видати Бандеру як “запеклого злочинця супро-

---

¹³¹ Лист Голови Проводу ЗЧ ОУН С. Бандери від 2 січня 1954 р. до провідних членів Організації. Строго довірочно! [Машинопис] // Архівна збірка ОУН в Нью-Йорку. (Копія зберігається в АЦДВР). – С. 1-2; Лист Голови Проводу ЗЧ ОУН С. Бандери до Теренових Проводів ОУН закордоном від 16 квітня 1954 р. [Машинопис] // Там само. – С. 1-2; Лист Голови Проводу ЗЧ ОУН С. Бандери від 21 червня 1955 р. до Ярослава Стецька [Машинопис] // Там само. – С. 1-2.

¹³² Панченко О. Організація Українських Націоналістів за кордоном в контексті українського державотворення. (Науково-популярний нарис). – Гадяч, 2003. – С. 75-81; Сич О. Степан Ленкавський: життєвий шлях на тлі історії ОУН. – Івано-Франківськ: Лілея “НВ”, 1999. – С. 111-120; Сватко Я. Місія Бандери. – Тернопіль: Астон, 2007. – С. 72-84; Кук В. До історії конфлікту між ЗЧ ОУН і ЗП УГВР (роз'яснення “документів”, що їх у 1951-1953 роках отримало ЗП УГВР за кордоном від “ОУН-УГВР в Україні”) // Воля і Батьківщина. – Львів, 1999. – Ч. 1 (14/30). – С. 80-85.

ти людства”. Але ці та інші домагання не давали жодного бажаного результату. Комуністичне керівництво за таких обставин бачило єдиний шлях досягнення своєї мети – фізичне знищення керівника визвольного руху. Щоб уникнути переслідувань радянських спецслужб сім’я Бандер постійно змінювала своє місце проживання. Тимчасовими притулками стають помешкання в Берліні, Інсбруку, Зеєфельді, Гільдерсгаймі, Брайбруку над озером Амерзе, біля Штарнбегського озера в лісі, Мюнхені та його околицях.

Служба Безпеки ЗЧ ОУН розкрила такі плани підготовки замахів:

1) У 1947 році в Мюнхені з’явився агент МГБ Ярослав Мороз, який мав вбити С. Бандеру;

2) В 1948 року такий план намагався реалізувати агент з Польщі Володимир Стельмащук, який встановив місце перебування С. Бандери, але також був викритий і зумів утекти;

3) В 1950 році вбивство підготовляли агенти МГБ з м. Праги (Чехословаччина);

4) 1952 р. МГБ вислало до Західної Німеччини для вбивства агентів “Легуда” і “Леман”;

5) 1953 р. до Західної Німеччини був присланий агент “Стефан Ліпгольц”;

6) Весною 1959 агент КГБ Вінцік з Відня робив спробу вкрасти сина Бандери, Андрія;

7) В 1959 р. КГБ підготувало агента-поляка родом з Волині, який мав прилюдно застрелити С. Бандеру і заявити, що він помстився за співвітчизників, які загинули на Волині.

Крім цих агентів КГБ у Мюнхен кожен рік відправляла все нових і нових. Всі спроби підібратися до найзапеклішого ворога радянської влади в Україні закінчувалися провалами¹³³.

Однак 15 жовтня 1959 року Степан Бандера поїхав на обід додому сам. Зайшовши у під’їзд він отримує вистріл в обличчя синильнодіючою кислотою. Через кілька секунд сусіди на сході знайшли тіло мешканця цього будинку, якого всі знали, як “Степана Попеля”. Наступного дня Провід ЗЧ ОУН опублікував в газетах повідомлення: “З великим смутком і глибоким болем повідомляємо членство ОУН і все українське громадянство, що 15 жовтня 1959 р. о 1-й годині дня згинув з ворожої руки

¹³³ Мудрик Степан – “Мечник”. Спогади про Степана Бандеру. – Львів: Галицька видавнича спілка, 1999. – С. 5.

великий син українського народу і довголітній керівник революційної боротьби за державну незалежність, Голова Проводу Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів славної пам'яті Степан Бандера"¹³⁴. Після величавих похоронів 20 жовтня 1959 в Мюнхені на цвинтарі Вальдфрідгоф особисті речі Бандери були передані на постійне зберігання в "Музей Української Визвольної боротьби імені Степана Бандери" у Лондоні (Великобританія)¹³⁵.

Вбивцю Богдана Сташинського тодішній голова КГБ Олександр Шелепін за добре виконану роботу нагородив орденом та іншими цінними подарунками. Сташинський добре усвідомлював, що КГБ може так само ліквідувати його як непотрібного свідка. Згодом він втікає до Західної Німеччини, де у 1962 році на судовому процесі в Карлсруе все докладно розповів про злочин імперії зла – СССР.

ДОЛЯ РОДИНИ

Після смерті С. Бандери Провід ЗЧ ОУН таємно перевіз родину до м. Торонта в Канаду в жовтні 1960 року.

Дружина **Ярослава** (14.IX.1907, м. Сянок, тепер Польща – 17.VIII.1977, Торонто, Канада) була відома громадсько-політична діячка, член ОУН з 1936 року. Народилася в сім'ї священника УГКЦ о. Василя Опарівського і Юлії Ганківської. Батько служив капеланом в УГА та загинув у бою з польськими військами. Закінчила Коломийську гімназію. Студентка факультету агрономії Львівської політехніки. Член студенської репрезентації Союзу Українських Студентських Організацій Польщі (СУСОП), осінь 1937 – березень 1939. Політ'язень польських тюрем (1939). Працювала на Лемківщині, займалась громадсько-політичною діяльністю, спортом. Одна із наставниць жіночого відділу ОУН с. Турковичі Грубешівського повіту (тепер Польща). Працювала в Українській кредитній спілці "Будучність", Архіві-музеї української визвольної боротьби ім. С. Бандери в Торонті. Мати трьох дітей: Наталки, Андрія, Лесі. Похована на цвинтарі Парк Лавн.

---

¹³⁴ Шлях Перемоги. – Мюнхен, 18 жовтня 1959 (рік VI). – Ч. 43 (296). – С. 1.

¹³⁵ Московські вбивці Бандери перед судом / Під. ред. Д. Чайковського. – Дрогобич, 1992. – С. 22-29, 461-474.

Дочка **Наталка** (26.V.1941, м. Сянок, тепер Польща – 13.I.1985, Мюнхен, Німеччина) стала активною громадсько-політичною діячкою, членом СУМу. Навчалася в університетах в Торонто, Парижі, Женеві. Одружилася з Андрієм Куцаном. Мати двох дітей – Софії (1972) і Ореста (1975). Похована на цвинтарі Вальдфрідгоф.

Син **Андрій** (16.V.1946, Мюнхен, Німеччина – 19.VII.1984, Торонто, Канада) став відомим громадсько-політичним діячем, провідний член ОУН в Канаді. Член СУМ (з 1960), Товариства української студіюючої молоді (ТУСМ), СУСК, Ліги Визволення України (ЛВУ) з 1972, Української Центральної Інформаційної Служби (УЦІС), Конгресу Українців Канади (КУК), Світового Конгресу Вільних Українців (СКВУ). У 1976-84 рр. редактор англomовного додатка “Юкрейніен Еко” газети “Гомін України”. Організатор масових маніфестації біля радянського консульства в Оттаві, зокрема 17 денного голодування проти репресії над політв’язнями-українцями в ССРСР в 1973. Одружений з Марією з дому Федорій (1951 р. н.), батько: Степана (1970 р. н.), Богданни (1973 р. н.), Олени (1977 р. н.).

Дочка **Леся** (27.VIII.1947, м. Регенсбург, Німеччина) – активна громадська діячка, навчалася в університеті Торонто (Канада). Працює перекладачем для українських громадських організації в Канаді. Вільно володіє українською, англійською та німецькою мовами. Неодружена. Проживає в Торонто.

ВИСНОВКИ

В українському націоналістичному русі ХХ століття яскраво виділяється постать Степана Бандери, з ім'ям якого асоціюється національно-визвольна боротьба. Окупанти охрестили всіх учасників цього руху за прізвищем Провідника ОУН бандерівцями. Сам же Бандера став символом безкомпромісної революційної боротьби. Його патріотизм і вірність національним ідеалам та революційним методам боротьби сьогодні не викликають ніяких сумнівів, як і його мужність перед обличчям смерті, була найвищим виявом героїзму і незламності.

Особі цього діяча присвячено багато праць¹³⁶, але зробити належний аналіз його діяльності та визначити його місце в історії українська історична наука ще не спромоглася. Сучасним дослідникам належить дати ґрунтовну оцінку Степанові Бандері як людині, видатному теоретикові, творцю й інтерпретатору націоналістичної ідеології, талановитому організаторові й лідеру ОУН і ЗЧ ОУН 1930-1959 рр., політикові й полемісту.

Степан Бандера майже протягом тридцяти років був активним учасником та провідником визвольного руху. Він став основоположником цілого ряду політико-ідеологічних, стратегічних і тактичних засад національно-визвольного руху. Його громадсько-політична, організаційна та публіцистична діяльність багатогранна і дуже важлива саме сьогодні. Своє життя, талант і працю він повністю присвятив ідеалам боротьби за визволення України. Таку ж дорогу обрали його брати і сестри та інші родичі.

У своїх споминах останній командир УПА Василь Кук писав: "Бандера не лише хотів бути Провідником – він справді ним був. Він організував, він навчав, він творив і таки створив велику революційну національно-визвольну організацію, яка видержала 15-річну боротьбу проти поневолювачів України (1939-1954 рр.). Для характеристики провідницьких амбі-

---

¹³⁶ Докладніший список джерел і літератури про Бандеру див.: Дем'ян Г. Степан Бандера. Життя і діяльність. (Вибрані матеріали до бібліографії) // Степан Бандера: документи й матеріали (1920-1930 рр.) / Упор. Микола Посівнич. – Львів: Афіша, 2006. – С. 182-205.

цій Бандери доброю ілюстрацією можуть служити його слова з листа до полк. Андрія Мельника від 10 серпня 1940 р.: “Знаю два роди амбіції: велику і малу. Мала задовольняється малими успіхами, зовнішнім поважанням, формальною рацією і т. п. Для великої амбіції усі ці речі не мають жодного значення, вона знаходить задоволення не в дрібних особистих тріумфах, але у великій перемозі того, що стає змістом життя людини. І я маю таку амбіцію”. Бандера твердо вірив, що він несе “велику відповідальність очистити ОУН від шкідників” та “відповідальність за формування політичної дії нинішнього дня, за продовження дальшого шляху революції на історичному закруті”. Відчуття у собі Провідника, сильна віра у своє призначення звучать не лише в його листах та статтях, воно в усій його діяльності, у всіх його вчинках. Ця віра в себе давала Бандері ту силу колосальної енергії, яка відчувалася у всій його діяльності. Він вірив у визволення України і цією вірою запалював своїх друзів. І ця віра творила чудеса. У цьому, мабуть, головна заслуга Бандери, його велич і його слава”¹³⁷.

Степан Бандера – автор багатьох праць, у яких ґрунтовно намагався розробити засади українського націоналізму. На жаль тільки окремі його статті увійшли у збірник “Перспективи української революції” (Мюнхен, 1978).

У народу, який плекає почуття національної гідності, борці за його свободу стають прикладом для виховання молодого покоління. Безумовно, покоління Степана Бандери є тими національними героями та символами, які повинні стати яскравим прикладом для сучасних українців.

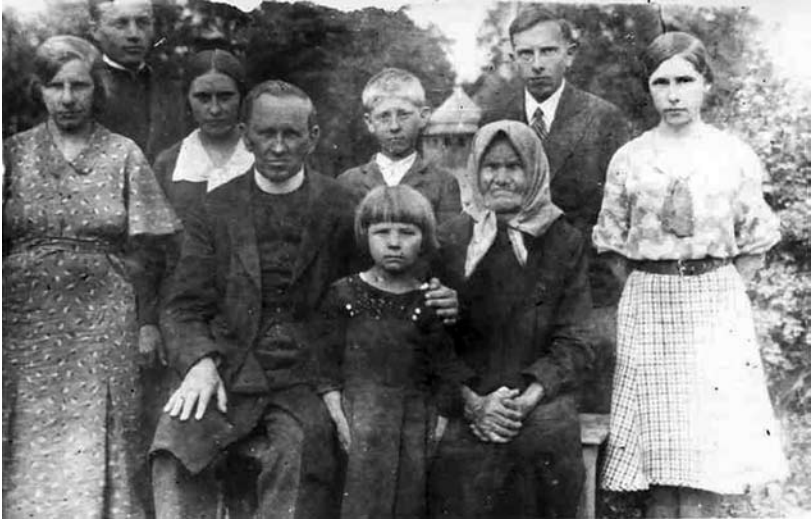
¹³⁷ Кук В. Степан Бандера – Провідник // Степан Бандера: документи й матеріали (1920-1930 рр.) / Упор. Микола Посівнич. – Львів: Афіша, 2006. – С. 182-205.

Стоять зліва направо: Ерденбергер Роман, Рак Богдан,
Бандера Степан, Дармохвал Володимир,
Ерденбергер Володимир, Пеленський Євген-Юліян

Бандера – пластун (праворуч) з невідомим

Родина Бандер в с. Воля Задеревацька Стрийського р-ну Львівської обл. (1933). Сидять: о. Андрій, Дарія Ліщинська (?), бабця Розалія; стоять: Марта, о. Федір Давидюк, Володимира, Богдан, Степан, Оксана

Пластуни під час виконання спортивних вправ. Степан Бандера стоїть третій зліва в шерензі. Окремо справа стоїть Степан Охримович

Степан Бандера з пластунами (перший справа) в с. Любинці
Стрийського р-ну Львівської обл.

Степан Бандера в козацькому одязі

Степан Бандера (в другому ряді зліва 2-й)
під час пластових мандрівок

Степан Бандера (сидить в першому ряді зліва 2-й)
серед студентів Львівської Політехніки

Генеральна рада “Загону Червона Калина”. 21.X.1928, Академічний дім у Львові. Сидять зліва направо: Охримович Степан, Калинович Володимир, Ерденбергер Володимир, Пеленський Євген, Чехут Богдан, Грицак Осип, Ерденбергер Роман, Поточняк Михайло. Стоять: Тюшка Осип, НН., Каратницький Остап, Бандера Степан, Гошовський Юліян, Рак Ярослав, Падох Ярослав, Щуровський Роман

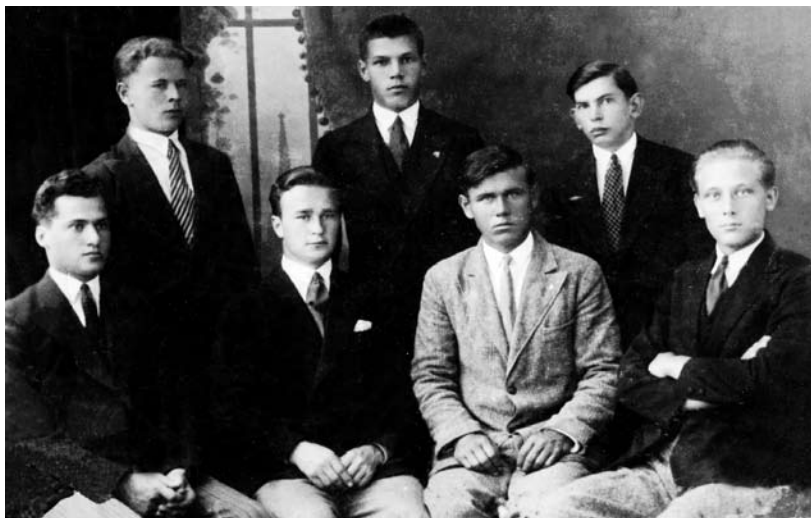
Пластуни куреня “Загону Червона Калина” при упорядкуванні цвинтаря на г. Маківка (1930). Зліва направо: Охримович Степан, Мішкевич Степан, Бандера Степан, Поточняк Михайло, НН.

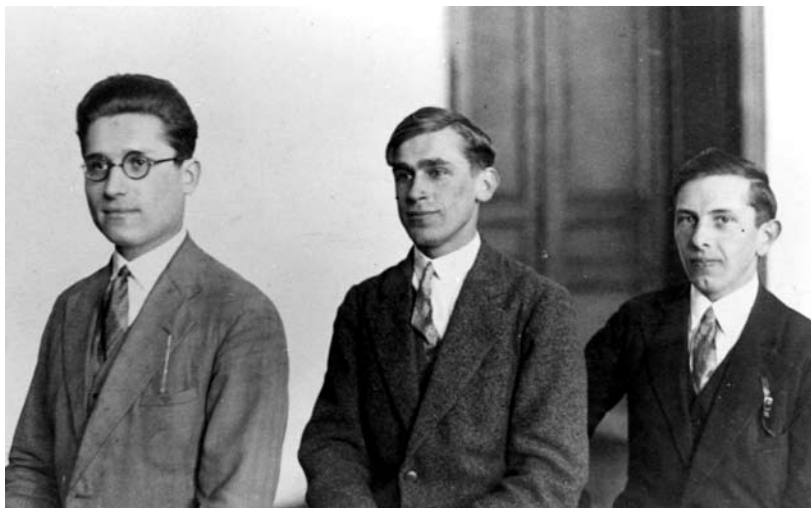
Генеральна рада "Загону Червона Калина" (1929) в Академічному домі у Львові. Стоять зліва направо: Поточняк Михайло, НН., Грицак Осип, Ерденбергер Роман, Рак Ярослав, Падох Ярослав, Тюшка Осип, Пеленський Євген-Юліян, Ерденбергер Володимир, Новицький Степан, Каратницький Остап, Бандера Степан, Охримович Степан. Сидять: Чехут Богдан, Щуровський Роман

Другий студентський конгрес у Львові (1932). Зліва в першому ряду: четвертий – Ростислав Волошин, п'ятий – Коссак Зенон, дев'ятий – Янів Володимир, дванадцятий – Охримович Володимир, сімнадцятий – Бандера Степан

Стоять: зліва Тимчій Володимир, справа – Бандера Степан;
сидить зліва: 2-й – Ребет Лев, 3-й – Бутковський (?), 4-й – Володимир
Дармохвал; інші особи невідомі. Фото з архіву родини Тимчіїв

Зліва направо: Клим Павло, Чехут Богдан, Бандера Степан (1.II.1931)

Андрій Бандера, Степан Бандера, Леся Бандера

Депутат канадського парламенту Джон Пеллет, Степан Бандера,
д-р Іван Кучерепа (м. Сост, Німеччина, 27.11.1958 р.)

Урочистості з нагоди 20-х роковин смерті Євгена Коновальця, Роттердам, 1958 р. У першому ряді зліва направо: Дарія Ребет, НН, Роман Малащук, Степан Ленкавський, Степан Бандера, Андрій Мельник, Микола Капустянський

Зліва направо: Ярослав Стецько, Степан Бандера, Леся Бандера, Григорій Васькович

Зліва направо: Ярослав Бандера, Андрій Бандера, Степан Бандера, Леся Бандера

Степан Бандера (зліва 4-й) під час відпочинку

Леся Бандера, Василь Сушко, Андрій Бандера, Степан Бандера

Микола Климишин, Леся Бандера, Степан Бандера, Андрій Бандера

Зліва направо: Степан Бандера, Богдан Яньо-Крук,
Степан Ленкавський, Федір Вовк, Степан Галамай.
Водоспад Ніагара, Канада, 1955 р.

Зліва направо: Ярослав Стецько, Богдан Кордюк, Василь Барка,
Степан Бандера; сидить Степан Ленкавський

Степан Бандера (стоїть зліва 4-й) серед кур'єрів ЗЧ ОУН

Степан Бандера вітає кур'єрів ЗЧ ОУН, яких відправляли в Україну

Леся Бандера, Ярослава Бандера, Степан Бандера, Дмитро Миськів

Степан Бандера, Дмитро Миськів

Степан Бандера – гімназист

Степан Бандера – студент

Степан Бандера, сер. 1940-х рр.

Степан Бандера, кін. 1940-х рр.

ПОКАЖЧИК

А

Австрійська, держава (Австрія) 41
Авшвіц (Аушвіц), концтабір. *Див.*
Освенцім, концтабір
АК 60
Амерзе, о. 65
Америка, Північна 34, 43
Англія 61
Андрієвський Віктор 58
Андрієвський Дмитро 59, 60
Андрусів М. 9
Андрухович Теодозій, о. 29
Антонович Катерина 10
Арсенич Петро 13

Б

“Баба”. *Див.* Бандера Степан
Бабій Іван, дир. 32, 39, 43, 45, 47
Баган О. 21, 26, 28, 32
Бажан Микола 64
Бандера Андрій, о. 8, 22, 60, 71
Бандера Андрій, с. Степана 65-67,
77, 79, 80
Бандера Богдан (“Митар”) 8,
12, 60, 71
Бандера Богданна, д. Андрія 67
Бандера Василь 8-11, 54, 60
Бандера Володимира. *Див.* Да-
видюк-Бандера Володимира
Бандера Володимир-Микола,
с. Осипа 12
Бандера Ірина, д. Осипа 12
Бандера Леся, д. Степана 66,
67, 77-80, 83
Бандера Марта-Марія, д. Сте-
пана 8-11, 71
Бандера Мирослава, д. Андрія 8
Бандера Наталка, д. Степана
66, 67
Бандера Оксана, д. Степана 8,
9, 10, 11, 60, 71
Бандера Олекса (Олександр),
с. Степана 8, 9, 60
Бандера Олена, д. Андрія 67
Бандера Осип 12, 14, 15
Бандера Розалія 71

Бандера Степан, с. Андрія, Про-
відник ОУН 5-8, 10-29, 31-37,
39, 40, 43-46, 48-64, 66-84
Бандера Степан, с. Андрія, внук 67
Бандера Ярослав, син Осипа 12
Бандера, брати 60
Бандера, родина 8, 13, 65, 71, 92
Бандера-Антонович Марія 12
Бандера-Опарівська Ярослава
54, 66, 79, 83
Бандера-Федорій Марія 67
Бандерівці 55, 68
Барка Василь 81
Барта Луї 34
Басараб Ольга 13, 14
Батіг Юрій 51
“Батьківщина”, газета 36
Бачинський Яків 32, 39, 43, 45, 47
Бельгія 61
Бережани, м. 60
Бережанська, 3-я бригада УГА 8
Бережниця, с. 8
Береза Картузька, концтабір
11, 34, 54
“Березовський”. *Див.* Стецько
Ярослав
Берестя, м. *Див.* Брест, м.
Берлін, м. 9, 23, 27, 59, 65
Бельсько, м. 24
“Бийлихо”. *Див.* Бандера Степан
Биличі Горішні, с. 10
“Бирон”. *Див.* Мітринґа Іван
Бізанц Альфред, полк. 58
Білас Василь (“Оса”) 25
Білорусія 53
“Бір”. *Див.* Спольський Ярослав
Біттнер, суд. засід. 44
Бойко Ю. 32
Борислав, м. 10
Боровець Тарас (“Тарас Буль-
ба”) 59
Брайбрук, м. 65
Братство Січових Стрільців 12
Брест, м. 50, 53
Брошнів, с. 10
Буг, Західний, р. 50

“Будзьяк М.”. *Див.* Колодзінський Михайло
“Будучність”, КС 66
Буковина 29
“Бульба Тарас”. *Див.* Боровець Тарас
Бутковський Володимир 76
“Бюлетень КЕ ОУН на ЗУЗ” 30
Бюлов, фон, суддя 58

В

Ваврук Василь (“Ватюга”) 53
Вальдфрідгоф, цвинтар 66, 67
Варшава, м. 32, 34, 35, 37, 39, 40, 54, 55
Вассиан Юліан 21
Васькович Григорій 78
“Ватюга”. *Див.* Ваврук Василь
Вацик Василь 18
Великобританія 66
Вермахт 58
Верхола Остап 17
Висока, г. 17
Висоцький Роман 34
Вишневський, суддя 35
Відень, м. 55, 65
“Відродження”, т-во 25
“Вікторія”, друкарня 25
Вінниця, м. 12
Вінцік, аг. КГБ 65
“Власт”. *Див.* Бандера Степан
Вовк Федір 81
“Вовк”, пластовий гурток 16
Войнилів, с. 23
Волинь 29, 33, 47, 53, 65
Волошин Ростислав 75
Волошин, шкіл. сторож 19
Воля Задеревацька, с. 8, 10, 71, 112
Воронянка, г. 23
Вронки, тюрма 50, 53

Г

Гадяч, м. 61, 64
“Газета польська” (“Gazeta Polska”), часопис 36
Галамай Степан 81
Галичина 13, 23, 25
Галій Іван 17
Ганкевич Лев 35

Ганківська Юлія 54, 66
Гасин Олекса (“Сук”, “Лицар”) 20-22, 24, 55, 56
Гітлер Адольф 56, 57
Глодзінський Володимир, о. 8
Гнатевич Богдан 43, 49
Гнатківська Дарія. *Див.* Лебедь-Гнатківська Дарія
Гнила Липа, р. 12
Голинь, с. 10
Голландія 61
“Голота”. *Див.* Николишин Осип
Голувко Марія 29
Голувко Мирослава 29
Голувко Тадеуш 33
“Гомін України”, часопис 67
Горбовий Володимир, д-р 35, 43, 46, 58
“Гордість нації”, часопис 21
Горницький Андріян 28, 38
Гошовський Юліан 74
Гринів Володимир 55
Гриньовський Володимир, адв. 44
Гринох Іван, о. 63
Грицай Дмитро 55
Грицак Осип 17, 74, 75
Грицишин Михайло 17
Грубешівський, пов. 66
Група української державницької молоді (ГУДМ) 21
Гунчак Тарас, проф. 57-59
Гуцул. *Див.* Бандера Степан
Гуцульщина 29

Ґ

Ґабрусевич Іван 21, 55, 56
Ґадомський, шк. куратор 45, 47
Ґастонбург, м. 12
Ґеник Степан 17
Ґільдерсгайм, м. 65
“Ґонта”. *Див.* Мацейко Григорій
Ґоргани, г. 24
Ґрабнер, Ґестапівець 11
Ґрофа, г. 24

Д

Давидюк Мирослава 10, 11
Давидюк Федір, о. 10, 71

Давидюк-Бандера Володимира 8, 10, 11, 60, 71
Давидюки, родина 10
Давидяк Євген, адв. 44
Данилишин Дмитро 25
Данціг, м. 23, 27
Дарів, с. 24
Дармохвал Володимир 17, 70, 76
Дарованець Олександр 13
Дацько Дарія 30
Двійкарі. *Див.* ОУН-з
Дем'ян Григорій 24, 50, 54, 59, 68
Дембіцький, суддя 35
Детройт, м. 55, 57
“Дешева книжка”, в-во 32
Дзюбан Р. 8
Дисевич, суддя 44
“Діло”, газета 35
Дніпропетровськ, м. 12
Долина, м. 11
Долинський, р-н 10, 11
“Донат”. *Див.* Бандера Степан
Дрогобич, м. 21, 26, 66
Дрогобиччина 31
Дубляни, смт. 14, 19, 20
Дужий Петро 61
ДУН 57

Е

Евин Пилип, адв. 44, 48
Ерденбергер (Ерденбергер)
Володимир 17, 70, 74, 75
Ерденбергер (Ерденбергер) Ро-
ман 70, 74, 75

Є

Європа 34, 43, 58, 59
Європа, Східна 13

Ж

Жданович. *Див.* Штуль-Ждано-
вич Олег
Желенський Владислав 34-36,
38, 40
Женева, м. 67
Живий Ключ, г. 9
Жизневський Н., адв. 44

З

Заборовський Петро 53
Завадів, с. 24
Загайкевич Володимир, адв. 44
Закарпаття 23, 24
Зарицька Катерина 32, 35, 37,
40, 43-45, 49
Західна Німеччина. *Див.* Німеч-
чина, Західна
Західна Україна. *Див.* Україна,
Західна
Зацний Левко 29
Збруч, р. 8
Зеєфельд, м. 65
Золота Липа, р. 12
Золочівська, IV бригада УГА 12
ЗУЗ 22, 23, 27, 28, 30, 31, 33,
35, 49, 53, 54
ЗУНР 8

І

Івано-Франківськ, м. 8, 11, 13,
19, 25, 55, 56, 64
Івано-Франківська, обл. 8-13
Івасик Володимир 43-45, 49
Ігровище, г. 17
“Ідея і Чин”, видання 55
Інсбрук, м. 65
Іспанія 61
Італія 9, 55, 61

Й

Йозьвік Ян 53

К

Казахстан 10
Калинович Володимир 74
Калуський, пов. 8, 22
Калуський, р-н 8-13
Калуш, м. 8, 12, 18, 19, 21, 23
Кальба Мирослав 57
Камінський А. 61
Канада 61, 66, 67, 81
Капустянський Микола 78
“Карабас”, концтабір 10
Караганда, м. 10
Каратницький Остап 16, 17, 74, 75
Карачевський Осип 17, 21

- “Карбович”. *Див.* Стецько Ярослав
 Карлсбад, м. 27
 Карлсруе, м. 66
 Карпати, г. 24, 33
 Карпинець Ярослав (“Циган”) 24,
 29, 30, 32, 35, 37, 39, 51, 53
 Каунас, м. 23
 Качмарський Євген 35, 37, 40,
 43, 44, 49, 51, 53
 Кашуба Іван 62
 Кедрин Іван 35, 36
 Кельце, м. 50
 Київ, м. 8, 12, 13, 24, 33
 Кичера, г. 17
 Кладочний Йосип, о. 52
 Клива, г. 17
 Клим Павло 76
 Климишин Микола 23, 24, 27,
 29, 30, 32-37, 39, 49, 50, 52,
 53, 55, 80
 Климів Іван (“Легенда”) 53
 Книш Зиновій 35, 38-40, 44, 46,
 48, 49
 Кобиловолоки, с. 11
 Коваль Віктор 12
 Козаківці, с. 10, 11
 Козачинський, р-н 9
 Колодзінський Михайло (“М. Буд-
 зяк”) 26
 Комітет допомоги українським
 політичним в’язням 52
 Комуністичний союз молоді За-
 хідної України 42
 Конектикут, штат 12
 Коновалець Євген 6, 27, 32, 78
 Конохів, с. 20, 22
 Кордюк Богдан 24, 81
 Косик Володимир 59
 Кособудзький, комісар 43, 45-47
 Коссак Зенон (“Тарнавський”)
 26, 27, 53, 75
 Коцюбинський Михайло 19
 Коцюмбас Володимир 43, 45, 49
 КПЗУ 30, 31, 42
 Кравців Богдан 21, 27
 Краків, м. 9, 11, 18, 24, 29, 30,
 32, 54-56, 58
 Краль Юзеф 11
 Красноярський, край 9- 11
 Крип’якевич Іван 31, 52
 Крохмалюк Мирослава 29
 Круковський Орест 16
 Крушельниця, с. 17
 Кубань 29
 Куйбіда Стефанія 30
 КУК, орг. 67
 Кук Василь 54-56, 59, 64, 68
 Кульчицький І. 14
 КУН 22
 Кундт Ернест 58
 Куспись Михайло (“Терен”) 53
 Куцан Андрій 67
 Куцан Орест 67
 Куцан Софія 67
 Кучерепа Іван, д-р 77
 Куявський Віцент 53
 Кюрі-Скловдовська, Марія 34
- Л**
 Лавочне, с. 23
 Лани, передмістя Стрия 8
 Лапичак 59
 ЛВУ 67
 Лебедь-Гнатківська Дарія 35,
 37, 39, 40
 Лебедь Микола 35, 37, 39, 40,
 51, 51-56, 61, 63
 Левицький Микола 29
 Левицький Олександр 18
 Левицький Осип 18
 Левицький Юрко 19
 “Легенда”. *Див.* Климів Іван
 Лемик Микола 31
 Лемківщина 66
 Ленкавський Степан 13, 21, 26,
 55, 56, 62, 78, 81
 Лефортовська, тюрма 10
 “Легуд”, аг. МГБ 65
 “Леман”, аг. МГБ 65
 Либохора, с. 17
 “Лис”. *Див.* Бандера Степан
 Лисоня, г. 12
 Литва 23
 “Лицар”. *Див.* Гасин Олекса
 “Ліппгольц Стефан”, аг. МГБ 65

“Літературні відомості” (“Wiadomości literackie”), часопис 40
“Літературно-науковий вісник” 21

Ліщинська Дарія 71
Лозинський Євген 11
Лондон, м. 21, 44, 45, 55, 61, 64, 66

Лопатнюк Василь 19

“Луг”, т-во 18, 20

Луньо Євген 50

Луциняк 51

Львів, м. 8, 9, 11, 14-25, 27, 29-31, 34, 37, 40, 42, 43, 47, 49-54, 57-59, 61-65, 68, 74, 75

Львівська, обл. 8, 10, 12, 17, 71, 72

Львівщина 9

Любинці, с. 72

Люблін, м. 34, 37

Любович Ярослав 25

Людвиківка, с. 17

М

М. П. *Див.* Посівнич Микола

Магура, г. 17

Маївський Дмитро (“Тарас”) 53

Майлов Алексей 31, 45

Макар Володимир 23, 24

Макарушка Ярослав 39, 43-45, 49

Маківка, г. 11, 17, 74

Малашук Роман 11, 29, 54, 78

“Малий”. *Див.* Бандера Степан

Малюца Іван (“Чорний”) 24, 27, 35, 37, 39, 40, 43-45, 49

Манзуренко Віталій 42

Марсель, м. 34

Матвієйко Мирон 63

“Матвій Гордон”. *Див.* Бандера Степан

Матла Зенон 64

Мацейко Григорій (“Гонта”) 33, 37

Машак Осип 19, 38, 43, 44, 49

Мельник Андрій, полк. 53, 55, 56, 59, 60, 69, 78

Мельник Григорій 19, 20, 24, 25

Мельник Кость 60

Мельниківці. *Див.* ОУН-м

“Мечник”. *Див.* Мудрик Степан
Мигаль Роман 32, 35, 37, 38, 39, 40, 43, 44, 45, 49

Миколаївський, р-н 10

Мирон Дмитро (“Орлик”) 26, 38, 55

Миськів Дмитро 83

“Митар”. *Див.* Бандера Богдан

Мірчук Петро 13, 21, 25-27, 30, 31, 33, 35, 38-41, 44, 45, 48, 49, 55, 62, 63

Мітринґа Іван (“Сергій Орелюк”, “Бирон”) 26, 32

Міттенвальд, м. 63

Мішкевич Степан 74

Могила Петро 18

“Молода Україна”, часопис 8

Монастирець, с. 24

Монтелюпіх, тюрма 11

“Мормон”. *Див.* Чайковський Данило

Мороз Ярослав 65

Мороз Володимир 13

“Мортек”. *Див.* Рак Яросла

Москва, м. 10, 11, 31, 48

Мудрий Василь 58

Мудрик Степан (“Мечник”) 61, 62, 65

Муравський Володимир 13

Мушинський 59, 60

Мшана, с. 17

Мюнхен, м. 13, 14, 16, 21, 32, 33, 39, 53, 63, 65-67, 69

Н

Науково-педагогічне товариство ім. Петра Могили 18

Науменко К. 31

“Нахтігаль”, батальйон 57

Нидза Осип 38

Николишин Осип (“Голота”) 28, 29

Ніаґара, водоспад 81

Німецькі, війська 57, 58

Німеччина 12, 13, 34, 57-60, 62, 63, 65, 67, 77

Німеччина, Західна 65, 66
Німці 56, 59
“Новий час”, часопис 40
Новицький Степан 17, 21, 75
Новиця, с. 19
НТШ 13, 25, 59
Нью-Йорк, м. 17, 21, 27, 33, 36,
40, 44, 55, 59, 61, 64

О

Олександр I, король 34
Ольга, княгиня 11
Ольжич Олег 59, 60
Онищук Євген 29, 60
ООН, ГА 64
Опарівська Ярослава. *Див.* Бан-
дера-Опарівська Ярослава
Опарівський Василь, о. 54, 66
Опарівські, родина 54, 59
“Орач”. *Див.* Стецько Ярослав
Організація вищих класів україн-
ських гімназій (ОВКУГ) 21
Організація. *Див.* ОУН
“Орелюк Сергій”. *Див.* Мітринґа
Іван
“Орлик”. *Див.* Мирон Дмитро
“Оса”. *Див.* Білас Василь
Освенцім, концтабір 9-11, 60
Осмолода, г. 24
“Основа”, т-во 18, 20
Осьмомисл Ярослав, князь 16
Оттава, м. 67
ОУН 6, 9-14, 17, 19, 21-29, 31-35,
38-50, 53-59, 61-64, 66, 68, 69
ОУН, БП 61
ОУН, ВЗ 64
ОУН, ВЗ II-ий 11, 56
ОУН-з 55, 61, 64
ОУН, ЗП 23
ОУН, ЗЧ 60, 61, 63-66, 68, 82
ОУН, ЗЧ, СБ 65
ОУН, КЕ 16, 17, 19, 23-25, 27-33,
37-40, 43, 53, 54
ОУН, КП 23, 27, 31, 33, 34, 36,
45, 63
ОУН-м 55
ОУН, Похідні Групи 12
ОУН, Провід 54-57, 60-62

ОУН, РП 55, 56
ОУН-р 55
ОУН-р, Похідні Групи 57
ОУН-СД 55
ОУН, Юнацтво 12
Охримович Василь 61, 63, 64
Охримович Володимир 75
Охримович Степан 17, 20-23,
71, 74, 75

П

Павенський Олександр, д-р 35,
37, 44
Падох Ярослав 17, 74, 75
Панченко О. 61, 64
Паньківський Кость, д-р 43
Париж, м. 59, 67
Парк Лавн, цвинтар 66
Пашкевич Олександр 38, 43,
44, 49
Пеленський Євген-Юліан (Юліан)
16, 17, 20, 70, 74, 75
Пеллет Джон 77
Переґійняк Григорій 51
Петлюра Симон 6
Петріна Ярослав 17
Перацький Броніслав 32, 34,
35, 36, 37, 38, 40, 47, 48
Північна Америка. *Див.* Амери-
ка, Північна
Підгайний Богдан 35, 37, 39,
43-45, 49, 51
Пісецький Гриць 25
Піщане, м. 55
“Пласт”, скаутська орг. 12, 13,
15-18
Подебради, м. 18
Подкульський Шашек 11
Познань, м. 50
“Полонія” (“Polonia”), часопис 42
Польська, держава. *Див.* Польща
Польські, фольксдойчі 9, 11
Польща 9, 10, 22, 24, 27-29, 33,
34, 36, 41-43, 48, 50, 56, 65-67
Поляки 10, 12, 25, 29, 40, 43
Попадя, г. 17, 24
Попелі, с. 12
Попель Степан. *Див.* Бандера
Степан

Посемкевич (Посемкевіч) Владислав 35, 36, 38
Посівнич Микола 13-17, 19-21, 26, 27, 29, 33, 36, 40, 44, 47, 48, 51, 52, 56, 62, 63, 68
Поточняк Михайло 17, 74, 75
Прага, м. 23, 24, 27, 65
Прахтель-Морав'янський, прокурор 44
“Праця”, газета 32
Прокоп Мирослав 63
“Просвіта”, т-во 10, 11, 15, 18, 20, 25, 31
“Просто з мосту” (“Prosto z mostu”), часопис 41
Прушинський Ксаверій 40
ПУН 23, 56

Р

Равлик Іван 19, 43, 45, 49, 53, 55
Рак Богдан 70
Рак Ярослав (“Мортек”) 15-17, 23, 35, 37, 40, 74, 75
Рачун Семен 43, 44, 49
Ребет Лев 33, 39, 53, 63, 64, 76
Ребет Дарія 61, 63, 78
Ревера Б. 24
Рибчук Богдан 11
Рим, м. 55
Ришоти, станція 10
“Рідна школа”, т-во 18, 31
Річпосполита, Друга 34
“Роботник” (“Robotnik”), газета 39
“Розбудова нації”, часопис 30
“Роланд”, батальйон 57
Росія 9
Роттердам, м. 78
Руденський Роман 14
Рудницький Казимир 35
Рудницький Ярослав 16, 17
Румунія 23

С

“С.А.С”. Див. Бандера Степан
Савчинський Остап 17
Савчук Б. 25

Саксенгаузен (Саксенгавзен), концтабір 59, 60
Сватко Ярослав 64
“Свенти Кшиж” (“Святий Хрест”), тюрма 50, 51
Свенціцька Віра 38, 43-45, 49
“Свобода”, часопис 42, 43
Сеник Омелян 56
Сеника, архів 34
Сенишин Лев 17
Сеньків Роман 32, 43-45, 49
Сибір 9
Сибірські, концтабори 60
Сивуля, г. 17
Симбірськ, м. Див. Ульяновськ, м. Сілець, с. 12
“Сільський господар” 20
“Сірий”. Див. Бандера Степан
Січові Стрільці. Див. УСС
СКВУ 67
Сколівський, р-н 17
Словаччина 55
“Слово”, друкарня 25
Сокаль, м. 53
Сокальщина 53
“Сокіл” 20
Сондей Іван 18
Сост, м. 77
Союз Українських Політв'язнів 55
Союз української націоналістичної молоді (СУНМ) 21
Спаськ, м. 10
Спаський, концтабір 10
Спіскова, г. 17
Спольський Ярослав (“Бір”) 16, 17, 28, 39, 43-45, 49
СРСР, Див. СССР
СССР 31, 57, 63, 66, 67
Сталін Йосип 57
Станиславів, м. Див. Івано-Франківськ, м.
Старий Угринів, с. 8-13, 15, 18-20
Старосамбірський, р-н 10
Старосольський Володимир, д-р 43
Старух Ярослав 24, 26
Стафінський, суд. засід. 44

Стахів Володимир 57, 63
Сташинський Богдан 66
Стельмащук Володимир 65
“Степанко”. *Див.* Бандера Степан
Стефаник Василь 24
Стефанишин Микола 8, 9, 11
Стефанів Іван 17
Стецько Ярослав (“Орач”, “Бере-
зовський”, “Карбович”) 19,
22, 25-27, 43, 49, 55, 58, 61,
62, 64, 78, 81

Стільське, с. 10
Стрий, м. 8, 10-17, 21, 23, 76
Стрийський, пов. 24
Стрийський, р-н 71, 72
Стрийщина 24, 25
“Стрийщина”, т-во 12
Студене, с. 23
СУЗ 31, 32
“Сук”. *Див.* Гасин Олекса
СУМ 67
“Сурма”, часопис 23, 24, 28
СУСК 67
СУСОП 66
Сухобузинський р-н 9
Сухобузіно, смт. 9
Сушко Василь 80
Східна Україна. *Див.* Україна,
Східна
Сціборський Микола 49
США 12, 13, 62
Сянок, м. 66, 67

Т

Танчаківська Галина 30
“Тарас”. *Див.* Маївський Дмитро
“Тарнавський”. *Див.* Коссак Зенон
Теребовлянський, р-н 11
“Терен”. *Див.* Куспісь Михайло
Тернопіль, м. 40, 56, 64
Тернопільська, обл. 11, 60
Тершів, с. 10
“Тесляр В.”. *Див.* Бандера Степан
Тешин (Cieszyn), м. 23, 24
Тимчіїв, родина 6
Тимчій Володимир 55, 76
Тинька, суд. радник 45
Товариство прихильників освіти
18

Товариство самопомочі студен-
тів Львівської політехніки 18
Торонто, м. 23, 24, 27, 29, 32-37,
50, 54, 55, 61, 66, 67
Тростянець, с. 8, 11
Турковичі, с. 66
Турковський Василь 55
ТУСМ 67
Тчев, м. 23
Тюшка Осип 16-19, 74, 75

У

УВО 6, 8, 13, 14, 21, 24, 44, 46
УГА 8, 66
УГВР 61
УГВР, ЗП 63, 64
УГКЦ 8, 54, 66
Угринів, с. *Див.* Старий Угринів, с.
УДП 58
Україна 6-11, 13, 22, 24, 27, 29,
31, 38, 40-42, 44, 45, 48, 52, 54,
55, 57-61, 63, 64, 65, 68, 82
Україна, Західна 13, 21, 25, 31,
33, 40, 42
Україна, південно-східна 12
Україна, радянська 32
Україна, східна 12, 31, 32, 42
Українська, армія 57
Українська, держава 27, 46, 47,
56, 57
Українське, населення. *Див.*
Українці
“Українське слово”, часопис 42,
49
Український, народ. *Див.* Україн-
ці
“Український націоналіст”, ча-
сопис 42
Українські, землі 26, 54, 56
Українська Національна Рада 8
Українці 6, 9, 22, 25, 26, 28, 29,
31-33, 36, 38, 40-42, 44, 45,
47, 49, 56-60, 66, 67, 69
Ульяновськ, м. 12
УНР 6
УПА 10, 19, 24, 33, 50, 64, 68
УРСР 64
УСС 12, 17

УССД 26, 55
УЦІС 67

Ф

Федак Анна-Дарія 43, 45, 49
Федорів Т. 13
Федорій Марія. *Див.* Бандера-
Федорій Марія
Феник Осип 43, 45, 49
Філадельфія, м. 13
Франко Іван 13
Франція 34, 60, 61
Фюль, Др. 58

Х

Херсон, м. 12, 60
Херсонщина 12
Холмщина 29
Хом'як Ірина 38
Хорватські, усташі 34
Хрущ П., о. 54

Ц

Цар Михайло 32, 43
“Циган”. *Див.* Карпинець Ярос-
лав

Ч

Чайківська Олена 38
Чайковський (Чайківський) Да-
нило (“Мормон”) 13, 21, 66
Чарторійська Людмила 11
Чарторійський, о. 11
“Час”, друкарня 25
Чемеринська Ольга 30
“Червона Калина”, в-во 36
“Червона Калина”, загін 17, 18,
74, 75
Чеховський Еміліян, комісар
23, 33
Чехо-Словаччина (Чехословач-
чина) 18, 23, 27, 65
Чехут Богдан 17, 74-76
Чорна Рома 38
Чорний Ліс, ліс 12
“Чорний”, орг.реф.. *Див.* Малю-
ца Іван

Чорній Яків 35, 37, 40
Чорноріцький верх, г. 24

Ш

Шанковський Лев 22
Шафар Т. 35
Шевченко Тарас 13, 42
Шевчук Степан, адв. 44
Шелепін Олександр 66
Шептицький Андрей, митропо-
лит 54
Шкраб'юк П. 52
Шлапак Ярослав 35
“Шлях Перемоги”, часопис 66
Штарнбегське, о. 65
Штикало Дмитро 13, 21
Штуль-Жданович Олег 60
Шуликово, с. 9
Шухевич Роман 25, 38, 43, 45,
49, 53, 55, 56, 61
Шухевич Степан, д-р 43-45, 58

Щ

Щуровський Роман 74, 75

Ю

Югославія 34
Юзефський, воєвода 45, 47
“Юнак”, часопис 30
“Юнацтво”, підп. в-ня 30
Юрись Р. 35
Ющенко Віктор, Президент
України 11

Я

Яворів, м. 31
Яворівщина 50
Яворова, г. 17
Яйце, г. 17
Янів Володимир 27, 43, 49, 75
Янів Степан 17
Яньо-Крук Богдан 81
Ярій Ріко 56
Яримович Іван, адв. 44
Яримович Роман 17
“Ярич”. *Див.* Бандера Степан
Ярош Іван 43, 45, 49

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ТА АБРЕВІАТУР

АК – Армія Крайова
АЦДВР – Архів Центру досліджень визвольного руху
в-ва – видавництва
ВЗ – Великий збір
ВЗУН – Великий Збір Українських Націоналістів
ГС – Генеральний секретаріат
ГУДМ – Група Української Державницької Молоді
ГУНМ – Група Української Національної Молоді
ГУР – Головна Українська Рада
Гестапо – політична поліція нацистської Німеччини
ГПУ – Главное політическое управління
ДАЛО – Державний архів Львівської області
ДУН – Дружини Українських Націоналістів
ЗОУЗ – Західні окраїнні українські землі
ЗП – Закордонне Преставництво
ЗУЗ – Західні Українські Землі
ЗУНР – Західноукраїнська Народна Республіка
ЗЦ – Закордонний Центр
ЗЧ ОУН – Закордонні Частини ОУН
КГБ – Комітет Государственной Безопасности
КЕ – Крайова Екзикутива
Кн. – книга
КП – Крайовий Провідник
КУК – Конгрес Українців Канади
КУН – Конгрес Українських Націоналістів
КЦ – концентраційні табори
ЛВУ – Ліга Визволення України
м. ін. – між іншим
МВД – Міністерство Внутренніх Дел
МГБ – Міністерство Государственной Безопасности

н. пр. – на приклад
Н.Н. – невідомий
НАН – Національна академія наук
НВЗ – Надзвичайний Великий Збір
НКВД – Народний Комісаріат Внутренніх Дел
НПС – Націоналістична Пресова Служба
НТШ – Наукове Товариство ім. Шевченка
обл. – область
ОВКУГ – Організація Вищих Кляс Українських Гімназії
ОЕ – Окружна екзикутива
ОУН – Організація Українських Націоналістів
ОУН-з – ОУН-закордоном
ОУН-м – ОУН-мельниківців
ОУН-СД – ОУН-Самостійників Державників
ПЕ – Повітова екзикутива
ПЗУЗ – Північно Західні Українські Землі
ПЗЧ – Провід Закордонних частин
полк. – полковник
ПР – Політична Рада
проф. – професор
ПУН – Провід Українських Націоналістів
р. н. – року народження
р-н – район
РП – Революційний Провід
с. – село
СБ – Служба Безпеки
СВУ – Спілка Визволення України
СКВУ – Світовий Конгрес Вільних Українців
СССР – Союз Советських Соціалістических Республик
СУЗ – Східні Українські Землі
СУМ – Спілка Української Молоді

СУНМ – Союз Української Націоналістичної Молоді

СУСОП – Союз Українських Студентських Організацій Польщі

США – Сполучені Штати Америки

т. – том

т. д. – так далі

т. зв. – так званий

ТУСМ – Товариство української студіюючої молоді

УВО – Українська Військова Організація

УГА – Українська Галицька Армія

УГВР – Українська Головна Визвольна Рада

УГКЦ – Українська Греко-Католицька Церква

УДП – Українське Державне Правління

УНР – Українська Народна Республіка

УНР – Українська Національна Рада

УПА – Українська Повстанська Армія

УСС – Українські Січові Стрільці

УССД – Українська Самостійна Соборна Держава

УЦІС – Українська Центральна Інформаційна Служба

ЦДІАУЛ – Центральний державний історичний архів України у місті Львові

СПИСОК ФОТОІЛЮСТРАЦІЙ

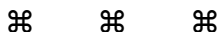
1. Степан Бандера..... 5
2. Стоять зліва направо: Ерденбергер Роман, Рак Богдан, Бандера Степан, Дармохвал Володимир, Ерденбергер Володимир, Пеленський Євген-Юліян..... 70
3. Бандера – пластун (праворуч) з невідомим..... 70
4. Родина Бандер в с. Воля Задеревацька Стрийського р-ну Львівської обл. (1933). Сидять: о. Андрій, Дарія Ліщинська (?), бабця Розалія; стоять: Марта, о. Федір Давидюк, Володимира, Богдан, Степан, Оксана..... 71
5. Пластуни під час виконання спортивних вправ. Степан Бандера стоїть третій зліва в шерензі. Окремо справа стоїть Степан Охримович..... 71
6. Степан Бандера з пластунами (перший справа) в с. Любинці Стрийського р-ну Львівської обл. 72
7. Степан Бандера в козацькому одязі..... 72
8. Степан Бандера (в другому ряді зліва 2-й) під час пластових мандрівок..... 73
9. Степан Бандера (сидить в першому ряді зліва 2-й) серед студентів Львівської Політехніки..... 73
10. Генеральна рада “Загону Червона Калина”. 21.X.1928, Академічний дім у Львові. Сидять зліва направо: Охримович Степан, Калинович Володимир, Ерденбергер Володимир, Пеленський Євген, Чехут Богдан, Грицак Осип, Ерденбергер Роман, Поточняк Михайло Стоять: Тюшка Осип, НН., Каратницький Остап, Бандера Степан, Гошовський Юліян, Рак Ярослав, Падох Ярослав, Щуровський Роман..... 74

11. Пластуни куреня “Загону Червона Калина” при упорядкуванні цвинтаря на г. Маківка (1930). Зліва направо: Охримович Степан, Мішкевич Степан, Бандера Степан, Поточняк Михайло, НН.....	74
12. Генеральна рада “Загону Червона Калина” (1929) в Академічному домі у Львові. Стоять зліва направо: Поточняк Михайло, НН., Грицак Осип, Ерденбергер Роман, Рак Ярослав, Падох Ярослав, Тюшка Осип, Пеленський Євген-Юліян, Ерденбергер Володимир, Новицький Степан, Каратницький Остап, Бандера Степан, Охримович Степан. Сидять: Чехут Богдан, Щуровський Роман.....	75
13. Другий студентський конгрес у Львові (1932). Зліва в першому ряду: четвертий – Ростислав Волошин, п’ятий – Коссак Зенон, дев’ятий – Янів Володимир, дванадцятий – Охримович Володимир, сімнадцятий – Бандера Степан.....	75
14. Стоять: зліва Тимчій Володимир, справа – Бандера Степан; сидить зліва: 2-й – Ребет Лев, 3-й – Бутковський (?), 4-й – Володимир Дармохвал; інші особи невідомі.....	76
15. Зліва направо: Клим Павло, Чехут Богдан, Бандера Степан (1.II.1931).....	76
16. Андрій Бандера, Степан Бандера, Леся Бандера.....	77
17. Депутат канадського парламенту Джон Пеллет, Степан Бандера, д-р Іван Кучерепа (м. Сост, Німеччина, 27.11.1958 р.).....	77
18. Урочистості з нагоди 20-х роковин смерті Євгена Коновальця, Роттердам, 1958 р. У першому ряду зліва направо: Дарія Ребет, НН, Роман Малащук, Степан Ленкавський, Степан Бандера, Андрій Мельник, Микола Капустянський.....	78
19. Зліва направо: Ярослав Стецько, Степан Бандера, Леся Бандера, Григорій Васькович.....	78
20. Зліва направо: Ярослава Бандера, Андрій Бандера, Степан Бандера, Леся Бандера.....	79
21. Степан Бандера (зліва 4-й) під час відпочинку.....	79
22. Леся Бандера, Василь Сушко, Андрій Бандера, Степан Бандера.....	80
23. Микола Климишин, Леся Бандера, Степан Бандера, Андрій Бандера.....	80
24. Зліва направо: Степан Бандера, Богдан Яньо-Крук, Степан Ленкавський, Федір Вовк, Степан Галамай. Водоспад Ніаґара, Канада, 1955 р.....	81
25. Зліва направо: Ярослав Стецько, Богдан Кордюк, Василь Барка, Степан Бандера; сидить Степан Ленкавський.....	81
26. Степан Бандера (стоїть зліва 4-й) серед кур’єрів ЗЧ ОУН...	82
27. Степан Бандера вітає кур’єрів ЗЧ ОУН, яких відправляли в Україну.....	82
28. Леся Бандера, Ярослава Бандера, Степан Бандера, Дмитро Миськів.....	83
29. Степан Бандера, Дмитро Миськів.....	83
30. Степан Бандера – гімназист.....	84
31. Степан Бандера – студент.....	84
32. Степан Бандера, сер. 1940-х рр.....	84
33. Степан Бандера, кін. 1940-х рр.....	84

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОДИНА	8
ДИТИНСТВО. ГІМНАЗІЯ. ПЛАСТ	13
НАВЧАННЯ В ЛЬВІВСЬКІЙ ПОЛІТЕХНІЦІ	18
У ВИРІ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ	21
ВАРШАВСЬКИЙ ПРОЦЕС НАД БАНДЕРОЮ І ТОВАРИШАМИ	34
ЛЬВІВСЬКИЙ ПРОЦЕС НАД БАНДЕРОЮ І ТОВАРИШАМИ	43
В'ЯЗЕНЬ ПОЛЬСЬКИХ ТЮРЕМ	50
ПРОВІДНИК РЕВОЛЮЦІЙНОГО ПРОВодУ ОУН	53
ПОЛІТВ'ЯЗЕНЬ НІМЕЦЬКИХ ТЮРЕМ І КОНЦТАБОРІВ	58
ПРОВІДНИК ЗЧ ОУН	60
АТЕНТАТИ МГБ-КГБ	64
ДОЛЯ РОДИНИ	66
ВИСНОВКИ	68
Фотоілюстрації	70
Показчик	85
Список скорочень та аббревіатур	94
Список фотоілюстрацій	95
Інформаційні сторінки видавництва "Літопис УПА"	98

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Літопис УПА – це серійне книжкове видання. Його завдання – опублікувати, з дотриманням джерельної точності, документи й матеріали до історії УПА, а також стимулювати й видавати праці про діяльність УПА та історію України того періоду взагалі. Кожний том або група томів Літопису присвячені окремим темам і мають назву. Частина томів охоплює історію УПА за певний період на більших територіях, як, наприклад, на Волині, в Галичині, на українських землях під Польщею тощо. Кожна з цих територій може мати два-три, а то й більше томів. Додаткова серія книжок буде присвячена загальним темам, або збірникам спогадів, праць, або може бути книжкою одного автора на якусь тему. Збірники появляються не періодично, а в залежності від підготовки й опрацювання наступного тому. Нумерація книжок Літопису може йти інакше, ніж за оголошеним територіальним планом чи хронологією подій. Документи передруковуються з дотриманням джерельної точності, зі збереженням загальної форми оригіналу. Конечні виправлення чи відтворення пошкоджених місць відзначаються квадратними дужками або – де потрібно – пояснені в примітках. Так само від-значаються додані редакцією слова, пояснення чи заголовки в тексті. Інші підпільні матеріали – мемуари, меморандуми, публіцистика тощо – передруковуються без пропусків, проте мовні й правописні виправлення детально не відзначаються, хіба в особливих випадках. Як правило, передруки беруться з оригіналів, але при відсутності оригіналу до уваги береться найвірогідніша копія чи передрук. В усіх випадках точно подається джерело, а у випадку передрукованих архівних матеріалів – теж місце збереження даного матеріалу. Кожний том має довідник осіб та місцевостей і словник неясних слів, скорочень та маловживаних чи незрозумілих слів.

LITOPYS UPA – CHRONICLE OF THE UKRAINIAN INSURGENT ARMY

Litopys UPA is a series of books, produced with the aim of publishing source documents and materials relating to the history of the UPA, as well as stimulating and publishing works about the activities of the UPA and, in a more general way, the history of Ukraine of that period. Each volume or group of volumes of Litopys UPA is devoted to a specific theme and has a separate title. Some of the volumes deal with the history of the UPA in a given period of time or in a given region – for example, in Volyn', in Halychyna, in the regions of Ukraine held by Poland and so on. Two, three, or even more volumes may be devoted to general themes, to collections of memories, or to single books by individual authors dealing with particular questions. The appearance of Litopys UPA is not periodic, and depends on the pace at which successive volumes are compiled and prepared for print. The volumes may appear in an order other than indicated above, based on a territorial and chronological principle. In reprinting documents, we adhere strictly to their sources and preserve the general form, language and orthography of the originals. Places in the text where corrections have had to be made, or where the original documents have been damaged or had to be reconstituted, are designated with square brackets, or, if necessary, provided with explanatory footnotes. Words, explanations, or titles inside the texts that have been added by the editors are indicated in a similar manner. Other underground materials – memories, memoranda, works of publicists and the like – are also reprinted without omissions, but only in exceptional cases are linguistic and orthographic corrections indicated. Reprints are based on original texts. In cases where the original text is not available, the reprint is based on the most reliable copy of reprint. The sources of all materials used are clearly indicated and in the case of reprinted archival material, their present locations are also given. Each volume is provided with an index of names of persons and places and a glossary listing names that may not be clear, abbreviations and rarely-used or incomprehensible words.

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ

Серійне книжкове видання документів,
матеріалів і наукових праць до історії
Української Повстанської Армії

Досі появилися такі томи Літопису УПА основної серії:

Том 1. Волинь і Полісся: німецька окупація; книга перша: Початки УПА; документи і матеріали. Книга містить політичні й організаційні документи та матеріали до історії УПА на Волині та Поліссі. Третє, виправлене видання, 1989 р., 256 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 2. Волинь і Полісся: німецька окупація; книга друга. Книга містить підпільні документи і матеріали про бойові дії УПА на Волині й Поліссі. Друге, виправлене видання, 1985 р., 256 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Томи 3-4. Чорний ліс: видання команди Станіславівського тактичного відтинка УПА, 1947 – 1950 роки. Книга перша і друга. Книги містять меморіали, біографічні нариси й документи про дії відділів УПА Станіславівського ТВ УПА. Частина матеріалів – оповідання, новели й вірші.

Том 3, книга перша: 1947 – 1948. Друге, виправлене видання, 1987 р., 272 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 4, книга друга: 1948 – 1950 (продовження). Друге, виправлене видання, 1989 р., 288 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 5. Волинь і Полісся: німецька окупація; книга третя: спомини учасників. Книга містить спогади, рецензії і додаткові підпільні матеріали про дії УПА. Між мемуарами – повідомлення про договір про ненапад між ГК УПА й угорською армією. 1983 р., 312 стор., мапи, ілюстрації.

Том 6. УПА в світлі німецьких документів, 1942-1945; книга перша: 1942 – липень 1944. Книга містить аналізи, меморандуми, повідомлення, звіти, а також переклади українських документів для центральних політичних, військових і поліційних установ. 1983 р., 256 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Том 7. УПА в світлі німецьких документів; 1942-1945; книга друга: Серпень 1944-1945 (продовження шостого тому). 1983 р., 272 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Том 8. Українська Головна Визвольна Рада; документи, офіційні публікації, матеріали; книга перша: 1944-1945. Книга містить основні документи Першого Великого Збору УГВР, передрук органу Президії УГВР *Вісник* (ч. 4 (7), серпень 1945) і статті та

матеріяли з 1944-45 рр., які стосуються цілоти визвольного руху. 1980р., 320 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 9. Українська Головна Визвольна Рада; книга друга: 1946-1948. Книга містить видання УГВР *Самостійність і Бюро інформацій УГВР* та інші матеріяли. 1982 р., 520 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи, схеми.

Том 10. Українська Головна Визвольна Рада; книга третя: 1949-1952. Збірник містить документи, офіційні повідомлення, публікації й матеріяли УГВР в Україні, між ними *Бюро інформацій УГВР*, вип. 4-6 і 9. 1984 р., 424 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 11. Тернопільщина: список впадших героїв української революції в боротьбі з московсько-більшовицьким окупантом за час від 13 березня 1944 до 31 грудня 1948 року. Це підпільне видання містить біографії 725 осіб, які загинули на території Тернопільської округи. Крім того, подає нові дані про смерть близько 100 невідомих повстанців, які загинули на території округи. 1985 р., ХХХІІ – 248 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 12. Третя подільська воєнна округа УПА («Лисоня»): містить видані командою воєнної округи короткі описи боїв відділів УПА – «Лисоня» від листопада 1943 до серпня 1945 року, збірник підпільних пісень *Повстанський стяг* – виданий з приводу п'ятиріччя УПА, в 1947 році, – та інші документи й матеріяли групи УПА «Лисоня». 1989 р., 352 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 13. Перемищина – Перемиський курінь; книга перша: Денник відділу «Бурлаки» (Володимира Щигельського) – містить денник цього відділу («Ударники»-4, 94а) за час від жовтня 1946 до 24 жовтня 1947 року, ведений бунчужним «Буркуном», з епілогом Богдана Гука («Скали»). Книга має також різні документи сотні – списки вояків, господарські документи тощо. 1986 р., 370 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 14. Перемищина – Перемиський курінь; книга друга: Денники й документи – містить денники сотенного «Крилача» (Ярослава Коцьолка) з 1944 і 1947 років, продовжувані по його смерті сотенним «Бурлакою» (Володимиром Щигельським), денник сотні «Крилача» (ведений бунчужним «Орестом») і документи обох сотень. 1987 р., 262 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 15. Костянтин Гімбельрайх: Спогади командира відділу особливого призначення «УПА-Схід»; спогади. Автор – киянин – оповідає про свої переживання від вибуху війни 1941 року до «звільнення» з УПА і рейду на Захід в 1945 році: мобілізація до ЧА, німецький полон, окупований Київ, участь у підпіллі ОУНм, к-р вд. УПА (ОУНм) в Карпатах, старшинська школа УПА, мандрі по Поділлі й к-р вд. особливого призначення «УПА-Схід». 1987 р., 266 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 16. Підпільні журнали закерзонської України, 1945-1947. Збірник містить передруки таких підпільних журналів: *Тижневі вісті*, *Лисовик*, *Інформативні вісті*, *Інформатор* і *Перемога*. Всі числа цих журналів супроводяться англomовним резюме. Збірник має статтю про історію підпільної видавничої діяльності на Закарпатті та Акт оскарження О. Лебедович. 1987 р., 608 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 17. Англomовні видання українського підпілля, 1946-1947. Збірник містить передруки підпільних видань: *Нові Лідіце*, *Виселення єпископа Коциловського*, *Вибори в СРСР*, *Нова голодова катастрофа в Україні*, *Фашистське страшило*, *До братніх чеського і словацького народів*. 1988 р., 192 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 18. Карпатська група УПА «Говерля»; книга перша: Документи, звіти та офіційні публікації. Містить передрук підпільного видання командування групи *Шлях перемоги*, звіти команд тактичних відтинків УПА й звіти командирів відділів та підвідділів УПА, 24 ТВ УПА «Маківка». 1990 рік, 328 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 19. Карпатська група УПА «Говерля»; книга друга: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру. Включає збірку нарисів і споминів, друкованих у підпіллі. Майже всі спомини написані старшинами і вояками УПА ще на Україні або відразу після переходу на еміграцію. 1992, 357 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 20. Показчик до «Літопису УПА»; книга перша: 1-19 томи. Книга містить показчики псевдонімів, прізвищ, географічних назв, інституцій, поазбучні списки авторів та надрукованих матеріалів й інші дані про перших 19 томів «Літопису УПА». 1994, 528 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 21. УПА в світлі німецьких документів, 1941-1943; Книга третя: Червень 1941 – травень 1943. Книга містить звіти, меморандуми, а також переклади українських документів для центральних політичних і поліційних установ. 1991, 271 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 22. УПА в світлі польських документів; книга перша: Військовий Суд Оперативної Групи «Вісла». Містить вироки, звіти та кореспонденцію Військового суду Оперативної групи «Вісла» за період від травня до вересня 1947 р. 1992, 627 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 23. Медична опіка в УПА: документи, матеріали і спогади. Більша частина книги – це спомини санітарів, медиків, лікарів й інших працівників санітарної служби й Українського Червоного

Хреста (УЧХ). В книзі теж поміщені підпільні документи й біографії працівників УЧХ. 1992, 480 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 24. Ідея і чин: орган Проводу ОУН, 1942-1946. У цій книзі передруковано головний політично-інформативний журнал Проводу ОУН на Українських Землях, що видавався в роках 1942-1946. Журнал містить важливі інформації про боротьбу УПА, німецьку та російську окупаційну політику, розвиток української політичної думки. 1995, 592 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 25. Пісні УПА. Збірка пісень, тематично пов'язаних з боротьбою УПА. Збірник включає не тільки властиві пісні вояків УПА, але й укладені пізніше в тюрмах і концтаборах, чи уложені народом. Збірник містить тексти пісень, їх варіанти, мелодію і варіанти, а також дані про саму пісню, її авторів й оспівуваних у піснях героїв чи події. Збірник містить понад 600 пісень чи їх варіантів. 1997, ХХІУ+556 стор., тверда обкладинка, ноти.

Том 26. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. Книга четверта: Документи і спогади. Збірник містить протокол ВЗ УГВР, доповідь на цьому зборі й інші документи: вибір з листування президента УГВР Кирила Осьмака, переговори з польським підпіллям, Угорщиною й Румунією, слідчу справу Миколи та Петра Дужих й інші документи. У книзі також спогади членів УГВР й інших осіб про утворення та діяльність УГВР 2001, 658 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 27. Роман Петренко: За Україну, за її волю; спогади. Автор – волиняк – оповідає про свою діяльність від вибуху війни у 1939 до відходу на Захід у 1945. Спочатку автор був діячем ОУН Сарненської округи (від січня 1942 в підпіллі), згодом – шефом господарського відділу ШВО УПА «Заграва», від літа 1943 – ГВШ (потім КВШ УПА-Північ, командир Дм. Клячківський) і від літа 1944 – старшиною для особливих доручень при ГСЗС УГВР під керівництвом М. Лебеда. 1997, 279 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, мапи.

Том 28. Марія Савчин: Тисяча доріг; спомини. Автор оповідає про свої переживання від вибуху війни (від 1944 до 1953 – в підпіллі) до свого приходу на еміграцію у 1954. Від 1945 була дружиною В. Галаси, заступника пров. ОУН Закерзонського краю, від 1947 співробітника ГОСП в Карпатах, і від 1948 – пров. ОУН ПЗУЗ. Авторка перебувала разом з ним на Закерзонні, в Карпатах, на Волині а також – у тюрмі КГБ у Києві. 1995, 600 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 29. Іван Гарасимів («Палій»): 3 юнацьких мрій – у ряди УПА, це розповідь учасника підстаршинської школи УПА в Карпатах та ройового в сотні У-І (94), про його бойовий шлях в УПА

від осені 1943 до осені 1947 в Карпатах та на Лемківщині. Спогади дають цікаву картину із щоденного життя повстанців та їхніх командирів, як теж про важке становище українського населення на цих теренах. 1999, 336 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 30. Степан Хрін (Степан Стебельський): Кризь сміх заліза; спогади. Книга містить два спогади Степана Стебельського («Хріна»), к-ра ТВ УПА 24 «Маківка» – «Кризь сміх заліза», «Зимою в бункері» та спогади Олекси Конопадського («Острроверха») – «Спомини чотового УПА Острроверха». Автори оповідають про свої дії в УПА від 1944 до 1949 року на Лемківщині та Дрогобиччині. 2000, 552 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 31. УПА на Львівщині і Ярославщині. Спогади і документи вояків УПА ТВ «Розточчя», 1943 – 1947. Книга містить спогади «Сої», «Спартак», «Зенона Семеніва» та інших членів відділу УПА к-ра «Бриля». Також подаються оперативні звіти к-ра «Бриля» та к-ра «Гамалії» («Переяслави І» та «Переяслави ІІ») з Тактичного Відтинку УПА «Розточчя». 2000, 324 стор., тверда обкладинка, схеми, ілюстрації.

Том 32. Медична опіка в УПА: документи, матеріали і спогади. Книга друга. Велика частина книги – це спомини санітарів, медсестер, медиків, лікарів і інших працівників санітарної служби й Українського Червоного Хреста (УЧХ). 2001, 581 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 33. Тактичний Відтинок УПА 26-ий «Лемко»: Лемківщина і Перемищина (Документи і матеріали). Книга містить документи і матеріали, що відносяться до історії та діяльності відділів УПА ТВ-«Лемко» в рр. 1944-1947, оперативні звіти, накази інструкції та вказівки, рейди УПА, та документи Підстаршинської школи ім. полк. «Коника». 2001, 900 стор., тверда обкладинка, мапи, організаційні схеми, ілюстрації.

Том 34. Лемківщина і Перемищина – «Холодний Яр», «Бескид», «Верховина»: Політичні звіти. Книга містить організаційний розподіл підпільної мережі Лемківщини і Перемищини, кадрову обсаду підпільної сітки та політичні й інформативні звіти з терену за роки 1944-1947, 2001, 974 стор., тверда обкладинка, організаційні схеми, ілюстрації.

Том 35. Показчик до «Літопису УПА»; книга 2: томи 21-34, томи та 1-3 Нової Серії та томи 1-3 серії «Бібліотека». Книга містить показчики псевдонімів, прізвищ, географічних назв, інституцій, поазбучні списки авторів та надрукованих матеріалів й інші дані про томи «Літопису УПА» Основної та Нової Серій, як також книги «Повстанські могили» т.1 за ред. Євгена Місила. 2002 р., 870 стор., тв. обкладинка.

Том 36. «Книга полеглих членів ОУН і вояків УПА Львівщини». Книга містить взяті з радянських архівів короткі біографії членів ОУН і УПА, які загинули на Львівщині. 2002, 1058 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 37. Іван Лико, «На грані мрії і дійсності: спогади підпільника. 1945-1955». Книга містить спогади Івана Лика («Скади», «Богдана») – «На грані мрії і дійсності» та спогади Миколи Терефенка («Медведя») – «На грані двох світів». Автори оповідають про пережите ними в підпіллі на Лемківщині та в польських тюрмах. 2002 р., 644 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 38. Петро Й. Потічний, «Архітектура резистансу: криївки і бункри УПА в світлі радянських документів». Книга містить схеми та описи різних криївок УПА й заплілля, та перелік з'єднань Червоної Армії та Внутрішніх Військ НКВД, які були залучені до боротьби проти підпілля, зібраних в Архіві Внутрішніх військ Українського Округу за рр. 1944-1954, який знаходиться в Колекції ім. Петра Й. Потічного при Університеті Торонто. 2002, 430 стор., тверда обкладинка, схеми, ілюстрації.

Том 39. Тактичний відтинок УПА 28-й «Данилів»: Холмщина і Підляшшя. Документи і матеріяли. Містить огляди й документи про дії УПА на Холмщині й Підляшші в 1945 – 1948 роках. Між документами – звіти Холмського ТВ УПА, хроніки (денники) сотень УПА, звіти зі зустрічей представників УПА з представниками польського резистансу з ВіН-у («Вольносьць і Незавіслюсьць»), звіт із зустрічі з англійським кореспондентом, та інше. Більшість документів походить з Колекції Петра Й. Потічного при Університеті Торонто. 2003, 1058 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 40. Тактичний Відтинок УПА 27-й «Бастіон»: Любачівщина, Ярославщина, Томашівщина. Документи і матеріяли. Містить огляди й документи про дії УПА в 1945–1948 роках. Серед документів – звіти Команди Тактичного Відтинку, хроніки відділів куреня УПА «Месники», звіти й огляди керівництва II Округу ОУН «Батурич», господарські звіти тощо. Більшість документів походить з Колекції Петра Й. Потічного при Університеті Торонто. 2004, 600 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 41. Президент УГВР Кирило Осьмак. Книга містить документи та матеріяли про Президента УГВР Кирила Осьмака, його життя, наукову діяльність і смерть. 2004, 880 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 42. Петро Й. Потічний. Літопис УПА – Історія: Документи і Матеріали. Вояки УПА, які в 1947-1949 роках пробилися рейдом у Західню Європу, вважали своїм обов'язком залишити для історії та майбутніх поколінь пам'ять про визвольні змагання в часі Другої світової війни та після її закінчення. Це стало реальністю в 1974 р.,

коли було засновано видавництво “Літопис УПА”. Книга містить документи та матеріали про нелегкі будні становлення та діяльності видавництва “Літопис УПА” за 30-літній період існування, короткі біографії членів видавничого комітету, адміністрації видавництва, редакторів, авторів, упорядників і фундаторів томів. 2005, 658 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Томи 43-44. Боротьба з агентурою: Протоколи допитів Служби Безпеки ОУН в Тернопільщині. 1946-1948. Книги містять протоколи переслухань працівниками Служби Безпеки (СБ) ОУН Тернопільської області осіб, підозрілих у співпраці з органами державної безпеки СРСР. Матеріали походять з підпільного архіву, віднайденого у 2004 р. в селі Озерна Зборівського р-ну Тернопільської обл., завдяки с. п. Софрону Кутному. На їх базі можна вивчати організацію, обсяг та дії підпільних структур щонайменше в межах однієї області у 1946–1948 рр., коли тиск на підпілля радянських силових структур був надзвичайно потужний. Також матеріали протоколів яскраво відображають жорстокість, нелюдність та брутальність радянських репресивних органів, які шляхом терору та насилля снували павутину імперії зла на теренах Західної України.

Том 43, книга 1: В першій книзі поміщено 85 з 193 наявних протоколів допитів, що охоплюють 13 районів Тернопільщини, зокрема: Бережанський, Білобожницький, Борщівський, Бучацький, Велико-бірківський, Великоглибочоцький, Великодедеркальський, Виш-нівецький, Заліщицький, Залозецький, Збаразький і Зборівський райони. 2006, 1332 стор., тверда обкладинка, ілюстрації, схеми.

Том 44, книга 2: Книга є продовженням 43 тому та містить подальших 108 протоколів переслухань СБ ОУН, зокрема, з теренів таких районів, як: Золотопотіцький, Золотниківський, Козів-ський, Козлівський, Коропецький, Кременецький, Ланівецький, Микулинецький, Новосільський, Підволочиський, Підгаєцький, Почаївський, Пробіжнянський, Скала-Подільський, Скалатський, Теребовлянський, Товстецький, Чортківський, Шумський, як теж з Рогатинського району Станіславівської області. Тут також поміщені Протоколи ГОС-у, Протоколи смерті, Лист підпільників на Далекий Схід, Протокол однієї події, список функціонерів МВД і МГБ, та список слідчих СБ. Вступна стаття до обох книг поміщена в т. 43. 2006, 1288 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Том 45. Генерал Роман Шухевич – “Тарас Чупринка” Головний Командир УПА. Книга містить спогади про ген. Романа Шухевича–Тараса Чупринку, його життя, підпільну діяльність і смерть. 2006, 572 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Томи 46. Боротьба з агентурою: Протоколи допитів Служби Безпеки ОУН в Тернопільщині. 1946-1948. Книга 3. Книга є важливим доповненням і продовженням тт. 43-44 та містить протоколи

переслухань СБ ОУН з 5-ти районів Тернопільської обл., зокрема: Великодедеркальського, Вишнівецького, Збаразького, Золотниківського та Кременецького. Документи походять з повстанських архівів, віднайдених в околицях сіл Пліхів, Крас-нопуща Бережанського р-ну та Петриків Тернопільського р-ну. 2007, 896 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

У новій серії, т. зв. Київській, у співпраці з Інститутом української археографії та джерелознавства Національної Академії Наук України Державним комітетом архівів України та Центральним державним архівом громадських об'єднань (ЦДАГО) України появились такі томи «Літопису УПА»:

1. Видання Головного Командування УПА. Книга містить такі видання: *До зброї*, № 16, 1943, *Повстанець*, № 1-6, 1944-1945, *Український перець*, № 1-3, 1943-1945 та *Бойовий правильник піхоти*. Київ – Торонто, 1995, 482 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

2. Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943 – 1944. Документи і матеріяли. Книга містить документи Головної Команди УПА-Північ та документи Військових Округ «Заграва», «Богун», «Турів» та «Тютюнник». Київ – Торонто, 1999, 724 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. Збірник містить найповніше зібрання документів ЦК КП(б)У – постанови з'їздів, пленумів політбюро, оргбюро, секретаріату, які супроводжуються інформативними записками, повідомленнями та довідками. У книзі також представлені листи, стенограми засідань та виступів членів ЦК КП(б)У. Київ-Торонто, 2001, 652 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

4. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ (1943–1959). кн. 1, (1943–1945). У книзі зібрані документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського національно–визвольного руху протягом 1943–1945 рр. Усі подані матеріяли мають інформаційно–звітний характер. Київ–Торонто, 2002, 597 стор., тверда обкладинка.

5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга друга: 1946–1947. У книзі зібрані документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського національно–визвольного руху протягом 1946–1947 рр. Усі подані матеріяли мають інформаційно–звітний характер. Київ–Торонто, 2002, 574 стор., тверда обкладинка.

6. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга третя: 1948. У книзі зібрані документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського національно-визвольного руху протягом 1948 р. Усі подані матеріали мають інформаційно-звітний характер. Київ–Торонто, 2003, 523 стор., тверда обкладинка.

7. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС–МВС, МДБ–КДБ. (1943–1959). Книга четверта: 1949–1959. У книзі зібрані документи з історії боротьби сталінського режиму проти українського національно-визвольного руху протягом 1949–1959 рр. Усі подані матеріали мають інформаційно-звітний характер. Київ–Торонто, 2003, 716 стор., тверда обкладинка.

8. Волинь, Полісся, Поділля: УПА та Запілля 1944-1946. Документи і матеріали. Збірник містить документи керівництва УПА–Північ і УПА – Південь, Краєвого проводу ОУН ПЗУЗ і НВРО та груп (Воєнних Округ) «Заграва», «Богун», «Тютюнник» і з'єднань груп «33» (ПЗК «Москва»), «44» (ПСК «Одеса»). Київ–Торонто, 2006, 1620 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

9. Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944-1945. Книга містить архівні документи з переслухань радянськими репресивними органами таких осіб, як: Михайло Степаняк, Євген Басюк, Мирослав Гайдук, Ярослав Білинський, Артемізія Галицька, Олександр Луцький, Юрій Стелямашук, Петро Дужий, Микола Дужий, Володимир Павлик, Омелян Польовий, Федір Воробець, Дмитро Вітовський, Василь Левкович. Київ–Торонто, 2007, 912 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

10. Життя і боротьба генерала “Тараса Чупринки” (1907–1950). Документи і матеріали У книзі зібрані документи та матеріали за 1907–2005 рр., які характеризують основні віхи життя і діяльності керівника українського визвольного-революційного руху в 1943–1950 рр. ген. Романа Шухевича (“Тараса Чупринки”) та присвячені його пам'яті. Поряд з документами Галузевого державного архіву СБ України до збірника увійшли документи Державного історичного архіву України у Львові і, частково, – ЦДАВО України, а також матеріали, які публікувалися в “Літописі Української Повстанської Армії” (Торонто) та в інших виданнях. Київ–Торонто, 2007, 832 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

11. Мережа ОУН(б) і запілля УПА на території ВО “Заграва”, “Турів”, “Богун” (серпень 1942 – грудень 1943 рр.) До книги увійшли 353 раніше не опублікованих документи з різних територіальних

осередків ОУН(б) і заплля УПА на Волині й Південному Поліссі за серпень 1942 – грудень 1943 рр., які відображають діловодство КП, округ, районів ОУН(б) на ПЗУЗ (серпень 1942 – вересень 1943 рр.), а також округ, надрайонів, районів, кушців, підрайонів і станиць заплля УПА на ПЗУЗ (вересень – грудень 1943 р.). Київ–Торонто, 2007, 848 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

Готуються до друку томи НС:

Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підплля: протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1946–1952. Книга 2.

Воєнна Округа УПА «Буг» 1944-1948. Документи і матеріали. Збірник, який вийде в 2-х томах, міститиме документи керівництва і окремих підрозділів ВО та пресові видання УПА, теренові керівні і звітно-інформативні документи ОУН.

Серія «Літопис УПА» – Бібліотека

1. Юрій Ступницький. Спогади про пережите. Автор – волиняк – оповідає про свою родину та переживання від юнацьких років (кінець 30-х) до виходу з ув'язнення в середині 50-х років. Автор є сином начальника штабу УПА полк. Леоніда Ступницького, разом з яким у 1943 р. пішов до УПА, де навчався у старшинській школі «Дружинники». Після арешту в 1944 р. поневірявся по тюрмах і таборах Радянського Союзу. Київ, 2000, 128 стор., м'яка обкладинка, мапи, ілюстрації.

2. Володимир В'ятрович. Рейди УПА теренами Чехословаччини. Монографію присвячено одному з маловідомих аспектів історії українського національно-визвольного руху 1940-1950 років – рейдам УПА чехословацькими теренами. Обрана тема дозволяє авторові показати розмах національно-визвольної боротьби в Україні, її вплив на події у післявоєнній Європі, без чого неможливе правильне і об'єктивне тлумачення суспільних процесів того часу. Львів, 2001, 208 стор., м'яка обкладинка, мапи, ілюстрації.

3. Ярослав Грицай – «Чорнота», Параскевія Грицай. А рани не гоїлися: Спомини «Чорноти». У книзі описані спогади чотового командира УПА «Чорноти» про події, що відбувалися в 1943-1945 роках на Закерзонні, та про його страдницьке життя в більшовицьких тюрмах і концтаборах Сибіру. Мемуари підготовлені до друку дружиною автора Параскою Грицай (з дому Ротко), яка протягом довгих років відтворювала розповіді свого чоловіка, уточнювала, доповнювала та систематизувала їх. Львів, 2001, 332 стор., тверда обкладинка, ілюстрації.

4. Спогади вояків УПА та учасників збройного підпілля Львівщини і Любачівщини. Книга містить спогади Василя Левковича (“Вороного”), його дружини Ярослави, сотенного Миколи Тарабана (“Тучі”), вояків УПА Івана Філя (“Шеремети”), Івана Василевського–Путко (“Вуса”), оргмоба Костя Міхалика (“Думи”) та зв’язкової Катерини Когут–Лялюк (“Грізної”). В книзі подана коротка згадка про Якова І. Чорнія (“Кулю”, “Мушку”, “Ударника”), командира Перемиської 6 ВО УПА, авторства Федора Лопадчака. Львів, 2003, 448 стор., тверда палітурка в суперобкладинці, ілюстрації.

5. Мирослав Горбаль. Довідник-пошуківець. Реєстр осіб, пов’язаних з визвольною боротьбою на теренах Львівщини (без Дрогобиччини). 1944-1947 (за архівними документами). Книга є підсумком опрацювання архівних документів з фондів Державного архіву Львівської області за 1944-1947 роки. Ці документи мають інформаційно-звітний характер (також плани заходів, стенограми нарад, протоколи засідань та допитів, підпільні документи, прокурорські аналізи, агентурні справи тощо) й викривають суть боротьби комуністичного режиму проти національно-визвольного руху на вказаних теренах. У довіднику подані ключові ідентифікаційні дані про осіб, які були пов’язані з тим рухом, та джерела інформації цих даних. Львів, 2003, 416 стор., м’яка палітурка.

6. Мирослав Горбаль. Довідник-пошуківець. Реєстр осіб, пов’язаних з визвольною боротьбою на теренах Дрогобиччини. 1939-1950 (за архівними документами). У цій праці зібрана трагічна інформація про особи та події, що, безпосередньо чи опосередковано, у позитивному чи негативному плані, були пов’язані з визвольною боротьбою на території тодішньої Дрогобицької області в 1939–50 роках. Основна інформація – результат опрацювання документів архівних справ Державного архіву Львівської області (ДАЛО) та інших архівів, а також видань, публікацій і машинописів з цієї тематики; дописів, свідчень, спогадів та листів. Львів, 2005, 1312 стор., ілюстрації, тверда палітурка.

7. Володимир Ковальчук. Діяльність ОУН (б) та Запілля УПА на Волині та південному Поліссі (1941-1944 рр.). В книзі досліджується інформативний потенціал джерел з історії діяльності мережі ОУН і запілля УПА на ПЗУЗ. Обговорюється формування первісної джерельної бази, особливості фондоутворення, діловодство, проводиться класифікація документального масиву джерел та з’ясовуються особливості діяльності референтур ОУН(б) і запілля УПА. Львів, 2006, 512 стор., тверда палітурка.

8. Онишко Леся. «Нам сонце всміхалось крізь ржавії грати». Катерина Зарицька в українському національно-визвольному русі. В даній монографії на основі архівних документів та матеріалів, спогадів учасників подій досліджено етапи становлення світогляду

Катерини Зарицької, її участь в формуванні Українського Червоного Хреста; діяльність в референтурі пропаганди ОУН (б) та налагодження зв'язків головнокомандувача УПА Романа Шухевича; показано її життєвий шлях в тюрмах і таборах ССРСР, а потім на волі. Львів, 2007, 928 стор., тверда палітурка, суперобкладинка, ілюстрації.

9. Коханська Галина. З Україною у серці. Спомини. Дані спомини присвячені історії національно-визвольного руху на Волині 1930-1950 рр. Вони відображають діяльність польського окупаційного режиму та більшовицькі репресії 1939-1941 рр. Авторка детально розповідає про свій вступ в ряди ОУН, проходження вишколів, свою діяльність в Колківській республіці УПА у відділі розвідки. Окремий розділ споминів присвячений ув'язненню в комуністичних таборах. Львів, 2008, 400 стор., тверда палітурка, суперобкладинка, ілюстрації.

Серія «Події і люди»

1. Посівнич Микола. Нескорений командир. У нарисі висвітлюється життєвий шлях провідного члена ОУН та Головного командира УПА Романа Шухевича, незламного лідера національно-визвольної боротьби українського народу. Торонто-Львів, Видання 2-е, доповнене. 2008, 80 стор., ілюстрації.

2. Осьмак Наталка. Кирило Осьмак – нескорений Президент УГВР. Пропоноване дослідження рокує на основі архівних документів і матеріалів невідомі сторінки життя і діяльності одного з чільних керівників українського визвольного руху 1940-х років. – Торонто-Львів, 2008, 128 стор., ілюстрації.

3. Посівнич Микола. Степан Бандера. Життя присвячене свободі. Пропоноване дослідження присвячене життю та діяльності Провідника ОУН та ЗЧ ОУН Степана Бандери в 1920–1959 рр. На основі спогадів та документів у книзі висвітлено боротьбу і роль ОУН і ЗЧ ОУН та її лідера у тогочасних суспільно-політичних процесах. Крім того, тут читач зможе довідатися про родинне, шкільне, студентське оточення, в якому формувалася особистість майбутнього Голови проводу ОУН та ЗЧ ОУН. Торонто-Львів, 2008, 112 стор., ілюстрації.

“ЛІТОПИС УПА” В МЕРЕЖІ INTERNET

Заходами Адміністрації видавництва “Літопис УПА” детальну інформацію українською та англійською мовами про видання та споріднені матеріали можна знайти в мережі Internet за адресою:

<http://www.litopysupa.com>

Ця інформація складається з чотирьох груп.

1. Вступ до серій (*Introduction to the Series*), який дає загальні інформації про “Літопис УПА” та цілі видавництва.

2. Інформації про замовлення (*Ordering information*), які дають короткі інформації про кожний том серій та як їх замовляти.

3. Книги “Літопис УПА” (*Litopys UPA volumes*), де про кожний том подається не тільки повна бібліографічна інформація (титульна сторінка, дата і місце публікації, число ISBN, ціна та редактор книги), але також повний текст вступної статті та резюме матеріалів тому. Текст ілюстрований знімками, які знаходяться в книзі.

4. Споріднені матеріали (*Related Materials*). У цій групі подані публікації інших видавництв, що відносяться до теми УПА та збройного підпілля в Україні.

Аналогічну інформацію англійською мовою можна знайти також на web-сторінці за адресою:

<http://www.infoukes.com/commercial/litopys-upa/index.html>

*Про подальші інформації можна звертатися на адресу
Адміністрації:*

— Микола Кулик — **mykola.kulyk@litopysupa.com**

або Редакції:

— Петро Й. Потічний — **potichp@sympatico.ca**

Адміністрація в Україні — **litopys@bs.lviv.ua**

Будемо вдячні за відгуки читачів на наше видання.

Пишіть на подані адреси або також на

www.litopysupa.com

ОБ'ЄДНАННЯ КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА В США Й КАНАДІ

та

ТОВАРИСТВА КОЛИШНІХ ВОЯКІВ УПА ІМ. ГЕН. ХОР. ТАРАСА ЧУПРИНКИ В США Й КАНАДІ ВИДАВНИЧИЙ КОМІТЕТ "ЛІТОПІСУ УПА"

*М. Бохно, І. Василевський-Путко, О. Дольницький, О. Жигар,
Ірина Камінська, Б. Ковалик, М. Ковальчин, Ю. Котляр, М. Кошик,
М. Кулик, Р. Кулик, М. Луцак, М. Мігус, П. Мицак, Емілія Нагірна-Зінько,
Б. Пасічник, Марія Пискір, П. Потічний, С. Рогатинський,
І. Росіл, В. Сорочак, Ярослава Філь,
О. Циліона, С. Шпак, Є. Штендера.*

Адміністрація:

М. Кулик, Р. Кулик, Емілія Нагірна-Зінько, Наталка Солтис

Адреса:

LITOPYS U.P.A.
P.O. Box 97, Station "C"
Toronto, Ontario, M6J 3M7, Canada
E-mail: upa@sympatico.ca

Адміністрація в Україні:

Ігор Гомз'як, Богдан Столяр

Благодійний Громадський Фонд "Літопис УПА"

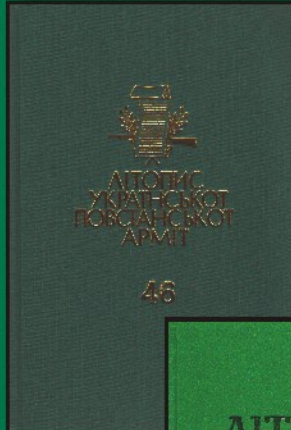
ім. Володимира Макара

Микола Посівнич

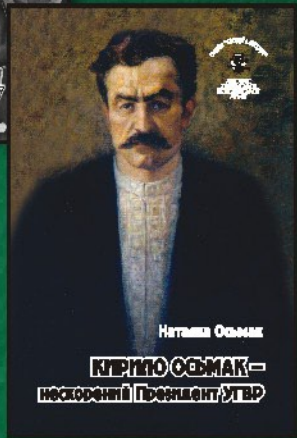
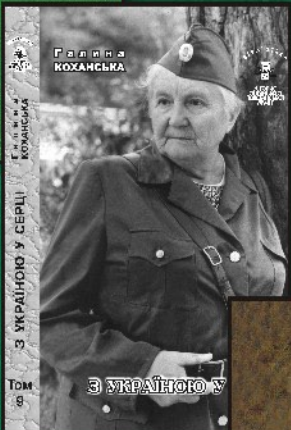
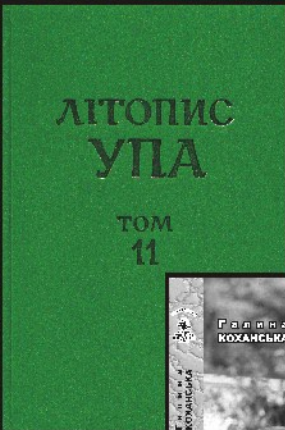
Адреса: "Літопис УПА"

пл. Міцкевича, 6/7, Львів, 79000, Україна
тел.(38-032) 272-4064 e-mail: litopys@bs.lviv.ua

ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОГО ПОВСТАНСЬКОГО АРМІЇ

ЛІТОПИС У.Р.А.
P.O. Box 97, Station "С"
Toronto, ON M6J 3M7
CANADA
e-mail: upa@sympatico.ca

<http://www.litopysupa.com>

"ЛІТОПИС УПА"
пл. Міцкевича, 6/7
Львів, 79000
UKRAINE
e-пошта: litopys@bs.lviv.ua

Серія "Події і люди"

ЛІТОПИС
УКРАЇНСЬКОГО
ПОВСТАНСЬКОГО
АРМІЇ

Микола Посівнич

**СТЕПАН БАНДЕРА –
життя, присвячене свободі**